

178
1992

ISSN 0868-4537

სამართალი

პრაქტიკა • მეცნიერება • პუბლიცისტიკა

IUS
TBILISI GEORGIA

1992:3

მთავარი რედაქტორი

თავდოცა ნინია

სარედაქციო კოლეგია:

ანზი არსენაშვილი

(პასუხისმგებელი მდივანი),

გელა გერქინიშვილი

(მთავარი რედაქტორის მოადგილე),

ოთარ გამყრელიძე,

როლანდ გილიგაშვილი,

ავთანდილ დემეტრაშვილი,

ტარიელ ჯამბახიძე.

მიხეილ კეკელია.

მზია ლეკვეიშვილი,

გურამ ლილუაშვილი,

ალექსანდრე ტალიაშვილი,

რუსუდან კიტავა.

ბმენიკური რედაქტორი

გულნარა გოსიკაშვილი

სარედაქციო საბჭო:

ვახტანგ აბაშაძე, ლევან ალექსიძე, ანტონ გაბიანი, რომან გვენცაძე, გივი ინჰიკრელი, ოთარ კაციტაძე, თენგიზ ლილუაშვილი, ვალერი ლორია, გიორგი ნადარეიშვილი, ნოდარ ნუბიურიძე, ვახტანგ რაჭვაძე, ჯურაბ რატიანი, გიორგი ტყეშელაძე, მინდია უგრეხელიძე, აკოლონ ფალიაშვილი, იაკობ ფუტყაიაძე, თამაზ შავჭულიძე, ალექსანდრე შუშანაშვილი, ირაკლი იმეოვანი, ჯონი ხეტყრიანი, ჯონი ჯალალანია, სერგო ჯორჯენაძე.

თენგიზ ლილუაშვილი

სასამართლო დამოუკიდებელი უნდა იყოს

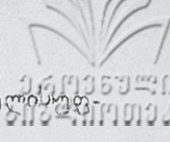
ფართოდაა ცნობილი სასამართლოს მოკლე, მაგრამ არსებითად ყოვლის მომცველი დახასიათება: კარგი სასამართლო, კარგი პროცესი, კარგი იუსტიცია საერთოდ — სახელმწიფოს საფუძველია (Iustitia fundamentum regni). სასამართლო საზოგადოებრივი წესრიგის საყრდენია, იგი უზრუნველყოფს კანონის ბატონობას, აფუძნებს სამართლიანობას, ამყარებს მშვიდობას საზოგადოების წევრებს შორის. განუშტკიეებს მათ ყოველგვარი ბელადისა და დაცვისა და პირადი თავისუფლების უზრუნველყოფის რწმენას, ასეთ რწმენის გარეშე კი გარდუვალია ღირებულებათა სრული გაუფასურება, საზოგადოების თანდათანობითი, მაგრამ შეუჩერებელი სვლა ზნეობრივი გადაგვარებისაკენ, ეკონომიკური ცხოვრების მოშლა.

სამწუხაროდ, საქართველოში ასეთი პროცესები დიდი ხანია დაიწყო და მათი შეჩერება არამარტო ვერ ხერხდება, არამედ პირიქით, ნეგატიური პროცესები კიდევ უფრო ღრმავდება. ამის ერთ-ერთი მიზეზია ნამდვილი მართლმსაჯულების უქონლობა, რაც განპირობებულია ჩერ-ერთი, ცუდი სასამართლო სისტემით და მეორე — მისი ცუდი მუშაობით.

ცხადია, რომ სასამართლო რეფორმის გატარებისათვის საჭიროა კარგად მოფიქრებული კონცეფცია, შეხედულებათა მწყობრი და თანმიმდევრული სისტემა იმის შესახებ, თუ რა მიმართულებით უნდა წარიმართოს სასამართლო რეფორმა, რომელიც მოიცავს არამარტო საკუთრივ სასამართლოს, არამედ გამომდინარე, პროკურატურას, ადვოკატურას.

როგორც ჩანს, ბევრ რამეზე მოგვიხდება დაფიქრება, კამათი, დისკუსიების გამართვა. ამჯერად სასამართლო რეფორმის მხოლოდ ზოგადი საკითხის დაყენებით შემოვიფარგლებით.

1. უწინარეს ყოვლისა, საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს სასამართლო ხელისუფლების ადგილის ზუსტად განსაზღვრა სახელმწიფო ორგანოების სისტემაში. საქმე ისაა, რომ მართლმსაჯულების განმხორციელებელი ორგანო — სასამართლო, უნდა პასუხისმგებელი იყოს მოთხოვნებს, რომლის გარეშე მისი საქმიანობა ვერ ჩაითვლება მართლმსაჯულებად. ამ მოთხოვნებს შორის ერთ-ერთი მთავარი და ძირითადია სასამართლოს დამოუკიდებლობა. ყოველი ცივილიზებული, სამართლებრივი სახელმწიფოს სასამართლო — ესაა ანუ ორგანოებისაგან სრულიად დამოუკიდებელი ორგანო, რომელიც მხოლოდ კანონგამორჩილება. სხვანაირად რომ ვთქვათ, სასამართლო ხელისუფლება — ესაა და

მოუკიდებელი ხელისუფლება, საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების გვერდით.

ჩვენში დღეს მოქმედი სასამართლო ამ მოთხოვნებს არ პასუხობს. კანონით აღიარებული პრინციპი, რომლის თანახმად მოსამართლენი დამოუკიდებელნი არიან და მხოლოდ კანონს ემორჩილებიან — არის დეკლარაციული ხასიათის და არაფრით არაა უზრუნველყოფილი. სინამდვილეში, სასამართლო თავიდანვე ჩამოყალიბდა როგორც სახელმწიფო ორგანოების ერთ-ერთი რიგითი და ჩვეულებრივი რგოლი. ეს გასაგებიცაა, სასამართლო ხელისუფლება, როგორც დამოუკიდებელი ხელისუფლება, სრულიად შეუთავსებელი და მიუღებელი იყო სახელმწიფოს მართვის ადმინისტრაციულ-საკომანდო სისტემასთან. ასეთი სისტემისთვის დაუშვებელია, რომ ტოტალიტარულ სახელმწიფოებში რომელიმე ორგანო არ ემორჩილებოდეს გაბატონებულ რეჟიმს.

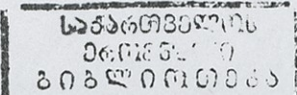
მაშასადამე, ნამდვილი მართლმსაჯულების ერთ-ერთი ფუნდამენტური მახასიათებელი — სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან — არ გავგაჩნია. ამიტომ, არ გავგაჩნია ნამდვილი მართლმსაჯულება.

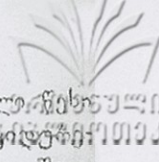
სასამართლო რეფორმის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა უზრუნველყოს სასამართლოს გამოყოფა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან, რამაც თავისი ასახვა უნდა ჰპოვოს კონსტიტუციაში. უნდა შევიმუშაოთ და კონსტიტუციურად განვამტკიცოთ აგრეთვე ისეთი იურიდიული მექანიზმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სასამართლოს დამოუკიდებლობას. დღეს საქართველოს რესპუბლიკაში აღდგენილია და მოქმედებს საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია. ეს კონსტიტუცია დადებითად განსხვავდება საქართველოში ამ ბოლო დრომდე მოქმედი 1978 წლის კონსტიტუციისაგან იმით, რომ თუ ამ კონსტიტუციაში ერთად იყო თავმოყრილი „მართლმსაჯულება, არბიტრაჟი და საპროკურორო ზედამხედველობა“, 1921 წლის კონსტიტუციაში სასამართლოს ცალკე, დამოუკიდებელი თავი ეძღვნება. ამით ხაზგასმულია სასამართლოს დამოუკიდებლობა, მაგრამ ნამდვილი დამოუკიდებლობისათვის ეს არ კმარა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ კონსტიტუციის მე-9 თავი, რომელიც სასამართლოს ეძღვნება, ხასიათდება სერიოზული ხარვეზებით. აქ არ არის განსაზღვრული სასამართლოს ამოცანები, მისი ორგანიზაციისა და ფუნქციონირების ძირითადი პრინციპები. ეს ხარვეზი უნდა შეივსოს.

სასამართლოს ხელისუფლების დამოუკიდებლობა არ ნიშნავს სახელმწიფოში არსებულ სხვა ხელისუფლებისაგან აბსოლუტურ განკერძოებას. სახელმწიფოში, როგორც ერთიან სოციალურ ორგანიზმში, არსებობს სამი სახის ხელი სუფლება და შეუძლებელია, რომ მათ შორის არ არსებობდეს გარკვეული ურთიერთდამოკიდებულება. ამიტომ, სასამართლო ხელისუფლების საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან ურთიერთდამოკიდებულების ოპტიმალური ფორმებისა და ფარგლების განსაზღვრა სასამართლო რეფორმის ერთ-ერთი ურთულესი და უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა.

2. საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს მოსამართლეთა სტატუსის განსაზღვრა, საქმე ისაა, რომ სასამართლოს დამოუკიდებლობა კონკრეტულად ვლინდება მოსამართლეთა დამოუკიდებლობაშიც. მაშასადამე, სასამართლოს დამოუკიდებელ ხელისუფლებად ჩამოყალიბების ინტერესები მოითხოვენ მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას.

ამ თვალსაზრისით შესაბამისი უნდა იყოს მოსამართლის შერჩევისა და თანამდე-

ბობის დაკავების წესი. ამ თანამდებობის დაკავების დღემდე არსებული წესი (მოსამართლის არჩევა თუ დანიშვნა) უვარგისია, რადგან უნდა უზრუნველყოს საღ ფორმალურ ხასიათს და არ გამოიციხავდა მოსამართლედ სრულიად შეუფერებელი პირის დანიშვნას. მოსამართლედ, როცა იგი არჩევითი იყო და ახლაც, როცა იგი დანიშნებითა, ყოველთვის ინიშნებოდა ის, ვისაც მხარს უჭერდა გარკვეული თანამდებობის პირი (რაიკომის მდივანი, პრეფექტი და ა. შ.), სავსებით ბუნებრივია და ადვილად ასახსნელი პროტექციონიზმის, მამებლობის, პლიქვენლობის, მექრთამეობის და სხვა ასეთი მოვლენების ფართოდ გავრცელება, რომ აღარაფერი ვთქვათ მოსამართლის დამოუკიდებლობაზე. ასეთი ვითარება მთლიანად არყვეს მართლმსაჯულების ზოგადსაკაცობრიო პრინციპს, ძირს უთხრის იდეას, რომელიც ასაბუთებს და ამართლებს სასამართლოს არსებობას საერთოდ.

ამ უკიდურესად არასასურველ მოვლენებს ამ ბოლო წლებში დაემატა სასამართლოზე ზემოქმედების კიდევ ერთი ახალი ფორმა: სასამართლოსა და სხვა სამართალდამცავი ორგანოების ბლოკირება, მიტინგებზე და დემონსტრაციებზე მართლმსაჯულების ორგანოთა მუშაკების ლანდფა-გინება, მათი თანამდებობიდან გადაყენების მოთხოვნა, მოსამართლის მიმართ მუქარის, შანტაჟისა და ძალადობის გამოყენება, მათი გაძევება სამუშაო ოთახებიდან და ა. შ. ეს უკიდურესად დაბალი სამართლებრივი კულტურის შედეგია, მაგრამ, როცა ზელისუფლება ცდილობს წახალისოს ვანდალიზმის ასეთი აქტები — ეს უყვედიდი უბედურებაა. ასეთ პირობებში თვით მოსამართლეა დაუცველი, ხოლო სასამართლოსა და მოსამართლის დამოუკიდებლობაზე ლაპარაკი უბრალოდ უხერხულიცაა.

ამრიგად, სასამართლო რეფორმის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხია ისეთი მექანიზმების სამართლებრივი განმტკიცება, რომლებიც რეალურად უზრუნველყოფს მოსამართლეთა დამოუკიდებლობას. აღსანიშნავია, რომ ამ საკითხზე ჯერ კიდევ გასული საუკუნეიდან დაიწყეს ფიქრი და ზრუნვა. შემუშავებულია სხვადასხვა მოსაზრება და საკითხის გადაჭრის სხვადასხვა ვარიანტი.

ჩვენ არ ვპირებთ ამ მოსაზრებათა განხილვას, მაგრამ აღვნიშნავთ, რომ მოსამართლის დამოუკიდებლობას ძირითადად სამი გარემოება ემუქრება: 1) მოსამართლის თანამდებობის შენარჩუნებისა და მისი დაწინაურების დამოკიდებულება რომელიმე თანამდებობის პირზე; 2) მატერიალური მდგომარეობა; 3) ახლო (ნათესაური, მეგობრული) დამოკიდებულება იმ პირთან, ვის საქმესაც არჩევს.

პირველ მუქარას უპირისპირებენ მოსამართლეთა შეუცვლელობას; იგი მიჩნეულია მოსამართლის თანამდებობრივი თუ სხვა სამსახურებრივი დამოკიდებულების გადაწყვეტის ყველაზე რეალურ საშუალებად თანამდებობის იმ პირებთან, ორგანოებთან თუ ამომჩრეველებთან, რომლებმაც იგი დანიშნეს თუ აირჩიეს.

შეუცვლელობა მართლაც არის დამატებითი ენერჯის წყარო, რომელმაც უნდა განუმტკიცოს რწმენა და მიანიჭოს მოსამართლეს გამბედაობა — თამამად აღუდგეს წინ და ანგარიში არ გაუწიოს კონკრეტული საქმის გარჩევასთან დაკავშირებით წამოსულ თხოვნებს, წინადადებებს, მუქარას — ვისგანაც არ უნდა მომდინარეობდეს ის. შეუცვლელობა ათავისუფლებს მოსამართლეს იმის ფიქრისაგან და შიშისაგან მოეწონება თუ არა საქმეზე გამოტანილი გადა-

წყვეტილება ამა თუ იმ თანამდებობის პირს თუ ორგანოს, რა თქმა უნდა, მოსამართლის შეუცვლევლობას აქვს თავისი ნაკლიც, მაგრამ ეს სპეციალური განხილვის საგანია.

როგორც აღენიშნეთ, მოსამართლის დამოუკიდებლობას საფრთხეს უქმნის მისი არადამაკმაყოფილებელი მატერიალური მდგომარეობაც. ამ ფაქტორის გაქარწყლების ერთადერთი საშუალება — ესაა მოსამართლეთა მატერიალური უზრუნველყოფა. ამ თვალსაზრისით გასაანალიზებელია სხვა ქვეყნების გამოცდილება.

რაც შეეხება მოსამართლის დაინტერესებას საქმის შედეგით გასარჩევ საქმეში მონაწილე პირთა ახლო (ნათესაური, მეგობრული) დამოკიდებულების გამო, იურისპრუდენციას დიდი ხანია შემუშავებული აქვს სპეციალური ინსტიტუტები (აცილება, თვითაცილება), რომლებიც მოხსნიან ასეთ დაინტერესებას.

3. სასამართლო რეფორმა აუცილებლად გულისხმობს სასამართლო სისტემის სრულყოფასაც. დღეს მოქმედი სასამართლო სისტემის ნიმუშად, როგორც ჩანს, გამოყენებული იყო შეფენების სასამართლო, მაგრამ, ჩემი აზრით, ამ სისტემამ ჩვენს პირობებში არ გაამართლა.

ფორმალობის არნახულ, უპრეცედენტო მასშტაბებს მიაღწია მსაჯულთა მონაწილეობამ საქმის განხილვაში. ფაქტობრივად ისინი არავითარ როლს პროცესში არ ასრულებენ, მათ არ გააჩნიათ რაიმე დამოუკიდებელი ფუნქცია, კანონმდებლობა არ შეიცავს მათი გააქტიურების არავითარ მექანიზმს. ასეთი მსაჯულებისაგან რაც შეიძლება სწრაფად უნდა გავთავისუფლდეთ. დღეს, საქართველოში და სსრკ-ის ყოფილ სხვა რესპუბლიკებში ხშირად გაისმის მოწოდებები, რომ შემოვიღოთ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო. ფიქრობენ, რომ ეს გადაარჩენს მართლმსაჯულების საქმეს, დაამკვიდრებს ჩვენში ნამდვილ, ცივილიზებულ სასამართლო სისტემას¹.

თქმა არ უნდა, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, დღეს ჩვენში არსებულ სასამართლო სისტემასთან შედარებით, შეიცავს მსაჯულთა გააქტიურების, შეიძლება ითქვას, ერთადერთ მექანიზმს — ფუნქციების დაყოფას პროფესიონალ მოსამართლესა და ნაფიც მსაჯულთა შორის; ნაფიცი მსაჯულები, მოსამართლისაგან დამოუკიდებლად, წყვეტენ საკითხს ფაქტის შესახებ, ხოლო შემდეგ მოსამართლე იურიდიულ შეფასებას (კვალიფიკაციას) აძლევს ამ ფაქტს. ნაფიც მსაჯულებს, ამრიგად, დამოუკიდებელი ფუნქცია აქვთ პროცესში და ამიტომ ისინი ვერ იპასიურებენ.

ბევრის მიმანიშნებელია ისიც, რომ არცერთ ტოტალიტარულ სახელმწიფოში ნაფიცი მსაჯულების სასამართლო არ არსებობდა და არ არსებობს.

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღების მხრივ ჩვენი ქვეყანა იურიდიული თვალსაზრისით, მეტად ხელსაყრელ პირობებშია. 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუციის 81-ე მუხლის თანახმად, „შიშვე სისხლის სამართლის და, აგრეთვე, პოლიტიკური და ბეჭდვითი დანაშაულისათვის არსებობს ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტი“. როგორც ვხედავთ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო შემოღებულია მხოლოდ ზოგიერთი კატეგორიის სისხლის სამართლის საქმეებისათვის. სამოქალაქო სამართლის (ფართო გაგებით) საქმეები ასეთ სასამართლოს არ ექვემდებარება. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ასეთი საქმეები არ განიხი-

¹ დაწერილებით ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს ავტორგანიზაცია საუბარი გვექნება ახლო მომავალში.

ლება სასამართლოს წესით. ამავ კონსტიტუციის 77-ე მუხლის მოქალაქე, სისხლისა და ადმინისტრაციული სამართლის საქმეთა საწარმოებლად არსებობს მუდმივი სასამართლოები. სასამართლოს ორგანიზაცია, იურისდიქცია და კომპეტენცია განისაზღვრება კანონით. მართლაც, 1918 წლის სექტემბერში მიღებულ იქნა კანონი „მომრიგებელ სამართლებრივ ინსტიტუტის შესახებ“, 1919 წლის იანვარში მიღებულ იქნა „ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღების“ კანონი და დებულება; მიღებულ იქნა აგრეთვე რამდენიმე კანონი მომრიგებელ სასამართლო დაწესებულებათა ქვემდებარეობის გაფართოების შესახებ და ა. შ. ცხადია, ყველა ეს ნორმატიული აქტი სერიოზულ ანალიზს მოითხოვს.

ამრიგად, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსა და სამომრიგებლო სასამართლოს შემოღების სამართლებრივი (კონსტიტუციური) საფუძველი არსებობს. მაგრამ ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ აღნიშნული სასამართლოები აუცილებლად უნდა დაინერგოს. მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ ისე, როგორც ცივილიზაციის სხვა მონაპოვრებს, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოსაც აქვს თავისი საკმაოდ სერიოზული ნაკლოვანებები, რომელზეც მიუთითებენ იმ ქვეყნების სამართალმცოდნეები, სადაც ეს სასამართლო სისტემა გაბატონებული, გასათვალისწინებელია აგრეთვე სოციალურ-ეკონომიკური პირობები, რომელშიც ასეთი სასამართლო უნდა დაინერგოს და ა. შ.

ფიქრობ, ახლო მომავალში გაიშლება დისკუსია ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღების მიზანშეწონილობისა და მისი კომპეტენციის შესახებ, რაც საშუალებას მოგვცემს სწორი წარმოდგენა შევუქმნათ მოსახლეობას ამ სასამართლოზე.

4. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს სასამართლოს ინსტანციურობა.

მოქმედი კანონმდებლობა ითვალისწინებს სასამართლო გადაწყვეტილების და განაჩენების გამაჩივრების შესაძლებლობას მეორე ინსტანციის სასამართლოში, რომელსაც ჩვენში—საქსასაციო ინსტანციის სასამართლო ეწოდება. საქსასაციო ინსტანციის ერთერთი დანიშნულება ისაა, რომ შეამოწმოს გადაწყვეტილების (განაჩენის) კანონიერება და დასაბუთებულობა, აღმოფხვრას სასამართლო შეცდომები, თუ ასეთი შეცდომები დაშვებული იყო. სწორედ ამ მიზნის მიღწევის უზრუნველსაყოფად შემუშავებულია წესები, რომელთა განუხრებლად დაცვით უნდა მოხდეს საქმეთა განხილვა ამ ინსტანციაში. სამუხებროდ, ზოგჯერ ეს წესი ირღვევა და სასამართლოს წევრი, რომელსაც ევალება საქმის მოხსენება საქსასაციო სასამართლოში, წინასწარ ეთათბირება შესაბამისი კოლეგიის თავმჯდომარეს. შესამოწმებელი გადაწყვეტილების თუ განაჩენის ბედი სწორედ ამ მოთათბირების შედეგად წყდება. ცხადია, რომ ამის შემდეგ საქსასაციო ინსტანციაში საქმის გატანა და განხილვა უკიდურესად ფორმალურ ხასიათს ატარებს, იგი კარგავს ყოველგვარ აზრს, საქსასაციო ინსტანციის სასამართლოს ცვლის შესაბამისი კოლეგიის თავმჯდომარე.

აქ ბევრი რამაა მოსაფიქრებელი და გასათვალისწინებელი, მაგრამ ერთი საკითხი შეიძლება ახლავ დავაყენოთ: ხომ არ აჯობებს, მეორე ინსტანციის სასამართლომ, რომელიც უნდა ვივარაუდოთ, რომ დაკომპლექტებულია უფრო კვალიფიციური და გამოცდილი იურისტებისაგან, თვითონ გაარჩიოს ხელმეორე

განაჩენი არსებითად არასწორია და არ დააბრუნოს იგი ხელშეკრულად განსახილველად იმავე ან სხვა სასამართლოში.

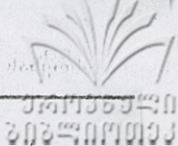
5. დაბოლოს, ერთი საკითხი ადამიანის უფლებათა დაცვის ფორმების შესახებ. დღეს მოქმედი კანონმდებლობით სამოქალაქო უფლებების დაცვა ხორციელდება სასამართლოს, არბიტრაჟის, სამედიატორო სასამართლოს, ამხანაგური სასამართლოს, პროფკავშირული და სხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მიერ, აგრეთვე ადმინისტრაციული წესით.

როგორც ვხედავთ, სასამართლოს გარდა არსებობს მთელი რიგი ორგანიზაცია, რომლებიც მოწოდებულია დაიცვან მოქალაქეთა უფლებები. აღსანიშნავია, რომ ყველა ეს ორგანო იცავს უფლებას მისთვის სპეციალურად შემუშავებული საპროცესო ფორმების გამოყენებით. კერძოდ, სასამართლო იხილავს და წყვეტს სამოქალაქო უფლებათა დაცვის შესახებ საქმეებს სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ნორმებით დადგენილი წესით, შრომის დავის განმხილველი კომისიები იხილავენ დავებს შესაბამისი დებულების მიხედვით და ა. შ.

ამრიგად, არსებობს სამოქალაქო უფლებათა დაცვის არამართო სხვადასხვა ორგანოები, არამედ სხვადასხვა საპროცესო ფორმაც, ამიტომ, ბუნებრივია კითხვა: გამართლებულია თუ არა უფლების დაცვის ერთმანეთისაგან განსხვავებული საპროცესო ფორმების არსებობა?

ფაქტობრივად ეს არის საკითხი მატერიალური და საპროცესო სამართლის თანაფარდობის შესახებ.

სასამართლო რეფორმის ინტერესები მოითხოვს, რომ ამ თანაფარდობის ანალიზის შედეგად შემუშავდეს ზემოთ დასმულ საკითხზე დასაბუთებული მოსაზრება. ამასთან, უნდა ვიხელმძღვანელოთ ერთი კრიტერიუმით: შევინარჩუნოთ მატერიალური სამართლის ნორმების რეალიზაციის, მოქალაქეთა და იურიდიულ პირთა დარღვეული უფლების დაცვის ის ორგანო და ის საპროცესო ფორმები, რომლებიც უფრო მომარჯვებულია მატერიალურ სამართალზე და მეტად უზრუნველყოფს უფლების დაცვას.

გიორგი ნანაიშვილი

იურიდიული სუბიექტი*

იურიდიული სუბიექტის საკითხს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს როგორც სამართლის ზოგადი თეორიისათვის, ისე სხვადასხვა სპეციალური, იურიდიული დარგისათვის. იშვიათია საკითხი, რომლის შესახებაც ისეთი აზრთა სხვადასხვაობა იყოს, როგორც ამ საკითხის შესახებ. წარმოუდგენელია იურისტი, რომელიც იურიდიული სუბიექტის საკითხით ღრმად დაინტერესებული არ იყოს. ვერ დაგასახელებთ ისეთ იურისტს — თეორეტიკოსს, რომელსაც ამ საკითხისათვის უდიდესი ყურადღება არ მიექცია. რა თქმა უნდა, ასეთ პირობებში ფრიად ძნელია რაიმე ახალი დებულების დაცვა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჩვენ მაინც გავედგეთ სამართლის სუბიექტის შესახებ ჩვენი საკუთარი აზრი გამოთქვათ.

სამართლის თეორიის ელემენტარული კურსიდან ვველა იცნობს საკითხებსა, ვინდ შაიდიხა, Brinz-ისა, იერიჩისა და სხვა ბევრის შეხედულებებს ამ საკითხზე. მათი ანალიზი და კრიტიკა შორს წაგვიყვანდა და ამასთანავე, გვაძულებდა გავვეშეორებინა ის, რაც ვველა ჩვენგანს არა ერთხელ გაუგონია, ჩვენ ვიტყვი იმას, რასაც ამ საკითხის შესახებ კვიპრობთ და თუ ვინმე ჩვენს აზრს სწორად მიიჩნევს, მას უკვე ეცოდინება, თუ რომელი თეორიის სისწორეში შეიძლება ეჭვის შეტანა. ჩვენ ამჟამად არც ის გვაინტერესებს, თუ როგორ განმარტავს სამართლის სუბიექტის ცნებას ესა თუ ის კონკრეტული პოზიტიური სამართალი. ცხადია, რომ ეს სულ სხვა საკითხია. მას არაფერი აქვს საერთო ჩვენს საგნთან — სახელდობრ იმ საკითხთან, თუ როგორ და რა მნიშვნელობით უნდა გულისხმობდეს სამართლის იდეა სამართლის სუბიექტს. ამ საკითხის მნიშვნელობა რომ ნათლად წარმოვიდგინოთ, დროებით უნდა დავივიწყოთ ყველაფერი, რასაც ჩვენ ტრადიციულად პრაქტიკაში სამართლის სუბიექტის სახელს ვუწოდებთ.

სამართლის იდეასა და იქ მოცემულ აზრთა წესრიგში, Stufenfolge des Rechts, უნდა ვეძიოთ პასუხი იმისა, თუ რა შეიძლება იურისტმა სამართლის სუბიექტად აღიაროს. იურისტს სხვანაირად არც შეუძლია მიუდგეს საკითხს, თუ მსხვედველობაში მივიღებთ, რომ საგანი იურიდიული აზროვნებისა შეიძლება მხოლოდ სამართალი იყოს.

ყოველი სამართლის ნორმა, როგორც უნდა იყოს მისი შინაარსი, ყოველთვის ერთი მნიშვნელობით არის მოცემული. ნორმის შინაარსი იცვლება. სრულიად ელემენტარული დებულებაა, რომ ყოველ ელემენტარული სამართალი აქვს; ამ დებულების სისწორეში ეჭვის შეტანა შეუძლებელია. მაგრამ ისიც უდაოა, რომ რა სამართლის ნორმაც უნდა ავიღოთ, მის შინაარსს ჩვენ ყოველთვის ერთსა და იმავე ლოგიკური სტრუქტურით ვითვისებთ. სამართლის ნორმაში მისი შინაარსი ყოველთვის და ყველგან მოცემულია, როგორც მსხვედველობის შესახებ. რამდენადაც სამართლის ნორმაში ასეთი მომენტია, იმდენად ის შეიცავს გან-

* ავტორისიველი სტილი დაკლდა

ბორციელების მოთხოვნას ან, N. Hartmann-ის ტერმინი რომ ვიხმაროთ, შეიცავს „Wirklichkeitsanspruch“-ს. ამ მომენტების ანალიზი დაგვანახვებს იმ ერთადერთ x-ს, რომლისკენაც თვით ნორმატიულ მსჯელობას აქვს Blickrichtung ე. ი. მიმართება. თუ ჩვენ მოვახერხეთ იმის აღმოჩენა, რომ ნორმატიული შინაარსის მიმართება. ე. ი. ამ Wirklichkeitsanspruch-ის შემდეგნებლის Blickrichtung შეიძლება მხოლოდ განსაკუთრებული შინაარსის x-ის მიმართ და ეს x-ი კი შესაძლო ღირებულებითი აქტების სუბიექტად აღმოჩნდა, პრობლემა სამართლის სუბიექტის შესახებ თავისთავად გადაწვეტილი იქნება.

არის თუ არა ერთ-ერთი ელემენტი ნორმატიული მსჯელობისა ეგრეთწოდებული Wirklichkeitsanspruch, ან ტენდენცია განხორციელებისა, და თუ არის, ესეც და რისეც შეიძლება ჰქონდეს ამ ტენდენციას თავისი მიმართება? აი ის კითხვები, რომლებიც თავისთავად იბადება. თუ სამართლის ყოველი ნორმა შეიცავს მსჯელობას „Sollsein“ – „უნდა იყოს“, ცხადია, რომ ობიექტი ამ მსჯელობისა არ არსებობს, ის მხოლოდ მომავალშია მოსალოდნელი. ასე რომ, თვით „Sollsein“-ის მსჯელობაში, ის, რაც აუცილებელია, აუცილებლად უნდა განხორციელდეს. და თუ ეს ასეა, მაშინ თავისთავად ნათელია, რომ ამ მსჯელობაში არის მოცემული ერთგვარი Nötigung, იძულება, მოთხოვნა იმის განხორციელებისა, რაც აუცილებლად უნდა განხორციელდეს. უფრო სწორედ რომ ვთქვათ, მასში მოცემულია Wirklichkeitsanspruch. ეს აზრი მშვენივრად აქვს გამოთქმული Hartmann-ს: „და ეს პრეტენზია უძლეური სურვილი კი არ არის, არამედ აქტიურია, მოძრავი, მოქმედებითი პრინციპი. იგი არის ჯერარსის განხორციელება, თუ უშუალოდ სუბიექტის ნებისყოფაში არა, თვით ობიექტის ჯერარსობის ხასიათში მაინც, რომელსაც შეუძლიან განსაზღვროს ეს ნებისყოფა. მოკლედ რომ ვთქვათ, თვით ჯერარსში, როგორც ასეთში, არის განხორციელების ტენდენცია“¹.

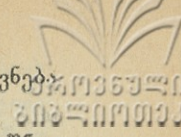
რას ნიშნავს ეს განხორციელების ტენდენცია? რა თქმა უნდა, ამ განხორციელების ტენდენციას არაფერი აქვს საერთო ნორმის რეალურ განხორციელებასთან. ნორმა, რომელიც რაღაცას მოითხოვს, შეიძლება ვერასდროს ვერ განხორციელდეს. სოციალურ-პოლიტიკურმა და ფსიქოლოგიურმა პირობებმა შეიძლება მოსპოს ნორმის განხორციელების შესაძლებლობა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, რაც უფრო შეუძლებლად ვთვლით ფსიქიურად ნორმის განხორციელებას, მით უფრო მეტად განვიცდით იმ აუცილებლობის ზეგავლენას, რომელიც ნორმაშია მოცემული. რაც უფრო ინტენსიურად მიმართულია ნებისყოფა ნორმის უარყოფისაკენ, მით უფრო განვიცდით ამ უარყოფის აქტში იმის მოცემულობას, რის უარყოფაც ჩვენ გვსურს. რაც უფრო სამართლიანად, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია რომელიმე მოქმედი ნორმის უარყოფა. მით უფრო ვცდილობთ სამართლიანობის მიზანშეწონილობის მიხედვით დავამტკიცოთ სავალდებულო ნორმის უვარგისობა. რა აზრი ექნებოდა ბრძოლას სამართლის წინააღმდეგ, თუ ეს სამართალი სავალდებულოდ არ მიგვაჩნია? ისე, როგორც ყოველ აქტში აუცილებლად რაღაც უნდა იყოს მოცემული, სამართლის ფსიქიურად უარყოფაშიაც თავიდანვე არის მოცემული რაღაც, რაც უარყოფილ უნდა იქნეს. სამართლის უარყოფაში (ფსი-

¹ Und diese Forderung ist kein machtloses schen, sondern eine active Kraft, ein wegendes, schaffendes Prinzip. Es besteht die Tendenz zur wirklichwerdung, des Seins-sollenden nicht direkt im Willen des Subjekt-so doch im Sollenscharakter des Objekts selbst der diesen Willen bestimmen kann. Kurz es gibt am Seins-sollenden als solehem immer schon die Tendenz der Ver wirklichung N. Hartmann. Logische und ontologische Wirklichkeit; Kantstudien. Bd. XX Heft. 4.

ქიურად) შეიძლება უარყოფილ იქნეს მხოლოდ ნორმა, სამართლის ნორმა, კი, როგორც ვიცით, არის მსჯელობა აუცილებლობის შესახებ, რომელსაც თან სდევს განხორციელების ტენდენცია – Wirklichkeitsanspruch. მაშასადამე, რაც უფრო უარყოფთ (ფსიქიურად) სამართლის ნორმას, მით უფრო სრული ევიდენციით გვევლინება მისი სავალდებულო ბუნება. შეიძლება არსად ისე ცხროვლად არ განვიციდით ნორმის სავალდებულო ბუნებას, როგორც იმ შემთხვევაში, როცა ნორმის ასრულება არ გვინდა, არ გსურს.

განხორციელების ტენდენციას ამ შემთხვევაში, როგორც ვხედავთ, არაფერაქვს საერთო ნორმის რეალურად განხორციელებასთან Wirklichkeitsanspruch, ძალდატანება, Nötigung, რასაც ჩვენზე თვით ობიექტის სავალდებულო ხასიათი ახდენს, თვით ნორმატიული მსჯელობისთვის დამახასიათებელ ბუნებაში მქდავდება. ნორმატიული მსჯელობის ელემენტთა დამოკიდებულებაში თავისთავად ამკარავდება ასეთი ტენდენცია და მისწრაფება განხორციელებისკენ. ის განხორციელება კი, რომელზედაც ჩვეულებრივად ღაპარაკობენ, სულ სხვა რამ არის. თუ პირველი, ე. ი. Wirklichkeitsanspruch დამახასიათებელია სამართლის ნორმისთვის, მსჯელობისთვის „Sollsein“ – რეალური განხორციელება, ფსიქიური მიწრაფება განხორციელებისკენ წარმოადგენს სულ სხვა თავისებურ მოვლენათა რაგს. ნორმა შეიძლება ხორციელდებოდეს, ან არ ხორციელდებოდეს, მაგრამ ეს მომენტი ნორმისთვის სრულიად არ არის დამახასიათებელი. ნორმის განხორციელებლობა სწორედ იმის შეუსრულებლობას ნიშნავს, რის შესრულებაც სამართლის ნორმას აუცილებლად მიაჩნია, ე. ი. ნორმის განხორციელებლობა თვით სამართლის ნორმის არსებობას გულისხმობს. აქედან კი ცხადაა, რომ, თუ რეალური განხორციელება ან განხორციელებლობა თვით ნორმას ვერც ერთი მხრით ვერ ახასიათებს, რეალურ განხორციელებისა და განხორციელებლობის იმ ტენდენციას, რომელიც ნორმატიულ მსჯელობაში ამკარავდება, არაფერი საერთო ერთმანეთში არ შეიძლება ჰქონდეთ. განხორციელება ან განხორციელებლობა ნორმისა თვით ნორმას გულისხმობს. ჩვენ ვერ ვიტყვით ნორმის შესახებ „ვერ განხორციელდა“, თუ ნორმა თავისთავად არ უნდა განხორციელებულიყო. განა შეიძლება ასეთი დაპირისპირება ჩემს სურვილებს, ნებისყოფასა და ნორმის შინაარსს შორის, რომ ნორმის უარყოფისკენ მიმართულ ნებისყოფას წინ არ ეღობებოდეს ზეგავლენა ნორმატიულ მსჯელობაში მოცემული აუცილებლობისა? ეს ზეგავლენა ფიზიკურ-ფსიქიურ ზეგავლენას კი არ წარმოადგენს, არამედ ეს არის მხოლოდ და მხოლოდ თვით აუცილებლობის მსჯელობაში მოცემული მისწრაფება, მიმართება იმისაკენ, რაც აუცილებელია.

თუ სამართლის ნორმას მართლაც ასეთი ბუნება ახასიათებს, საითკენ შეუძლია გაგვიხსნას თვალთახედვის გეზი – Blickrichtung – ასეთმა ბუნებამ? ცხადაა, რომ მხოლოდ და მხოლოდ განმახორციელებლისკენ, ე. ი. იმისაკენ, ვისაც შეუძლია ნორმის ლოგიკურად აღიარება და ლოგიკურად აღიარებული ნორმის მიხედვით მოქმედება (მიუხედავად იმისა, რეალურად ის შესძლებს თუ არა მის განხორციელებას). თუ ჩვენ ასე დავსვამთ საკითხს, ცხადი გახდება, რომ ეს განმახორციელებელი თვით ნორმატიული შინაარსით, ნაგულისხმევი, როგორც რაღაც სავსებით დამთავრებული, განმახორციელებლისთვის ყველა დამახასიათებელი თვისებით აღჭურვილი. ასეთი ლოგიკური აღიარებისა და ლოგიკურად აღიარებულ ნორმასთან შეფარდებული ღირებულებებითი აქტების შემძლე ან, მოკლედ, ნორმის განმახორციელებელი, მხოლოდ მოქმედი პიროვნება შეიძლება იყოს. და თუ სამართლის სუბიექტად შეიძლება მხოლოდ ის ჩაითვალოს, ვისაც შეუძლია

„ქონდეს უფლება“, ცხადია, რომ ასეთი სუბიექტი სწორედ მოქმედი პიროვნება უნდა იყოს.

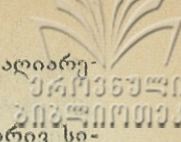
„უფლების მქონებლობა“, უპირველეს ყოვლისა, იმის შეცნობას უნდა ნიშნავდეს, რაც მე რისმე ან ვისმე მიმართ უფლებას მანიჭებს. მაშასადამე, აქ შეცნობა ნორმის შეცნობას გულისხმობს. მაგრამ, თუ ამავე დროს იმასაც მივიღებთ მხედველობაში, რომ სამართლის ნორმის შეცნობა აუცილებლად ნორმის ლოგიკურად აღიარებას ნიშნავს, მაშინ თავისთავად ცხადი გახდება, რომ უფლების მქონე შეიძლება მხოლოდ ის იყოს, ვისაც ლოგიკური აღიარების უნარი აქვს და ლოგიკურად აღიარებული ნორმის მიხედვით შეუძლია მოქმედება. იმ ლოგიკურ აღიარებას, რომელზედაც ჩვენ ვლაპარაკობთ, საერთო არაფერი აქვს ბირლინგის მიერ წამოყენებულ აღიარების თეორიასთან. რამდენადაც ნორმის შინაარსი ყოველთვის, ყველაფრისგან დამოუკიდებლად თავისებური ავებულობით, ფენომენალური სტრუქტურით არის მოცემული, და ჩვენ ამ ნორმას ვითვისებთ, იმდენად მას ლოგიკურად ვაღიარებთ, რადგანაც ნორმის შეთვისებაში ჩვენ ლოგიკურად ვიღებთ ნორმისთვის დამახასიათებელ ბუნებას. ამიტომაც, თუ ეგრეთწოდებული ფსიქიური აღიარების თეორიის წარმომადგენლების მოძღვრების მიხედვით გაუგებარი რჩება ის მომენტი, თუ როგორ ხდება, რომ სამართლის ნორმა მაშინაც სავალდებულოა, როცა მის წინააღმდეგ ამხედრებულია ნებისყოფა, ჩვენი დებულების მიხედვით ამ კითხვაზე სრულიად სწორი პასუხის გაცემა შეიძლება.

ეს მოკლე შესავალი ნათლად გვიჩვენებს, რომ ყოველი სამართლის ნორმა თავისთავად გულისხმობს პიროვნებას, როგორც ლოგიკური აღიარების, ისე შესაძლო ღირებულებებითი აქტების სუბიექტს. ამიტომ ვერ დავეთანხმებით იმ იურიდიული მეთოდის წარმომადგენლებს, რომლებიც ფიქრობენ, რომ სამართლის სუბიექტი არის მხოლოდ პოზიტიური სამართლის ქმნილება, რომ ის უბრალო სოლოონური კონსტრუქციაა. იურიდიული სუბიექტი, უპირველეს ყოვლისა, აქტიური, მოქმედი სუბიექტია; ის არის ლოგიკური აღიარებისა და შესაძლო ღირებულებებითი აქტების სუბიექტი. მაშასადამე, სამართლის სუბიექტის ცნება გულისხმობს პიროვნებას, რომელიც სამართლისაგან დამოუკიდებლად იქმნება და ყალიბდება.

მართალია, იურიდიული მეთოდის, იურიდიზმის წარმომადგენელთა სისტემაში სუბიექტი ზოგჯერ ამათუიშ სახით ნაგულისხმევია როგორც მოქმედი, აქტიური პიროვნება, მაგალითად, როდესაც ლაპარაკობენ შეცდომაზე, დავიწყებაზე, მეორე პირის საშუალებით ნებისყოფის გამოცხადებაზე და სხვ., ყველა ამ შემთხვევაში სუბიექტს უყურებენ, როგორც სამართლის ნორმის შემმცნებელ და შესაძლო ღირებულებებითი აქტების სუბიექტს. მაგრამ როგორც კი იურიდიული მეთოდის მომხრენი იწყებენ ლაპარაკს უფლებაუნარიანობაზე, ქმედობაუნარიანობაზე და იურიდიულ ურთიერთობაზე, სუბიექტი ზემოაღნიშნული მნიშვნელობით სრულიად იკარგება. თუ იურიდიული სუბიექტი არის ერთ-ერთი მომენტი ნორმატიული სისტემისა, თუ სამართლის სუბიექტობა არის უნარი, რომელიც პოზიტიური სამართლით შეიძლება მიენიჭოს ხან ერთს, ხან მეორეს, ცხადია, რომ სამართლის სუბიექტობა ყველაზე უფრო ნაკლებ დამოკიდებული ყოფილა იმ პირის თვისებებზე, ვისაც პოზიტიური სამართალი სამართლის სუბიექტის თვისებასა და მნიშვნელობას აკუთვნებს. თუ ყველაფერი მხოლოდ პოზიტიური სამართლისაგან არის დამოკიდებული, მაშინ თვით იმ გარემოებას, რომ ვიღაცას სამართლის სუბიექტობა ენიჭება, წმინდა შემთხვევითი ხასიათი აქვს. ეს შემთხვევითი ხასიათი თავიდან აცილებული იქნებოდა მხოლოდ მაშინ, თუ ვაღიარებდით,

რომ რეალური, აქტიური პიროვნება, რომელსაც სამართლის სუბიექტის თვისება ენიჭება, თვით არის ისეთი ღირებულებითი მომენტების მატარებელი რაც აქცენტუალურება იმისათვის, რომ მას სამართლის სუბიექტის მნიშვნელობა მიეკუთვნოს. მართლაც, თუ სამართლის სუბიექტი, როგორც იურიდიული მეთოდის მომხრენი ფიქრობენ, ხელოვნური კონსტრუქციაა, მაშინ პიროვნების, როგორც წმინდა შემეცნებისა და შესაძლო ღირებულებითი აქტების სუბიექტის, მნიშვნელობა იმდენად მინიმალური ხდება, რომ გაუგებარია, რატომ მართლ პიროვნებას აღიარებენ იურიდიული მეთოდის წარმომადგენელი სამართლის სუბიექტად. იურიდიული მეთოდისა და ნორმატიული მეთოდის მომხრეთა სისტემებში ცოცხალ ბუნებასა და ნორმატიულ რიგს შორის ისეთი უფსკრულია, რომ ამ ნორმატიულ რიგს სრულიად არ შეუძლია რაიმე კავშირი ჰქონდეს სინამდვილესთან, რეალობასთან. ამ მეთოდის წარმომადგენელთათვის სამართლის სუბიექტობა იმდენად სუსტად არის დამოკიდებული მოქმედი პიროვნებისაგან და იმდენად არის დამოკიდებული ნორმატიული რიგისაგან, რომელსაც რეალურად არსებულთან, ნორმატივისტების აზრით, არაფერი აქვს საერთო, რომ ნორმატივისტებისთვის და იურიდიული მეთოდის მომხრეებისთვის ბოლოს და ბოლოს სულ ერთი უნდა იყოს, რა იქნება აღიარებული სამართლის სუბიექტად — ადამიანი თუ სხვა რამ.

ნორმატიულ სისტემაში ყველაფერი ერთი კანონშეფარდებულობით, ერთნაირი მნიშვნელობით, თვითაშკარაობითა და სრული დამთავრებულობით არის მოცემული. აქ ყველაფერი ერთი-მეორით ისახვრება, ერთი-მეორისაგან გამომდინარეობს. მოკლედ, ნორმატიული სისტემა, ან პოზიტიური სამართალი ის მთლიან კოსმოსია, რომელსაც არავითარი დასაყრდნობი წერტილი სინამდვილეში არ მოეპოვება და დასაყრდნობ ცენტრს ის თვით ატარებს. საშუალო საუკუნის იურისტებიც დოგმატიკოსები იყვნენ, მაგრამ მათი სამართლის სისტემის დასაყრდნობი ფუძე თვით სამართლის სისტემის გარეშე იყო. ეს იყო რწმენა ღვთაებრივი ძალისა. ახალ იურიდიულ სისტემას ჰქონდა თავისი დასაყრდნობი ცენტრი — ხალხის ნებისყოფა. თანამედროვე ნორმატიულ სისტემას კი არავითარი დასაყრდნობი წერტილი არ მოეპოვება. ამიტომაც, ამ სფეროდან შეუძლებელია მიმართება — *Blickrichtung* — რეალობისკენ. ნორმატივისტს არ შეუძლია რეალობაში იგულისხმოს ისეთი რამ, რის თვისებისგანაც დამოკიდებული იყოს იურიდიული თვისებების მიღება. სხვანაირად არც შეიძლება, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ განსხვავებას, რომელსაც ნორმატივისტები *Sein*-სა და *Sollsein*-ს შორის გულისხმობენ. ნორმატიული სისტემა — ეს *Sollsein*-ის კატეგორიაა, და ამიტომაც ამ სისტემაში არსებულის (*sein*) საშუალებით არაფერი შეიძლება იყოს განხილული, დასაბუთებული და გამართლებული. ამის გამო ის, რასაც ჩვეულებრივ სინამდვილესა და ფიქციას ვუწოდებთ, ნორმატივისტების მიერ ერთისა და იმავე ლოგიკური მნიშვნელობით იაზროვნება. თუ ეს *Sollsein*-ის კატეგორია ასე დაშორებულია არსებულისაგან, თავისთავად ცხადია, რომ ნორმათა სისტემა განსაკუთრებული კვლევის საგანს უნდა წარმოადგენდეს. აქედან კი ერთად-ერთი დასკვნა გამომდინარეობს: თუ იურისპრუდენცია მეცნიერებაა სამართლის ნორმის შესახებ, და სამართლის სუბიექტი კი იურიდიული კვლევა-ძიების საგანია, ნორმატივისტებისათვის სამართლის სუბიექტი მხოლოდ ნორმას და ნორმათა სისტემას უნდა ნიშნავდეს. როგორც ვხედავთ, ასეთი სამართლის სუბიექტი არავითარ რეალურ სუბსტრატს არ შეიცავს, ის თავიდან ბოლომდე ხელოვნური კონსტრუქციაა. ის სურათია რომელსაც არც ერთი ნაწილი რეალური ქვეყნის არ შეეფარდება. ამიტომაც ნორმატივისტების სამართლის სუბიექტს არც შეუძლია იგულისხმოს სუ-

ბიექტად რეალურად არსებული პიროვნება, როგორც სუბიექტი ნორმის აღიარებისა და სუბიექტი შესაძლო ღირებულებებითი აქტებისა.

ჩვენის აზრით კი ამ ნორმატიულ სფეროსა და რეალობას ან უფლებრივ სი-
ცარიელეს შორის ძვეს თვით სამართლის წყარო — ეს არის ადამიანის უფლებ-
რივი შემეცნება, ეს არის დასაყრდნობი ცენტრი თვით ნორმატიული სისტემისა
და ამიტომაც ნორმატიული სისტემიდან შეიძლება იყოს Blickrichtung რეალო-
ბისკენ, სინამდვილისკენ. სადაც ნორმატიული მსჯელობა იმთავითვე ჩამოყალი-
ბებულია, იქ ნაგულისხმევია, რომ ამ ნორმატიული შინაარსის განმახორციელებ-
ელი მხოლოდ ის არის, ვისი უფლებრივი შემეცნებითაც თვით ეს ნორმა შეიძ-
ლება ლოგიკურად აღიარებულ იქნეს და თუ ასეთი სუბიექტის არსებობა ყოველ-
თვის წარმოსადგენია, ცხადია, რომ თვით Wirklichkeitsanspruch-ში ნაგულის-
ხმევი Blickrichtung, მოცემულია არა მარტო იმის მიმართ, რაც უნდა განხორ-
ციელდეს, არამედ იმის მიმართაც, ვინც განმახორციელებლად შეიძლება ჩაითვა-
ლოს.

როგორც დავინახეთ, სუბიექტი იმ მნიშვნელობით, რა მნიშვნელობითაც ჩვენ
ხასხე ვმსჯელობთ, ყალიბდება პოზიტიური სამართლისაგან დამოუკიდებლად.
თქმა იმისა, რომ პოზიტიურ სამართალს შეუძლია შექმნას შესაძლებლობა მოქ-
მელებისა, ან შესაძლებლობა თავისი განხორციელებისა, ეს დაახლოებით იგივე
იქნებოდა, რომ გვეთქვა: ამა თუ იმ ხალხისა, სახელმწიფოსა, კლასისა ან წოდე-
ბის ყოფნა ისტორიული პროცესის სუბიექტად ამ ხალხის, სახელ-
მწიფოსა, კლასისა ან წოდების კონსტიტუციის შედეგია. სამართლის ნორმას არ
შეუძლია სიცოცხლის ან რაიმე ახალი თვისების შექმნა. პიროვნება, როგორც
შესაძლებლობა ლოგიკური აღიარებისა, უფლებრივი შემეცნებისა და შესაძლებ-
ლობა გარკვეული აქტების მოხდენისა, სამართლის ნორმების დამოუკიდებლად
იქნება. ამ სფეროში სამართლის ნორმას არ შეუძლია რაიმე ახალი შექმნას ან
რისიმე ზრდა დააჩქაროს. ყველაფერი ამ სფეროში თავისებური რითმით იზრდე-
ბა და ყალიბდება. ხანგრძლივობა გამოაშკარავებული შესაძლებლობისა არ არის
დამოკიდებული სამართლის ნორმისაგან. ის, რაც ამ სფეროში უნდა შეიქმნეს, შე-
იქმნება სამართლის ნორმების ჩაურევლად. რომის სამართალი ერთ დროს მონას
არ სცნობდა სამართლის სუბიექტად, და განა მაშინ, როდესაც რომის სამართალ-
მა მონა ასეთ სუბიექტად აღიარა, მან შექმნა განსაკუთრებული თვისებანი? სრუ-
ლიადაც არა. მონების სამართლის სუბიექტად აღიარებას წინ უსწრებდა აქტი
მონის პიროვნებად (Person) ცნობა.² მაგრამ რას ნიშნავს ის, რომ ჩვენ ვიდაც
პიროვნებად ვცანით? სხვას არაფერს, თუ არა იმას, რომ ჩვენ ვაღიარეთ უკვე მო-
ცემული შესაძლებლობა ღირებულებებითი აქტების შესრულებისა.

სამართლის ნორმას შეუძლია სცნოს, ან არ სცნოს, აღიაროს, ან არ აღიარ-
ოს, იგულისხმოს, ან არ იგულისხმოს პიროვნება, მაგრამ სამართლის ნორმას
შეუძლია შექმნას, ან არ შექმნას, წარმოშვას, ან გარდაქმნას ეს პიროვნება,
როგორც შესაძლებლობა განსაკუთრებული ღირებულებითი აქტებისა. ასეთი
მნიშვნელობით ყოველ სამართლის სუბიექტში ნაგულისხმევია პიროვნება, რო-

² ახალი კულტურის ერთ-ერთ დამახასიათებელ მომენტს წარმოადგენს ის, რომ ადამიანი
და პიროვნება ერთსა და იმასვე ნიშნავს. მაგრამ ასე არ ყოფილა ყოველთვის, მაგალითად, არ-
ისტოტელეს აზრით, მონებზე, თუმცა ადამიანები იყვნენ, მაგრამ პიროვნებად არ ყოფილან ცნო-
ბილი. ამიტომაც, თუ ჩვენ შეგვიძლია მოვიყვანოთ მაგალითები იმისა, რომ ყოველი ადამიანი
არ ყოფილა სამართლის სუბიექტი, ჩვენ ვერცერთ შემთხვევას ვერ დავასაბუღებთ, რომ ადამი-
ანი პიროვნებად ნაგულისხმევი სამართლის სუბიექტი არ ყოფილიყო.

გორც შესაძლებლობა ლოგიკური აღიარებისა და ნორმის განხორციელებას, ეს არის ძირითადი მომენტი თვით სამართლის სუბიექტის ცნებისა და უახლოეს სამართლის სუბიექტის იდეა არც შეიძლება შეიქმნას.

ასეთ პიროვნებად ყოფნა, როგორც ვთქვით, სამართლისაგან არ არის დამოკიდებული. მეორეს მხრივ, პიროვნებად „რალაც“ თავიდანვე კი არ არსებობს, არამედ ის პიროვნებად ხდება და ყალიბდება. სამართლის ნორმას შეუძლია მხოლოდ ხელოვნურად აღიაროს მომენტი, როდესაც ის პირს უკვე ჩამოყალიბებულად გულისხმობს, სხვანაირად რომ ვთქვათ, გულისხმობს, რომ განსაზღვრული მომენტის შემდეგ, რალაც, როგორც პიროვნება, ე. ი. როგორც შესაძლებლობა ლოგიკური აღიარებისა და შესაძლებლობა გარკვეული აქტებისა, თავისთავად ფაქტად იქცევა, თუნდაც ამ „ფაქტ“-ის ფაქტიურობის დამტკიცებას არავინ ცდილობდეს. როდესაც სამართლის ნორმა რალაცს უკვე პიროვნებად გულისხმობს, ეს რალაც ხდება სუბიექტი იურიდიული ღირებულებითი აქტებისა, და ამ მომენტიდან არის აღიარებული შესაძლებლობად იურიდიული აქტებისა.

ნამდვილი პიროვნება (Person) შეიძლება ჩამოყალიბდეს იმ დროზე უფრო ადრე ან გვიან, ვიდრე ეს ნაგულისხმევია სამართლის ნორმით. ამ ვადადვე ვისმე შეუძლია იყოს სწორედ იმ აქტების სუბიექტი, რაც დამახასიათებელია ნამდვილი იურიდიული სუბიექტისათვის.

მოტივაციების შედეგების გარეგნული გამოსახულების მხრივ ისინი შეიძლება სავსებით იდენტური იყვნენ, მაგალითად, აქტები მორალური ვუნდერკინდებისა და პიროვნებად ნაგულისხმევი ადამიანისა. მაგრამ ერთ შემთხვევაში სამართლის ნორმა ამ აქტებს სჭვრეტს, როგორც მისთვის სავსებით ინდიფერენტულ მოვლენებს და, მეორეს მხრით, მათ იურიდიულ ღირებულებით აქტებად სცნობს. რამდენად სწორად იჭერს სამართლის ნორმა იმ მომენტს, როდესაც ადამიანი პიროვნებად იქცევა, ეს სულ სხვა საკითხია.

ჩვენთვის მნიშვნელობა მხოლოდ იმ გარემოებას აქვს, რომ ყოველი ნორმა იმდენად, რამდენადაც ის განმახორციელებელზე მიგვიითოებს, გულისხმობს პიროვნებას, ჩვენს მიერ აღებული მნიშვნელობით, ე. ი. პიროვნებას, როგორც შესაძლებლობას ნორმის აღიარებისა და ამავე დროს, შესაძლებლობას ნორმასთან შეფარდებული აქტებისას. თუ ასეთი სუბსტრატი ყოველთვის მოცემულია სამართლის სუბიექტის ცნებაში, ჩვენ შეგვიძლია არ შევუშინდეთ პარადოქსს და ვთქვათ, რომ სამართლის ყოველ სუბიექტში თავიდანვე არის მოცემული ქმედობაუნარიანობის იდეა, ვინაიდან, რას ნიშნავს შესაძლებლობა უფლებრივ ნორმასთან შეთანხმებული მოქმედებისა, თუ არა ქმედობაუნარიანობას?

ადამიანის მართლ ადამიანად ყოფნა, ე. ი. ანთროპოლოგიურ-ბიოლოგიურ მოვლენად ყოფნა, სრულებითაც არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ ის სამართლის სუბიექტი იყოს. ადამიანი უნდა ამაღლდეს პიროვნებად. ადამიანი პიროვნებად უნდა გახდეს, რადგან პიროვნება, უპირველეს ყოვლისა, არის შესაძლებლობა ღირებულებითი-ეთიური და იურიდიული აქტებისა, რაც თავისთავად წმინდა ნებისყოფას, წმინდა აზროვნების „მე“-ს გულისხმობს. დღეს, რა თქმა უნდა, ჩვენ ვერ წარმოგვიდგენია ადამიანი, რომელიც პიროვნებად არ მიგვაჩნდეს, მაგრამ ვიცით მთელი ეპოქები, როდესაც ადამიანი პიროვნებად არ ითვლებოდა. ძველ საბერძნეთსა და რომში მონები ადამიანებად მიაჩნდათ, მაგრამ პიროვნებად მათ არავინ სთვლიდა. აი ამიტომ, მონა იმ პერიოდში არც სამართლის სუბიექტად იყო აღიარებული. მაშასადამე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ყოველი ადამიანი ისტორიულად არ ყოფილა სამართლის სუბიექტი. მაგრამ ჩვენ ვერ

დავსახელებთ, რომ სამართლის სუბიექტად არ ყოფილიყოს აღიარებული ადამიანი, რომელიც კი პიროვნებად იგულისხმებოდა. თუ სამართალი პიროვნებას ახასიათებს, როგორც შესაძლებლობას ღირებულებითი იურიდიული აქტების მოხდენისას, თავისთავად ნათელია, რომ პიროვნებაში ყოველთვის ქმედობაუნარიანობაც იგულისხმება. რა სახით იგულისხმება აქ ქმედობაუნარიანობა? არის ეს წმინდა იურიდიული ქმედობაუნარიანობა, თუ ეს ვიტალური ქმედობაუნარიანობაა? ჩვენ ვფიქრობთ, რომ აქ სწორედ პირველი ბუნების ქმედობაუნარიანობა გვაქვს. სხვაგვარ ქმედობაუნარიანობაზე არც შეიძლება ლაპარაკი. ასეთი დებულება ბევრს შეიძლება დიდ პარადოქსალურ დებულებად მოეჩვენოს. ამიტომ საჭიროა სათანადო განმარტება. რა არის პიროვნება თავისთავად?

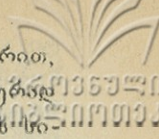
ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ ეს არის X ღირებულებითი შესაძლო აქტებისა. რას უნდა ნიშნავდეს იურიდიული სუბიექტი, თუ არა ამ პიროვნების უკვე განსაზღვრულ შესაძლებლობას, სახელდობრ, იურიდიული ღირებულებითი აქტების მოხდენის შესაძლებლობას, რაც თავისთავად ნორმის ლოგიკურად აღიარებას გულისხმობს. და ის ქმედობაუნარიანობა, რომელიც პიროვნებას თავიდანვე ახასიათებს, არის არა ვიტალური, ბიოლოგიურ-ფიზიოლოგიური ქმედობაუნარიანობა, არამედ არის მხოლოდ შესაძლებლობა იმ ღირებულებითი აქტების განხორციელებისა, რაც მოცემულია იმ ნორმაში, რომელიც პიროვნების მიერ შეცნობილად იგულისხმება. როგორც ვხედავთ, ქმედობაუნარიანობა იმ მნიშვნელობით სუბიექტს ისტორიულად კი არ ემატება, არამედ ის ძირითადი მომენტია სამართლის სუბიექტის ცნებისა. თუ ნორმას მხოლოდ ასეთი პიროვნებისაგან შეიძლება ჰქონდეს მიმართება, „უფლების მქონე“ მხოლოდ ასეთი პიროვნება შეიძლება იყოს. მაშასადამე, სამართლის ნორმა მარტო მასთან შეფარდებულ აქტებს კი არ სცნობს ღირებულად, არამედ გულისხმობს პიროვნებას, როგორც სუბიექტს შესაძლო ღირებულებითი აქტებისას. ასე რომ, თვით ეს ღირებულება სუბიექტისა ყოველთვის უფრო ადრინდელია, ვიდრე მისივე ღირებულებითი აქტები. ამიტომ შეცდომაა, როდესაც აქტსა და პიროვნებას ორ სავსებით იდენტურ ღირებულებად აღიარებენ. ასეთი დებულების დასაბუთება შეუძლებელია, რადგანაც სუბიექტი და აქტი ნორმის მიერ იგულისხმება, როგორც ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ღირებულება. ნორმა ღირებულებად სთვლის არა მხოლოდ აქტს, არამედ პიროვნებასაც, როგორც შესაძლო ღირებულებითი აქტების სუბიექტს.

თუ ღირებულების მატარებლად მხოლოდ აქტებს ჩავთვლით, მაშინ პიროვნება თავისთავად მოსწყდება ღირებულებათა იერარქიულ რიგს. ხოლო თუ, ამის საწინააღმდეგოდ, პიროვნებას ვაღიარებთ როგორც ღირებულებას, მაშინ ცხადი იქნება, რომ პიროვნება ღირებულებითი მოვლენაა, როგორც მოქმედი, აქტიური „მე“. აქედან ის დასკვნა გამომდინარეობს, რომ მოქმედი, წმინდა ნებისყოფის მქონე სუბიექტი არ შეიძლება იმ აქტების მიხედვით იქნეს დაფასებული, რომელიც ყოველთვის ისტორიია, რადგან აქტი ყოველთვის განხორციელებას ნიშნავს. მაგრამ თუ პიროვნება სხვა რამეს ნიშნავს და არა აქტებს, რომელშიაც ეს პიროვნება ისტორიულად ამკარავდება, ცხადია, რომ პიროვნების მუდმივი ღირებულება მდგომარეობს არა უკვე მომხდარი აქტების ღირებულებაში, არამედ იმაში, რომ ის ყოველთვის ნაგულისხმევია, როგორც სუბიექტი შესაძლო ღირებულებითი აქტებისა. ღირებულებითი აქტი არის შემდგომი მოვლენა. ასეთი აქტი აუცილებლად ნორმას გულისხმობს და პიროვნება კი, როგორც სუბიექტი შესაძლო ღირებულებითი აქტებისა, ყოველთვის იგულისხმება ნორმის

მიერ. ესე იგი პიროვნება ღირებულებად ყოველთვის (ნორმის მიერ) აქტზე უფრო ადრე უნდა იქნეს მოცემული, რათა ნორმას ჰქონდეს მისკენ უმჯობესობა. ნორმის მიერ პიროვნება ღირებულებად იგულისხმება — როგორც მკვლევარსა და ღირებულებითი აქტებისა, ე. ი. ღირებულებად შესაძლებლობაა აღიარებული და ეს შესაძლებლობა კი, როგორც ვთქვით, არის შესაძლებლობა უფლებრივი აღიარებისა და შესაძლებლობა ღირებულებითი აქტების მოხდენისა. რა დასკვნა შეგვიძლია მივიღოთ აქედან, თუ არა ის, რომ პიროვნება ნორმის მიერ ღირებულად აღიარებულია ღირებულებითი აქტების მოხდენამდე, მის ღირებულებას ჩვენ ვვკვრეთ არა უკვე განხორციელებულ უფლებრივ ურთიერთობაში, არამედ ეს პიროვნება ნორმის მიერ კონკრეტულ განხორციელებამდე იგულისხმება იმ მნიშვნელობით, რაც ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ. ან აქტები მხოლოდ, ე. ი. უფლებრივი ურთიერთობა და მხოლოდ ამ აქტების დაფასება, — და მაშინ პიროვნება აღარსად ჩანს, ანდა, თუ სამართლისათვის საერთოდ არსებობს პრობლემა პიროვნების შესახებ, ამ პიროვნების მნიშვნელობა აღიარებულ უნდა იქნეს კონკრეტული ნორმის მიერ გათვალისწინებული აქტების დამოუკიდებლად, ე. ი. სუბიექტი აღიარებულ უნდა იქნეს არა ერთი რომელიმე კონკრეტული ნორმის, არამედ საერთოდ ყოველი ნორმის განხორციელების მუდმივ შესაძლებლობად. მხოლოდ ასეთ პიროვნებისადმი შეიძლება ჰქონდეს ნორმას მიმართება, ვინაიდან განხორციელების ტენდენციას, რომელიც ნორმის ფუნქციონოლოგიურ სტრუქტურაში აშკარავდება, არ შეუძლია ჰქონდეს მიმართება სხვა რამისადმი, თუ არა მისი განხორციელების შესაძლებლობისადმი. ქელ ზე ნის აზრით, მაგალითად, სუბიექტი არის ის, ვინც ვალდებულია; ჩვენის აზრით კი ვალდებული შეიძლება იყოს მხოლოდ სუბიექტი.

ყველაზე უფრო ნათლად განსხვავებას აქტსა (მოქმედებასა) და პიროვნებას შორის, როგორც ორ სხვადასხვა, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ ღირებულებით მომენტს შორის ჩვენ ვხედავთ იმ ნორმატიულ მსჯელობაში, რომელშიაც ერთგვარი მოქმედება, აქტი — ნეგატიურ ღირებულებად არის აღიარებული. ასეთ ნორმატიულ მსჯელობაში სუბიექტი ყოველთვის ცნობილია პოზიტიურ ღირებულებად, ხოლო აქტი ნორმის მიერ ნეგატიურ ღირებულებად ითვლება. მაგალითად, როდესაც იქმნება ნორმა, რომელსაც გათვალისწინებული აქტს სასჯელიც, ამ ნორმის მიერ პიროვნება აუცილებლად იგულისხმება; როგორც სუბიექტი შესაძლო ღირებულებითი აქტებისა, ვინაიდან სასჯელის განხორციელება თვით ნორმის განხორციელებას ნიშნავს. მაშასადამე, არა მარტო მაშინ, როდესაც ნორმა დადებით მომენტს შეიცავს, როდესაც ნორმა აქტს გმობს, ე. ი. მას ნეგატიურ ღირებულებად აღიარებს, სუბიექტი ნორმის მიერ აუცილებლად იგულისხმება, როგორც ღირებულებითი მომენტი, ვინაიდან ამ შემთხვევაშიც ის გათვალისწინებულია ნორმის განმახორციელებელ სუბიექტად, ასე რომ, თუ სამართლის ნორმა გულისხმობს პიროვნებას, როგორც ღირებულებას — ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ამ პიროვნებისათვის დამახასიათებელ მომენტად იგი ყოველთვის ქმედობაუნარიანობას სთვლის, რაც თავისთავად იურიდიული ღირებულებითი აქტების (მოქმედების) მოხდენის შესაძლებლობაა.

ქმედობაუნარიანობა — ერთ-ერთი მთავარი მომენტი პიროვნებისა. ეს ქმედობაუნარიანობა არის შესაძლებლობა ნორმის განხორციელებისა, რადგანაც ნორმისათვის ამ შემთხვევაში ლოგიკურად განმახორციელებელი შეიძლება მისი შინაარსის განმახორციელებელი იყოს და თუ ქმედობაუნარიანობაში ტრადიციული იურისპრუდენციის მომხრენი გულისხმობენ „ნებისყოფის სიმ-

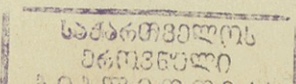

წიფეს“, „პასუხისმგებლობას“, „მომწიფებულ აზროვნებას“ და, მეორეს მხრით, ქმედობაუნარიანობა ამ თვისებათაგან არის დამოკიდებული, ლოგიკურად მათ სხვა არაფერი რჩებათ, გარდა იმისა, რომ აღიარონ, რომ „ნებისყოფის“ მოწიფე“, „უფლებრივი აღიარების უნარიანობა“ სამართლის ნორმის ქმნილებაა და თუ ზემოაღნიშნულ მომენტებს სამართლის ნორმის ქმნილებად ვერ აღიარებენ, მაშინ ისიც უნდა ითქვას, რომ ქმედობაუნარიანობა თავიდანვე იგულისხმება იქ, სადაც არის „მომწიფებულ ნებისყოფა“, „შესაძლებლობა იუდეველურ წმინდა აღიარებისა“, „ლოგიკური ცნობისა“ და სხვ. თუ საკითხს ასე მიუვლით და მასთან ერთად მივიღებთ მხედველობაში, რომ ყველა ეს შესაძლებლობა არის პიროვნების დამახასიათებელი მომენტები, მაშინ, იქ, სადაც პირი ნაგულისხმევია სამართლის მიერ, ნაგულისხმევია აგრეთვე პირისათვის დამახასიათებელი მომენტები და, მათ შორის, განხორციელების შესაძლებლობაც ანუ ქმედობაუნარიანობა. აქ არ შეიძლება იმ ტრადიციული მოსაზრების მოყვანა, რომ იურიდიულ ქმედობაუნარიანობასა და ფიზიკურ-ფსიქოლოგიურ ქმედობაუნარიანობას შორის საერთო არაფერია. ამ ტრადიციულ შეხედულებას ყველა იცნობს. ლოგიკურად სამართლის ნორმაში, მსჯელობაში „უნდა იყოს“ არ შეიძლება იქნეს მოცემული მიმართება ფსიქოლოგიურ-ფიზიოლოგიურ-ემოციონალურ შესაძლებლობისაკენ. სამართლის ნორმაში შეიძლება იყოს მიმართება მხოლოდ იმ შესაძლებლობისაკენ, რომლითაც თვით ნორმა უნდა განხორციელდეს. თუ ჩვენ ნორმის შინაარსს მიზნად ვაღიარებთ, მაშინ განმახორციელებლის შესაძლებლობა მხოლოდ საშუალებად იქნება აღიარებული, ვინაიდან განხორციელების იდეა ყოველთვის საშუალების ცნებაშია მოცემული და საშუალებას კი ყოველთვის მიზნის ბეჭედი აზის. თვით მიზანი არის მოცემული ეიდეტიური მიმართება რაღაცასაკენ, როგორც საშუალებისაკენ, შესაძლებლობისაკენ. ამიტომაც უფლებრივი ნორმის მიერ ნაგულისხმევი განმახორციელებელი, ანუ განხორციელების შესაძლებლობა, არის მხოლოდ და მხოლოდ შესაძლებლობა ნორმის შინაარსის განხორციელებისა. ასე რომ, იმდენად, რამდენადაც სუბიექტი ჩვენ სწორედ ნორმის განმახორციელებლად გვყვავს წარმოდგენილი და სამართლის სუბიექტის სუბსტრატი ყოველთვის პირია, იურიდიული ნორმის მიერ ნაგულისხმევი სუბიექტში ყველთვის ნაგულისხმევია ქმედობაუნარიანობა ნამდვილი იურიდიული მნიშვნელობით.

ვინაიდან, ვიმეორებთ, იქ, სადაც ყალიბდება მსჯელობა სამართლის შესახებ, შეიძლება იქნეს ნააზროვნები მხოლოდ შესაძლებლობა ამ ნორმის შინაარსის განხორციელებისა. სხვაგვარ შესაძლებლობას ის ვერც იგულისხმებს. თვით ამ მსჯელობის სფეროში არც შეიძლება იქნეს მოცემული იდეა სხვა რაიმე შესაძლებლობისა, თუ არა იდეა თვით ნორმის შინაარსის განხორციელებისა და განმახორციელებლისა, ე. ი. იდეა ამ შინაარსის განხორციელების შესაძლებლობისა. ამრიგად, სამართალი სამართლის სუბიექტს გულისხმობს. ამ მნიშვნელობით არის სუბიექტი მოცემული ყოველი ნორმატიული ხასიათის მსჯელობაში. იდეა ასეთი სუბიექტისა სამართლის ნორმას ისტორიულად კი არ ემბის, არამედ ის ყოველთვის იგულისხმება ნორმის მიერ.

ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ სუბიექტის იდეა პიროვნებას გულისხმობს. როგორც ვიცით, ნაყოფი ემბრიონულ მდგომარეობაში, მცირეწლოვანი და სხვ., ჩვეულებრივად სამართლის სუბიექტებად ითვლებიან. როგორ შევუთანხმებთ ეს დებულებას ჩვენს შეხედულებას?

სამართლის ნორმაში, როგორც ვთქვით, ყოველთვის ნაგულისხმევია სუბიექ-

ტი განსაკუთრებული ღირებულებითი აქტებისა. მაგრამ სწორედ იმიტომ, რომ სუბიექტი ასეთი ღირებულებითი აქტების სუბიექტად არის აღიარებული, როგორც ზროვნება როგორც ღირებულება, როგორც პოზიტიური ღირებულება, რომელიც სამართლის სუბიექტში ნაგულისხმევი პირი ყოველთვის მოცემულია, როგორც ღირებულება. არ არსებობა ასეთი პოზიტიური ღირებულებისა ნეგატიურ ღირებულებად უნდა მივიჩნიოთ. და თუ სამართლის სუბიექტი სწორედ იმიტომ არის ღირებულება, რომ მასში ღირებულებითი აქტების X პიროვნება გვეყავს წარმოდგენილი, ცხადია, რომ თვით სამართლის იდეის მიხედვით ჩვენ არ შეგვიძლია ღირებულებად არ ვაღიაროთ რაღაც, რაც, ჩვენი აზრით, შესაძლებელ პიროვნებად უნდა გახდეს. თუ რაიმე კავშირით იდეა პირისა სადმე ებმის ადამიანს, ადამიანი თავისი ევოლუციის ყოველ საფეხურზე ღირებულებად უნდა იქნეს აღიარებული. მართლაც, რას ნიშნავს შესაძლებლობა პიროვნებად გახდომისა? ყოველთვის, როდესაც ჩვენ რაიმე მოვლენის შესაძლებლობაზე ვლაპარაკობთ, თვით მსჯელობაში შესაძლებლობის შესახებ, მოცემულია იდეა იმისა, რაც შესაძლებელია. მაგალითად, თუ ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია რაიმე აქტის განხორციელება, თვით იდეა ამ აქტისა მოცემულია მსჯელობაში შესაძლებლობის შესახებ. რაკი ვისმე აღიარებთ, როგორც შესაძლებლობას პიროვნებად გახდომისას, ამ ვისმეში ყოველთვის ვაღიარებთ იმ ღირებულებითი მომენტების შესაძლებლობას, რაც დამახასიათებელია ჩამოყალიბებული პიროვნებისათვის. მცირეწლოვანი ბავშვი და ის, რომელიც ჯერ კიდევ ემბრიონალურ მდგომარეობაშია, ნორმის მიხედვით, ლოგიკურად ღირებულად არის აღიარებული, მხოლოდ არა როგორც ნამდვილი სუბიექტი ღირებულებითი აქტებისა, არამედ როგორც შესაძლებლობა პიროვნებად გახდომისა. ამ სახით აღიარების გამო მცირეწლოვანი ან ნაყოფი არის რაღაც, რომლის მიმართაც ყველა შეიძლება მოვალე იყოს შეასრულოს ის, რის შესრულებაც სამართლის სუბიექტების მიმართ ევალება ყველას. ხოლო თვით ეს რაღაც შეუძლებელია აღიარებულ იქნეს, როგორც შემსრულებელი იურიდიული ღირებულებითი აქტებისა.

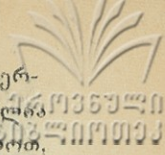
თუ ჩვენ სამართალს მხოლოდ დაუუპირისპირეთ სუბიექტი განსაკუთრებული მნიშვნელობით, ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ ყველაფერი, რაც პიროვნებას არ წარმოადგენს, ჩვენ აუცილებლად უფლებრივ სიცარიელეში უნდა გადაგვეტანა. სრულებითაც არა! იმით, რომ ჩვენ ზოგიერთ რასმე პერსონალური ღირსება აკყვარეთ, ეს რამე სრულებითაც უფლებრივი სტიქიიდან არ გამოგვითიშავს. ჩვენ აღვნიშნეთ მხოლოდ ის, რომ სამართლის ნორმას სუბიექტი შეუძლია იგულისხმოს მარტოდენ განსაკუთრებული მნიშვნელობით. რა თქმა უნდა, შეიძლება გვითხრან, რომ თუ ასეთი კონსტრუქცია მივიღეთ, მაშინ უნდა შეიცვალოს მთელი სისტემა რეალური ურთიერთობისაო, მაგრამ ეს ნაჩქარევი დასკვნა იქნება. ჩვენი შეხედულების თანახმად, მთელი სისტემა უფლებრივი ცხოვრებისა შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, როგორც ურთიერთობა სუბიექტებისა ჩვენს მიერ აღებული მნიშვნელობით, ე. ი. სუბიექტები მხოლოდ ნორმების განმახორციელებელნი არიან და როგორც განმახორციელებელნი, ისინი ერთგვარ ურთიერთობაში იმყოფებიან. მაგრამ, ამას გარდა, ეს სუბიექტები ერთგვარ ურთიერთ დამოკიდებულებაში არიან იმ სხვა ღირებულებათა მიმართ, რაც ნორმის მიერ აღიარებულია. ასე რომ, მთელი სისტემა უფლებრივი ცხოვრებისა შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, როგორც ურთიერთობა სუბიექტთა შორის. ურთიერთობა არ არის მხოლოდ შედეგი ნორმატიული სისტემის განხორციელებისა და ნორმატიულ სისტემაში, როგორც

ვთქვით, გვაქვს ნორმები, რომლის მიერ ღირებულებად არის ცნობილი ის, რა ღირებულება შეიძლება პიროვნებად გახდეს.

მართლაც, რომ ავიღოთ სახელმწიფო, ის ხომ, უპირველეს ყოვლისა, ერთი განსაკუთრებული შინაარსის ნორმების სისტემას ნიშნავს. რა შეუძლია სახელმწიფოს იგულისხმოს თავის ნამდვილ სუბიექტებად? ჩვენ ვიცით, რომ, მაგალითად, რაიმე ერთეულის სუბიექტად ყოფნა იმავე დროს აუცილებლად ამ ერთეულის წევრობას ნიშნავს. ჩვენ არ შეგვიძლია, ჩვენი თავი რაიმე ორგანიზაციისა, კორპორაციისა ან ინსტიტუტის სუბიექტად წარმოვიდგინოთ, თუ არა როგორც ამ ინსტიტუტის წევრი. რას ნიშნავს ეს წევრობა? რა თქმა უნდა, ყველაზე ნაკლებად ფიზიკურ ადამიანობას, როგორც ფიზიოლოგიურ-ბიოლოგიურ-პარტიკულარულ პოვნებას. წევრობა ან სუბიექტობა აუცილებლად მთლიანობისადმი მიკუთვნებას გულისხმობს. აქ დაძლეულია პარტიკულარიზმი ადამიანისა, ვინაიდან მთლიანობისადმი მიკუთვნებით ის სძლევეს თავის განცალკავებას, ანუ უფრო სწორად რომ ვთქვათ, თავის პარტიკულარულ ყოფას. მაგრამ რას ნიშნავს მთლიანობის მიერ ნაგულისხმევ სუბიექტად ყოფნა, თუ არა იმას, რომ ჩემი არსებით მე რაღაც სხვას ვახორციელებ, ე. ი. რას ნიშნავს ეს, თუ არა იმას, რომ მე ფუნქცია ვარ და, როგორც ფუნქცია, ყოველთვის განსაკუთრებული შესაძლო ღირებულებითი აქტიუბის ცენტრი ვარ. აქედან თავისთავად ნათელია, რომ რაიმე კორპორაციაში, ან ინსტიტუტში იმდენად, რამდენადაც თავს მის წევრად ვთვლი, მე განვიცდი არა ჩემს სოლოგიურ-ფიზიოლოგიურ შესაძლებლობას, არამედ მხოლოდ იმ შესაძლებლობას, რომლითაც მე ამ კორპორაციის ან მთლიანობის ძირითად იდეას ნაწილობრივ პრაქტიკულად ვახორციელებ. აი ამიტომაც ჩვენ ვამბობთ, რომ ყოველ ინსტიტუტში, სულ ერთია როგორც უნდა იყოს მისი ბუნება, თუ ეს ინსტიტუტი იგულისხმობს სუბიექტებს, წევრებს, ეს სუბიექტები აუცილებლად იგულისხმებიან, როგორც ინსტიტუტის ძირითადი იდეის განმახორციელებელნი. ამ მხრით, თუ სახელმწიფოს ავიღებთ, როგორც სამართლის სისტემას, ცხადია, რომ ამ სამართლის სისტემას შეუძლია თავის წევრებად, სუბიექტებად მხოლოდ თავისი განმახორციელებელნი იგულისხმოს. სხვანაირად ეს სისტემა სუბიექტებს, რომლებიც ამ შემთხვევაში წევრებია ამ სისტემისა, ვერ გადაეხმება. მაგრამ, როგორც ვთქვით, სახელმწიფო, უპირველეს ყოვლისა, სამართლის სისტემას ნიშნავს და თუ ეს სისტემა ვისმე წევრად ან თავის სუბიექტად გულისხმობს, თვით ეს სუბიექტი ამ სისტემისათვის შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ როგორც სისტემის განმახორციელებელი. ჩვენ აქაც უნდა გავიმეოროთ, რომ ასეთ შეხედულებას შეუძლია დაბადოს ერთგვარი გაუგებრობა. რაკი ჩვენ სახელმწიფოს მიერ ნაგულისხმევ სუბიექტად მხოლოდ სისტემის, ნორმების განმახორციელებელს ვგულისხმობთ, ეს კიდევ სრულებით იმას არ ნიშნავს, რომ ამ უფლებრივ სისტემას არ ჰქონდეს აღიარებული, ან არ შეეძლოს აღიაროს ის, რაც არაპიროვნებას წარმოადგენს. ჩვენ ნათელვყავით, რომ ნაყოფი, ემბრიონალურ მდგომარეობაში პიროვნება არ არის, მაშასადამე ის არც სუბიექტია. მაგრამ ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ ამ ემბრიონის ბედი უფლებრივ სიცარიელეში მიმდინარეობდეს. ეს ემბრიონი სამართლის მიერ აღიარებული ღირებულებაა და სამართლის ნორმების მთელი რივის განხორციელებით ჩვენ ამ ღირებულებისათვის ვმოქმედებთ. ჩვენ კიდევ უნდა მოვიყვანოთ ერთი მოსაზრება, რომელსაც შეიძლება უადრესი მნიშვნელობა ჰქონდეს უფლებრივი სახელმწიფოს დასაბუთებისათვის.

თუ ვაღიარებთ, რომ რისამე სუბიექტს ყოველთვის თან სდევს განცდა წევრობისა, ცხადია, რომ თვით ეს სუბიექტი თავის თავს ყოველთვის ფუნქციად გრძნობს. ფუნქციად თავის წარმოდგენა კი მთლიანობის ლოგიკურად აღიარებას ნიშნავს, ვინაიდან შეუძლებელია ჩვენი თავი ფუნქციად წარმოვიდგინოთ, თუ წინააღმდეგ ლოგიკურად არ ვაღიარებთ იმას, რისთვისაც მე ფუნქციონერად ვხორციელდები. წევრობის განცდაში, იმისდამიუხედავად — არის ეს წევრობა ნებაყოფლობითი, თუ ჩემი ნებისყოფის წინააღმდეგ, მე ყოველთვის ვაღიარებ იმას, რის წევრიც ვარ. და როგორ წნევასაც უნდა ვგრძნობდა იმის მხრით, რის წევრადაც ჩვენი თავი გვაქვს წარმოდგენილი, არასოდეს ამ წნევას არ განვიცდით, როგორც უბრალო მექანიკური ძალის წნევას, ვინაიდან წმინდა ძალის წნევის განცდაში ყოველთვის არის ლოგიკური უარყოფა ამ ძალისა. ხოლო როდესაც მთლიანობის წნევას განვიცდით, ის უბრალო ძალად არასოდეს არ მიგვაჩნია, რადგანაც ჩემი წევრობის იდეაში მთლიანობა თავიდანვე ლოგიკურად არის აღიარებული.

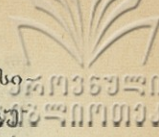
როგორც ვიცით, სამართლის სუბიექტად აღიარებენ არა მარტო ადამიანს, რომელშიაც პიროვნებას გულისხმობენ, არამედ ხშირად ასეთ სუბიექტად მიანიხნაიანთ კოლექტივიც. რა სახით შეიძლება კოლექტივი აღიარებულ იქნეს სამართლის სუბიექტად, თუ სუბიექტი, როგორც ვთქვით, ნიშნავს X-ს უფლებრივი აღიარებისას და X-ს ღირებულებით აქტებისას. რომ კოლექტივი შეიძლება იყოს X ღირებულებითი აქტებისა, ეს ადვილად წარმოსადგენია, მაგრამ რა სახით და მნიშვნელობით შეუძლია კოლექტივს სუბიექტისათვის დამახასიათებელი პირველი მომენტის დაკმაყოფილება? ჩვენ ვიცით, რომ ზოგიერთი ცდილობს კოლექტივში განსაკუთრებული თავისებური, ემპირიული, რეალური ნებისყოფის აღმოჩენას. ფიზიკური პიროვნება ადამიანია; ადამიანის ერთ-ერთ დამახასიათებელ მომენტს კი ნებისყოფა წარმოადგენს და რადგანაც იურიდიული პირი და ფიზიკური პიროვნება სამართლის სუბიექტები არიან, ამიტომ როგორც ერთს, ისე მეორეს ერთი და იგივე ნიშნები უნდა ახასიათებდეს. ასე მსჯელობს ზოგიერთი. ჩვენ აქ არ შევჩერდებით იმაზე, თუ რამდენად დამახასიათებელია ემპირიული ნებისყოფა სამართლის სუბიექტისათვის. გარკვეული პასუხი ამ კითხვაზე ჩვენ შეგვიძლია ენახოთ ჩვეულებრივ სახელმძღვანელოებში. ჩვენ მხოლოდ ორი მომენტი გვსურს აქ აღვნიშნოთ: 1) თუ იურიდიული პირისათვის დამახასიათებელია ერთი ნებისყოფა, როგორ შესდგება ეს ნებისყოფა და 2) თუ მივიღებთ, რომ ნებისყოფა საფუძველია იურიდიული პირისა, შეუძლია თუ არა იურიდიულ პირს იარსებოს როგორც ინსტიტუტმა. რა თქმა უნდა, ძნელია ყველა იმ მოსაზრების მოყვანა, რასაც ეს საკითხები მოითხოვს და ჩვენ იძულებული ვართ დაკმაყოფილდეთ მხოლოდ უმთავრესს აღნიშვნით. ჩვენ ვიცით, რომ ზოგიერთი იურიდიული პირის ბუნების შესასწავლად მიმართავენ მახიურ ფსიქოლოგიას. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენ ვერ წარმოვიდგენია ვერც ერთი მეთოდი, რომელიც ისე უვარგისი იყოს იურიდიული პიროვნების განსამარტავად, როგორც ზემოაღნიშნული მეთოდი. ჩვენ აქ არ ვეხებით საერთოდ იმ საკითხს, თუ რამდენად გამოსადეგია ფსიქოლოგიური მეთოდი რაიმე იურიდიული მოვლენისა და ინსტიტუტის გასაგებად. ვისაც ეს საკითხი ინტერესებს, მას მიუთითებთ კედ ზენისა და ჰუსერლის მშვენიერ მონოგრაფიებზე, რომლებშიც სრულიად ნათლად არის ნაჩვენები უვარგისობა ფსი-

ქოლოგიური მეთოდისა იურიდიული ფენომენის შესასწავლად. არის კიდევ ერთი მომენტი, რომლის მიხედვითაც ჩვენ არავითარ შემთხვევაში არ შეგვიძლია იურედიული პირის ბუნება მასიური ფსიქოლოგიის დახმარებით შევისწავლოთ. ვინაიდან, როგორც ამას დავინახავთ, იურიდიული პირი და მასა სულ სხვადასხვა ბუნების მოვლენას წარმოადგენენ. რას ვხედავთ ჩვენ მასში და რას ვხედავთ საზოგადოებაში, კოლექტივში; რომელიც ჩვეულებრივად იურიდიული პირის სუბსტრატად უნდა ჩაითვალოს? ყოველი მასისათვის დამახასიათებელი მომენტი სწორედ ნებისყოფათა იდენტობაში მდგომარეობს, როგორც ჰიპნოზის დროს ჩვენ არ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ ჰიპნოტიზორისა და მედიუმის ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ნებისყოფაზე, რადგანაც ბოლოს და ბოლოს იქ მხოლოდ ერთი ნებისყოფაა, სწორედ ასევე, მასში არის პარალიტეტი ნებისყოფათა, ან უფრო სწორედ რომ ვსთქვათ, ნებისყოფათა იმგვარი იდენტობა, რომ ჩასის არც ერთ წევრს არ შეუძლია თავისი „მე“ სხვის „მე“-ს დაუპირისპიროს. მასში შესაძლებლობა „ჩემისა“ და „სხვის“-ის დაპირისპირებისა სრულიად მოსპობილია. არც ერთ მომენტში, არც ერთ ეტაპში, არც ერთ აქტში ასეთი დაპირისპირება შესაძლებელი არ არის. აქ არის ერთი მოქმედება, თავისებური კოორდინაცია მასიური მოქმედებისა და სრული იდენტობა ნებისყოფათა. ჩვენ ვერ წარმოგვიდგენია მასა (რომელიც სულ სხვას ნიშნავს, ვიდრე საზოგადოებრიობა), რომელშიაც ვისმე შეეძლოს სხვისი ნებისყოფის წნევის განცდა, ვინაიდან, სხვისი ნებისყოფის წნევის განცდის ფენომენალი „სხვაა“. ხშირად, მაგალითად, ჰგონიათ, რომ ხელმწიფება-მორჩილება თითქოს სწორედ იმას ნიშნავდეს, რომ ერთ განსაკუთრებულ პირობებში ხელმწიფების სუბექტს შეუძლია თავისი ნებისყოფა მორჩილების სუბიექტის ნებისყოფად აქციოს. ეს არის ერთ-ერთი უდიდესი შეცდომა, რომელიც ჩვენ ფრიად ხშირად გვხვდება. ხელმწიფება-მორჩილება აუცილებლად გულისხმობს „მე“-ს და „სხვა“-ს, ე. ი. ყოველთვის დაპირისპირებულია ჩემი და სხვისი ნებისყოფა, და რომ ასეთი დაპირისპირება არ იყოს, ხელმწიფება-მორჩილებას ყოველგვარი მნიშვნელობა დაეკარგება. თუ ჩვენ დავუშვით, რომ ნებისყოფა არის დამახასიათებელი მომენტი იურიდიული პირისათვის, განა სულ უბრალო ანალიზი არ დაგვანახებს, რომ საზოგადოებაში ან ინსტიტუტში პიროვნება სულ სხვა სახით და მნიშვნელობით არის მოცემული, ვიდრე მასაში?

ინსტიტუტში ჩვენ ყოველთვის მრავალგვარ წნევას განვიცდით, განვიცდით წნევას თვით ჩვენი ფუნქციისას და აგრეთვე სხვა ფუნქციის განმახორციელებლისას, ასე რომ, ყოველივე ამას ვგრძნობთ, როგორც ინსტიტუტის წნევას, როგორც ერთი ანტრეპრიზის, ერთი სამართლის სისტემის წნევას. ეს ასეა. განა შეგვიძლია ჩვენ ყველა ასეთი წნევის განცდა სხვაგვარად, თუ არა „ჩემი“-სა და „სხვის“-ის დაპირისპირებით, თუ არ მუდმივი განცდით ჩემი და სხვისი ნებისყოფის სხვადასხვაობისა? როგორც ვხედავთ, ინსტიტუტში, იურიდიულ პირში, ე. ი. ყოველგან, სადაც ჩვენ შეგნებულად თანავარსებობთ, როგორც წევრები, თვით წევრობის განცდას თან ახლავს იდეა, აზრი ვილაცის შესახებ, რომელიც „სხვა“ არის, ვიდრე „მე“. ამგვარად ცხადია, რომ ამ სფეროში ჩვენ არ შეგვიძლია შევიჭრათ იმ არგუმენტებით, რასაც იძლევა მასის ფსიქოლოგიის მეცნიერება. მაშ, როგორ უნდა გვესმოდეს ჩვენ ის „ნებისყოფა“, რომელიც თითქოს მოცემულია ყოველ ინსტიტუტში და რომელიც თითქოს ბატონობს ინდივიდუალ-

ლურ ნებისყოფაზე? რადგანაც ასეთ ხელმწიფებას და წნევას განიცდის ყოველი წევრი ამა თუ იმ ინსტიტუტისა, ამიტომ აუცილებლად მიაჩნიათ თვით-ეს წნევა სხვისი და თავისი ნებისყოფის დაპირისპირებაზე დაამყარონ. მართალია, ყოველ ინსტიტუტში ადგილი აქვს დაპირისპირებას — „ჩემი“ და „სხვისი“. მაგრამ განა ეს დაპირისპირება შესაძლებელია მხოლოდ ორი სხვადასხვა ნებისყოფის დაპირისპირების ნიადაგზე? ჩვენ ზშირად განვიცდით მიზნისა, ამოცანისა, მთლიანობისა, ფუნქციისა, დანიშნულებისა, სამართლის ნორმისა და სხვ. წნევას, მაგრამ ამ მიზანს, ფუნქციას, დანიშნულებას, მთლიანობას თუ სამართლის ნორმას ჩვენს ფსიქიკას კუპირისპირებთ, როგორც „რალაცას“ ჩვენგან განსხვავებულს, და ამ რალაცაში სრულებითაც არ ვგულისხმობთ ნებისყოფის არსებობას. მაგრამ თუ ჩვენ დაუშვით, რომ იურიდიული პირისათვის, ინსტიტუტისათვის ნებისყოფა ისეთივე დამახასიათებელი მომენტია, როგორც ადამიანისათვის, მაშინ ჩვენ რუსოს ტერმინოლოგია უნდა მივიღოთ და ვაღიაროთ, რომ ინსტიტუტის, იურიდიული პირის ნებისყოფა შეიძლება „volonté générale“ ან „volonté des tous“ იყოს, მაგრამ volonté générale-ს გამოყენება ამ შემთხვევაში სრულიად შეუძლებელია, ვინაიდან როგორც რუსოს საუკეთესო ინტერპრეტატორებმა კანტმა, ფიხტემ და მათ შემდეგ სამართლის ფილოსოფოსმა რუდოლფ შტამლერმა ნათელჰყვეს, რუსოს „volonté générale“-ს არაფერი საერთო არა აქვს ემპირიულ, ფსიქოლოგიურ ნებისყოფასთან, ეს არის მხოლოდ აპრიორული სახელმძღვანელო პრინციპი, რომლითაც უნდა იხელმძღვანელოს ყოველმა კანონმდებელმა და ვინც შეეცდება, როგორც მაგალითად ტრიპლი, როდესაც ის საერთაშორისო სამართლის ობიექტივიტეტის დამტკიცებას ცდილობდა, volonté générale (როგორც ნამდვილი ნებისყოფა) და ინდივიდუალური ნებისყოფა ერთმანეთს დაუპირისპიროს, როგორც ორი ბუნებით ერთნაირი, ხოლო სიძლიერით განსხვავებული მოვლენა, ის ვერავითარ შედეგს ვერ მიაღწევს, ვინაიდან „volonté générale“ არის აპრიორული, სახელმძღვანელო პრინციპი, ნორმა, რომელსაც ემპირიულ ნებისყოფასთან საერთო არაფერი აქვს. მაშასადამე, თუ ამ „volonté générale“-ს ნამდვილ ნებისყოფად ვერ ვაღიარებთ, მაშინ გამოდის, რომ იურიდიული პირისათვის (თუ მისთვის ნებისყოფა ძირითად მომენტად მივიჩნით) ასეთ ნებისყოფად შეიძლება მხოლოდ იყოს „volonté des tous. მაგრამ რას ნიშნავს ინსტიტუტისათვის ასეთი მომენტის დაშვება? საკმარისია ვაღიაროთ, რომ „volonté des tous“ არის ძირითადი მომენტი ყოველი იურიდიული ინსტიტუტისა, რომ მაშინვე დავინახოთ, თუ რა სუსტ პოზიციაზე დგანან ისინი, ვინც ამ თვალსაზრისს იზიარებს. მართლაც, რა არის თავისთავად „volonté des tous“, თუ არა ინსტიტუტის წევრების ინდივიდუალურ ნებისყოფათა ჯამი? ე. ი. იმისთვის, რომ ჩვენ წევრების ნებისყოფათა ჯამზე ვილაპარაკოთ, ცხადია, რომ რალაც, როგორც ინსტიტუტი, მთლიანობას ან ინსტიტუტს გულისხმობს, მაშასადამე, ჩვენ რომ ვილაპარაკოთ მთლიანობას ან ინსტიტუტს გულისხმობს. მაშასადამე, რომ ჩვენ ვილაპარაკოთ ინსტიტუტის წევრების ნებისყოფაზე, თვითარსებობა ინსტიტუტისა, რომელიც აღნიშნავს — ვის ნებისყოფათა ჯამი შეადგენს volonté des tous, ესე იგი ინსტიტუტი — უნდა იქნეს ნაგულისხმევი ამ volonté des tous ჩამოყალიბებამდე. აქედან ცხადია, რომ „volonté des tous“ თვით ინსტიტუტისათვის დამახასიათებელი ვერ იქნება, რადგანაც, როგორც დავინახეთ „volonté des tous“ წინას-

წარ არსებულად გულსხმობს თვით ინსტიტუტს ანუ სამართლის ნორმათა სისტემას. რა თქმა უნდა, შეიძლება გვითხრან, რომ „volonté des tous“-ში ნებისყოფის ხმობენ ინსტიტუტის დამფუძნებელთა ნებისყოფას. მაგრამ ესეც უნდა უარ-
 ვყოთ, ვინაიდან იმას, რაც ჰქმნის ისტორიულად ამა თუ იმ ინსტიტუტს, თვით
 ინსტიტუტის ბუნების დამახასიათებლად ჩვენ ვერ ჩავთვლით. შეიძლება იური-
 დიული ინსტიტუტი იყოს შედეგად ერთგვარი შეთანხმებისა, ხელშეკრულებისა,
 მაგრამ შეთანხმება, ხელშეკრულება სულ სხვა არის, ვიდრე ის ინსტიტუტი, რო-
 მელიც ამ შეთანხმებისა ან ხელშეკრულების ნიადაგზე აღმოცენდა. შეიძლება
 ინსტიტუტის წარმოშობი მიზეზი ადამიანთა უბრალო კაპრიზი იყოს, მაგრამ
 როდესაც ინსტიტუტი წარმოიშვა, აქ უკვე სულ რაღაც ახალი რამ დაიბადა, და
 ამ ინსტიტუტში დამაარსებელთა შორის შექმნილი დამოკიდებულება სულ სხვა
 ბუნების და მნიშვნელობისაა, ვიდრე ის დამოკიდებულება, რაც ინსტიტუტის
 წარმოშობამდე დამფუძნებელთა შორის არსებობდა. ინსტიტუტი უნდა იქნეს აღე-
 ბული, როგორც სავსებით დამთავრებული მთლიანობა, როგორც ერთგვარი ში-
 ნაარსის სამართლის სისტემა, და თუ მკვლევარს სურს ინსტიტუტში შექმნილი
 ურთიერთობის შესწავლა, მისი თვალის ინსტიტუტის საზღვრებს არ უნდა სცილ-
 დებოდეს. საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ იურიდიული მოვლენის ნებისყოფით
 განმარტება, იურიდიული მოვლენის უარყოფას უნდა ნიშნავდეს. ჩვენ ვერავი-
 თარ მოვლენას, ინსტიტუტს იურიდიულ ინსტიტუტად ვერ ჩავთვლით, თუ თვით
 ეს ინსტიტუტი განსაკუთრებულ ნორმათა სისტემას არ წარმოადგენს. ინსტიტუ-
 ტი ჩვენ იმიტომ მიგვაჩნია იურიდიულ ინსტიტუტად, რომ ამ ინსტიტუტში
 თვით სამართლის შინაარსს ვხედავთ. აი თუ იურიდიული ინსტიტუტისათვის
 გადაწყვეტ მომენტად ჩვენ ნებისყოფას ვაღიარებთ, ინსტიტუტი დაჰკარგავს იმ
 სავალდებულო ხასიათს, რომლითაც ის ჩვენ, როგორც წევრებს, ყოველთვის
 გვევლინება. ცხადია, რომ ნებისყოფა იურიდიული ნორმის, თუ იურიდიული ინ-
 სტიტუტის საფუძვლად ან ძირითად მომენტად ვერ იქნება აღიარებული. ნების-
 ყოფაში მოცემულ ელემენტთა წყობაში და თვით ნებისყოფის აქტის მიმდინა-
 რეობაში არ იკვეთება იდეა მოვალეობისა, და ამიტომაც, თუ ნებისყოფას ინსტი-
 ტუტის, სამართლის სისტემის საძირკვლად ვაღიარებთ, ჩვენთვის სავსებით გა-
 უგებარი იქნება — საიდანღებულობს ინსტიტუტი იმთავითვე სავალდებულო
 ბუნებას, რომლითაც ის ჩვენ, როგორც წევრებს, ყოველ წუთში გვევლინება.
 კ რ ა ბ ე ს ი ს, კ ე ლ ზ ე ნ ი ს ა, ზ ა ნ დ ე რ ი ს ა და მ ე რ კ ლ ი ს თეორიების მიხე-
 დვით ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ: ან სამართალი და იურიდიული ინსტიტუტი, ან და
 ნებისყოფა, სულ ერთია, ვისი ნებისყოფაც უნდა იყოს ეს. ჩვენ კარგად ვიცით,
 თუ რა შედეგამდე მივიდნენ ს პ ი ნ ო ზ ა და ჰ ე გ ე ლ ი იმით, რომ სახელმწიფო
 ნებისყოფა მათ სამართლის წყაროდ აღიარეს; მათ უარყვეს საერთაშორისო სა-
 მართალი, ხოლო აქედან საერთოდ სამართლის უარყოფამდე ერთი ნაბიჯია.
 ს პ ი ნ ო ზ ა ს ა და ჰ ე გ ე ლ ი ს შემდეგ არა ერთხელ უცდიათ ნებისყოფა იური-
 დიული მოვლენების საფუძვლად გამოეცხადებინათ და ს პ ი ნ ო ზ ა-ჰ ე გ ე ლ ი ს
 კონცეფციიდან გამომდინარე შედეგების თავიდან ასაცილებლად სხვადასხვა ზო-
 მებისათვის მიუძართავთ, მაგრამ თუ მათ მიუღიათ სხვა დასკვნები, მხოლოდ
 აუარებელი შინაგანი წინააღმდეგობის საშუალებით.

ჩველა, ვინც კი სამართლის სახელმწიფოებრივი თეორიის საფუძვლებს
 ლოგიკურად განავითარებს, უნდა მივიღეს იმ დასკვნამდე, რა დასკვნამდეც მი-
 ვიდნენ ს პ ი ნ ო ზ ა და ჰ ე გ ე ლ ი. ჩვენ რ უ ს ო ს ტერმინოლოგია ვიზმარეთ და

ვთქვით, რომ ინსტიტუტში ნაგულისხმევი შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს ვნ
როგორც *volonté générale* ან როგორც „*volonté des tous*“. ჩვენ განზრახვით
ხმარეთ რუსოს ეს ტერმინები, ვინაიდან მხოლოდ ამ ორი სახით შეიძლება
ვიგულისხმოთ იურიდიული პირის ნებისყოფა, მართალია, არის სხვადასხვა ცდა
იურიდიული ნებისყოფის განმარტებისა და დასაბუთებისა, მაგალითად, ლაპა-
რაკობენ ნებისყოფათა კოორდინაციაზე, ნებისყოფათა პარალიტეტზე და სხვა,
მაგრამ ყოველი ასეთი განმარტება უბრალო ფრაზეოლოგიას არ სცილდება და
სულ ზერელე დაკვირვებაც კი ნათლად გვიჩვენებს, რომ ყველა ესენი ბოლოს და
ბოლოს „*volonté générale*“, ან და „*volonté des tous*“ გულისხმობენ. როდესაც
სხვადასხვა ზომას მიჰმართავენ იმისათვის, რომ ემპირიულ ნებისყოფათა
დაკავშირებით, მათი შეთანხმებით, მიიღონ „*volonté générale*“, ეს სწორედ
იმის მომასწავებელია, როგორც ვთქვით, რომ *volonté générale*-ს ბუნება
ნათლად არა აქვთ წარმოდგენილი და ჰგონიათ, რომ ნებისყოფათა ერთმანეთზე ამა
თუ იმ სახით გადაბმა საშუალებას მოგვცემს მივიღოთ რეალური, ემპირიული,
ფსიქიური „*volonté générale*“.

სწორედ ის, რაც ჩვენ ნებისყოფაზე ვთქვით, შეგვიძლია გავიმეოროთ იმ
თეორიების მიმართ, რომლებიც იურიდიულ პირს და ინსტიტუტს მიზნის სა-
შუალებით განმარტავენ. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ყველა ამ თეორიას აქვს ერთ-
თი უდიდესი მეთოდოლოგიური შეცდომა, რომელზეც უსათუოდ უნდა მივიუ-
თითოთ. რა სახითაც უნდა იყოს აღებული ინსტიტუტის მიზანი, იმისდამოუხე-
დავად, თუ როგორ არის აღწერილი ისტორია ამ მიზნის ჩამოყალიბებისა, მისი
აღიარება იურიდიული პირის ბუნების ერთ-ერთ მთავარ და ძირითად მომენტად
ცნებათა არევაზე დამოკიდებული. თუ, მაგალითად, ვინმე რაიმე მიზნით ჰქმნი
იურიდიულ პირს, ეს ზომ თავისთავად ცხადია, რომ ის, რასაც ჰქმნიან სულ სს
ვა არის, ვიდრე ის, რისთვისაც ამ რაღაცას ჰქმნიან. სხვა არის იურიდიული პი-
რი და სხვა არის ის მიზანი, რომლითაც ხელმძღვანელობენ ამ იურიდიული პი-
რის დამაარსებელი სუბიექტები. ამიტომ ჩვენ არავითარ შემთხვევაში არ შეგ-
ვიძლია იურიდიული პირის, ინსტიტუტის ცნებაში შევიტანოთ ის მომენტები,
თუნდაც მიზნები, რომლებიც ამ იურიდიული პირის შექმნის მიზეზებად მიგვა-
ჩნია.

არის კიდევ ერთი მოსაზრება: თუ მიზანი, ე. ი. ის მიზნები, რომელნიც წინ
უსწრებენ იურიდიული პირის ჩამოყალიბებას, დამახასიათებელი მომენტია
იურიდიული პირისა, მაშინ თავისთავად აშკარაა, რომ აქ ერთგვარ *circulus*
vitiosus-ს აქვს ადგილი. ესე იგი იურიდიული პირი უფრო ადრე არის მოცემუ-
ლი, ვიდრე მისი დამახასიათებელი ძირითადი მომენტები — მიზანი, მართლაც
წარმოვიდგინოთ, რომ მიზანი, რომელიც ჰქმნის ინსტიტუტს, არის დამახასია-
თებელი თვით იურიდიული პირისათვის. თქმა იმისა, რომ „მიზანი ჰქმნის“
ნიშნავს იმას, რომ როდესაც მიზანი ყალიბდება, ჩვენ არ ვიცით რა არის იური-
დიული პირი. მიზნები სხვადასხვაგვარია და რომ ამ მიზანთა კატეგორიაში
მხოლოდ ერთი რომელიმე გამოვსახოთ და ის იურიდიული პირისათვის დამახა-
სიათებლად ვაღიაროთ, ამისათვის წინასწარ უნდა იქნეს მოცემული ცნება იუ-
რიდიული პირისა, ე. ი. ხელთ უნდა გვექონდეს იურიდიული პირის ჩამოყალიბე-
ბული იურიდიული შინაარსი. ამიტომ თუ ჩვენ ყოველთვის მიზანზე ადრე უნდა
ვიგულისხმოთ ის რაღაც, რითაც შეგვიძლია მიზანს მივალწიოთ, ცხადია, რომ

იურიდიული პირის ცნებაში, როგორც დამთავრებულ შინაარსში, ჩვენ არ შეგვიძლია ვეძიოთ არავითარი ახალი ელემენტის, ამ შემთხვევაში მიზნის შეტანა თავისუფლად შეგვიძლია ვაღიაროთ, რომ ამა თუ იმ მიზნის მისაღწევად აუცილებელია იურიდიული პირის ან ინსტიტუტის არსებობა. თუ ასე დავსვამთ საკითხს, ესეც იმის მაჩვენებელი იქნება, რომ რაღაც, რასაც ჩვენ იურიდიულ პირს ან ინსტიტუტს ვეძახით, ამ მიზნის დამოუკიდებლად გვაქვს წარმოდგენილი და ამიტომაც მეთოდოლოგიურად თვით საკითხი იურიდიული პირისა ან ინსტიტუტის შესახებ მიზნის დამოუკიდებლად უნდა იქნეს შესწავლილი. როგორც ვხედავთ, მიზნები, რომლითაც ხელმძღვანელობენ იურიდიული პირის დაარსებისათვის, ე. ი. მთელი სისტემა მიზნებისა, რაც წინ უსწრებს იურიდიული პირის ჩამოყალიბებას, არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება იქნეს აღიარებული იურიდიული პირის ბუნების დამახასიათებელ მომენტად. ეს უნდა გვექონდეს ყოველთვის მხედველობაში, როდესაც გვსურს იურიდიული პირის ცნებაში შევიტანოთ მსჯელობა იმ მიზნის შესახებ, რომელიც ისტორიულად წინ უსწრებს იურიდიული პირის შექმნას.

თუ ვაღიარებთ, რომ რისიმე სუბიექტს ყოველთვის თან სდევს განცდა წევრობისა, ცხადია, რომ თვით ეს სუბიექტი თავის თავს ყოველთვის ფუნქციად გრძნობს. ფუნქციად თავის წარმოდგენა კი მთლიანობის ლოგიკურად აღიარებას ნიშნავს, ვინაიდან შეუძლებელია ჩვენი თავი ფუნქციად წარმოვიდგინოთ, თუ წინდაწინვე ლოგიკურად არ ვაღიარებთ იმას, რისთვისაც მე ფუნქციონურად ვხორციელდები. წევრობის განცდაში, იმისდამიუხედავად — არის ეს წევრობა ნებაყოფლობითი, თუ ჩემი ნებისყოფის წინააღმდეგ, მე ყოველთვის ვაღიარებ იმას, რის წევრიც ვარ. და როგორ წნევასაც უნდა ვგრძნობდეთ იმის მხრით, რის წევრადაც ჩვენი თავი გვაქვს წარმოდგენილი, არასოდეს ამ წნევას არ განვიცდით, როგორც უბრალო მექანიკური ძალის წნევას, ვინაიდან წმინდა ძალის წნევის განცდაში ყოველთვის არის ლოგიკური უარყოფა ამ ძალისა. ხოლო, როდესაც მთლიანობის წნევას განვიცდით, ის უბრალო ძალად არასოდეს არ მიგვაჩნია, რადგანაც ჩემი წევრობის იდეაში მთლიანობა თავიდანვე ლოგიკურად არის აღიარებული.

მეორეს მხრივ, უფრო ყალბ ნიადაგზე დგანან ისინი, ვინც იურიდიული პირის შინაარსის დამახასიათებელ მომენტად თვლიან იმ მიზნებს, რასაც თვით იურიდიული პირი ისახავს. ასეთი დებულების სისუსტე თავისთავად ნათელია. თუ ჩვენ რომელიმე მიზანზე ვლაპარაკობთ, როგორც იურიდიული პირის მიზანზე, ცხადია, რომ არის რაღაც, რასაც ჩვენ იურიდიულ პირს ვეძახით, რომელიც მიზანს ისახავს. ესე იგი, ერთია იურიდიული პირი და სულ სხვაა მისი მიზანი, თუნდაც წყარო ამ მიზნისა თვით ეს იურიდიული პირი იყოს. როგორც არ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სუბიექტი და ის მიზანი, რომელსაც ის ისახავს, ერთი და იგივეაო, სწორედ ისევე არ შეგვიძლია იურიდიული პირის შინაარსი მისი მიზნებით განვმარტოთ. როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაშიაც მიზნები გულისხმობენ იურიდიული პირის არსებობას, და ამიტომ ამ უკანასკნელის ბუნება შესწავლილი უნდა იქნეს იმ მიზნებისაგან დამოუკიდებლად, რასაც ეს იურიდიული პირი ისახავს. ეს მოკლე ანალიზი გვეჩვენება, რომ იურიდიული პირი, როგორც გარკვეული შინაარსი, ყოველთვის მოთავსებულია ორ მიზანთა სისტემას შორის: ერთია მიზანთა ის სისტემა, რომელიც მას წინ უსწრებს, მეორეა ის სისტემა, რომელიც მას მოსდევს. არც ერთი და არც მეორე იურიდიული პირის ბუნების დასასაბუთებლად არ გამოდ-

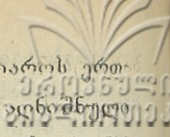
გება. მესამე სისტემა მიზნებისა კი ჩვენ ვერ წარმოგვიდგენია. ზემო ნათქვამიდან თავისთავად ცხადია, ყველა ის თეორია, რომელიც ცდილობს იურიდიული პირის ბუნებას საფუძვლად დაუდოს „ნებისყოფათა ერთიანობა“, უვარგის თეორიად უნდა მივიჩნიოთ.

მაგრამ როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ იურიდიული პირის არსებობა? შეიძლება თუ არა იურიდიული პირი იყოს სხვა რამ, თუ არა ნორმათა სისტემა? აი ის მეთოდოლოგიური კითხვა, რომელიც თავისთავად იბადება ჩვენ ვიცით, რომ უფლებრივი აზროვნება, ეს ერთი აქტია, აქტი არა ამ სიტყვის ტრადიციული მნიშვნელობით, არამედ როგორც ერთგვარი *Bewusstseinserleb*, როგორც ერთგვარი *cogitatio*, შეუძლია ამ უფლებრივ აზროვნებას ჰქონდეს მიმართება სხვა რამესაკენ, თუ არა სამართლისაკენ, უფლებრივი ნორმისაკენ? არავითარ შემთხვევაში! უფლებრივი აზროვნებით მხოლოდ სამართალი შეიძლება იქნეს გაგებული, უფლებრივი აზროვნების ინტენციონალური საგანი მხოლოდ სამართლის ნორმა შეიძლება იყოს. ეს უდაო დებულებაა, და ვეჭვობთ, რომ ამ დებულების საწინააღმდეგოდ შეიძლებოდეს რაიმე მოსაზრების მოყვანა. აქედან თავისთავად ნათელია, რომ თუ იურიდიული პირი იურიდიული აზროვნების საგანია, ის მხოლოდ სამართლის ნორმათა სისტემას უნდა ნიშნავდეს. ამ მხრივ კელზენის დებულება მეთოდოლოგიურად სწორია. მაგრამ თუ კელზენი ამბობს, რომ იურიდიული პირი არის ნორმათა ერთი გაპიროვნებული სისტემა, თავისთავად იბადება კითხვა, თუ რა ხასიათისაა ის ნორმათა სისტემა, რომელიც სხვა ნორმებთან ერთად პოზიტიური სამართლის სისტემას ჰქმნის და რომელსაც ჩვენ იურიდიულ პირად ვთვლით? იურიდიული პირი, ჩვენის აზრით, უნდა ნიშნავდეს იმ ნორმათა ერთ სისტემას, რომელშიაც მოცემულია ერთი ანტრეპრიზა. სახელმწიფო, კორპორაცია, რაიმე საზოგადოება, იმდენად, რამდენადაც ჩვენ მათ იურიდიულ პირად ვაღიარებთ და ამით მათ იურიდიული აზროვნების საგნად ვთვლით. აუცილებლად ნორმათა ერთ განსაკუთრებულ სისტემას წარმოადგენს, ხოლო ამ ნორმათა განხორციელების შესაძლებლობა ამ სახელმწიფოს, კორპორაციისა და საზოგადოების წევრად გვხდის. ასე რომ, იურიდიული პირი უფლებაუნარიან სუბიექტს კი არ წარმოადგენს, არამედ ის არის თვით ნაწილი პოზიტიური სამართლისა, რომელიც, როგორც ყოველი სამართლის ნორმა, გულისხმობს განმახორციელებლებს, ანუ ქმედობაუნარიან სუბიექტებს. მაგრამ ბევრს შეუძლია სრულიად სამართლიანად იკითხოს: თუ ასეთია იურიდიული პირის ბუნება, როგორ შეიძლება ჩვენ მის მიმართ ვალდებული ვიყოთ, ანდა როგორ შეგვიძლია ჩვენ ასეთი იურიდიული პირის სახელით ვიმოქმედოთ? შეცდომაც სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ტრადიციულმა შეხედულებამ იცის მხოლოდ პერსონალური ღირებულება და მხედველობაში არ იღებს, რომ პერსონალურ ღირებულებათა გარდა არის ღირებულებათა მთელი სისტემა, რომელშიაც სხვადასხვა ღირებულებითი მომენტი იერარქიულ დამოკიდებულებაში იმყოფება. ღირებულებითი მომენტი, — ეს არის ყოველი სამართლის ფუნდამენტური მომენტი. „უნდა იყოს“ იმიტომ, რომ, ის, რაც უნდა იყოს, ღირებულებითი მომენტს წარმოადგენს. მაგრამ ასეთ ღირებულებითი მომენტად სამართლის ნორმა მართო პიროვნებას კი არ აღიარებს, არამედ მრავალ სხვადასხვა ხასიათის ღირებულებასაც. ყოველი ნორმის განხორციელება აუცილებლად წარმოადგენს ამ ღირებულებითი მომენტის განხორციელებას. და რადგან თვით სამართლის ნორმა არის მიზანი, ცხადია, რომ ასეთი ნორმის განხორციელება იმ დიერ-

ბულების სახელით წარმოებს, რომელიც სამართლის ნორმაში იმანენტურად ცემულ მიზანს თან ახლავს. განა აქედან ცხადი არ არის, რომ ვინმესთვის მიეძღვნება ან სხვისი სახელით მოქმედება სრულებითაც არ მოითხოვს, რომ ის, რის სახელითაც ვმოქმედებთ, ან ის, ვისთვისაც ვმოქმედებთ, აუცილებლად პიროვნებად იქნება ცნობილი? ვიცით, რომ შვეიცარიის კონსტიტუციის 25-ე მუხლის პირველი შენიშვნა სასაკლავოს პატრონს ავალებს, რომ პირუტყვი დაკვლის წინ გაბრუნებულ იქნეს. აქ თითქოს პირუტყვებისათვის მოქმედებენ. მაგრამ ეს მოქმედება პირუტყვებისადმი მხოლოდ სპეციფიური შინაარსის ნორმის განხორციელების შედეგია.

1926 წელს ერთმა მდიდარმა ინგლისელმა თავის ძაღლებს დაუტოვა 75 ათასი გირვანქა სტერლინგი. რა თქმა უნდა, ძაღლს არც ერთი კანონდებლობა არ სთვლის სამართლის სუბიექტად და ამიტომ ის ვერც მემკვიდრე იქნება, მაგრამ სხვების საშუალებით, რომლითაც აქვთ უფლება გარდაცვალებული მდიდარი ინგლისელის სახელით იმოქმედონ, ფული ძაღლებს მოხმარდება, ე. ი. ეს მდიდარი ინგლისელი და მის მიერ დასახელებული პირები, ბოლოს და ბოლოს, პოზიტიური სამართლის ზოგიერთი ნორმის განხორციელებით, ძაღლებისათვის მოქმედებენ. საჭიროა აქ ძაღლები სამართლის სუბიექტად ვცნოთ მხოლოდ იმიტომ, რომ ზოგიერთი მოქმედება აქ ძაღლებისათვის სწარმოებს? სრულებითაც არა!

ჩვეულებრივ ჰგონიათ, რომ მოვალეობის შესრულება ჩვენ მხოლოდ ადამიანის, ან უფრო სწორად რომ ვთქვათ, სამართლის სუბიექტის მიმართ შეგვიძლია. ამიტომ ფიქრობენ, რომ ის, რის მიმართაც ჩვენ ნორმის ძალით ვაღდებული ვართ, აუცილებლად პიროვნება უნდა იყოს. ამით აიხსნება ის გარემოებაც, რომ ხშირად მიმართავენ სხვადასხვა ხელოვნურ საშუალებას, აწარმოებენ ერთგვარ სტილიზაციას მხოლოდ იმიტომ, რომ პიროვნებად წარმოიდგინონ რაღაც, რასაც ნამდვილ პიროვნებასთან საერთო არაფერი აქვს. პიროვნება, როგორც ვთქვით, სამართლის მიერ ყოველთვის იგულისხმება. როგორც სუბიექტი შესაძლო ღირებულებებითი აქტებისა. მაშასადამე, პიროვნება უპირველეს ყოვლისა, ნიშნავს ნორმის განმარტაციელებელს. პიროვნება არის რაღაც, რასაც შეუძლია ღირებულებითი აქტების მოხდენა. თუ პიროვნება ასეთი მნიშვნელობით არ ვიგულისხმეთ, ის სავსებით მოსწყდება სამართალს. ჩვენ თავის დროზე აღვნიშნეთ, რომ სამართლის სუბიექტის ცნება აუცილებლად გულისხმობს ქმედობაუნარიანობის მომენტს. თუ მას ასეთი მომენტი არ ახასიათებს, ის არც სამართლის სუბიექტი შეიძლება იყოს. ამიტომაც შემცდარად უნდა ჩაითვალოს ის შეხედულება, რომლის მიხედვითაც, რაღაც ქმედობაუნარიანობას მოკლებული მაინც სამართლის სუბიექტია. მაგრამ თუ მას სამართლის სუბიექტად ვერ ჩავთვლით, თავისთავად იბადება კითხვა, როგორი ურთიერთობაა შესაძლებელი იმასთან, რაც სამართლის სუბიექტად მიჩნეული ვერ იქნება? ვიმეორებთ, გაუგებრობა ამ საკითხში მდგომარეობს ერთის მხრით იმაში, რომ ჰგონიათ, თითქოს სამართალი მხოლოდ ერთ ღირებულებას, სახელდობრ, პერსონალურ ღირებულებას ცნობდეს და, მეორეს მხრით კი იმაში, რომ ფიქრობენ — თუ ქმედობაუნარიანი სუბიექტი ვისიმე ან რისიმე სახელით მოქმედებს, — ის, ვისი სახელითაც იგი მოქმედებს, აუცილებლად სამართლის სუბიექტად უნდა იყოს აღიარებული. სამართლის ნორმამ იცის არა მარტო პერსონალური ღირებულება, არამედ მას შეუძლია, მაგალითად, ღირებულებად აღიაროს კულტურა, შეუძლიან იკისროს რაიმე იდეოლოგიისა ან რე-

ლიგიური დოგმატის მფარველობა, შეუძლია ეროვნება ან კლასი აღიაროს ერთადერთ ღირებულებად და სხვა. განა ეს იმას ნიშნავს, რომ ყველა ადგილობრივი ღირებულება აუცილებლად პერსონალური თვისების ღირებულებაა? განა ეს იმას ნიშნავს, რომ სამართლის ნორმას არ შეუძლია ამ ღირებულებათა მიმართ რაიმე დაგვავალოს, ისე თუ ეს კულტი, დოგმატი, იდეოლოგია გაპიროვნებული არ იქნა? ნუთუ არ შეიძლება ამ კულტის, დოგმატის, იდეოლოგიის სახელით მოქმედება, თუ ეს იდეოლოგია, კულტი, დოგმატი ან სხვა რამ სამართლის სუბიექტად არ წარმოვიდგინეთ?

იმის მიმართ, რაც სამართლის მიერ ღირებულებად არის აღიარებული, ჩვენ შეიძლება თვით ნორმის მიერ ვიყოთ ვალდებული, იმისდამიუხედავად, თუ რა ხასიათისა და მნიშვნელობისაა სამართლის მიერ აღიარებული ღირებულება — პერსონალური, თუ არა პერსონალური. თითოეულ ასეთ შემთხვევაში იმ ნორმის განხორციელებით, რომელიც ჩვენ გვავალებს, — ჩვენ იმის სახელით ვმოქმედებთ, რაც სამართლის ნორმის მიერ ღირებულებად არის აღიარებული. სწორედ იმავე წესით, რა წესითაც ჩვენ ჩვენთვის და ჩვენის სახელით ვმოქმედებთ (აქაც იურიდიულ ნორმებს ვახორციელებთ), სწორედ ამავე წესით შეიძლება სამართლის ნორმამ დაგვავალოს — სხვისი სახელით ვიმოქმედოთ.

სამართლის ნორმების განხორციელებით ხან ჩვენთვის და ხან ჩვენის სახელით ვმოქმედებთ, ხან კი სხვისთვის და სხვისი სახელით, ასე რომ, ის, ვისი სახელითაც ვმოქმედებთ, შეიძლება არც იყოს სამართლის სუბიექტი. სხვისი სახელით მოქმედება სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ ეს სხვა აუცილებლად პიროვნება უნდა იყოს. კულტურა, დოგმატი, იდეოლოგია, იმდენად, რამდენადაც ისინი სამართლის მიერ ღირებულებად არიან აღიარებული, ერთგვარ ამოცანად იქცევა. რადგანაც ეს კულტურა, იდეოლოგია და სხვა, როგორც ღირებულებით მომენტი, სამართლის ნორმის შინაარსში შედის, ამიტომ რამდენადაც ნამდვილი სუბიექტი ამ ნორმებს ახორციელებს, იმდენად ნორმების განხორციელებით ახორციელებს იმ ანტრეპრიზას, რომელიც შეიძლება დოგმატი, კულტურა, იდეოლოგია, ან კიდევ სხვა რამ იყოს. მაშასადამე, მოქმედებს სამართლის სუბიექტი თავისთვის, თუ სხვისთვის, თავისი სახელით, თუ სხვისი სახელით, ის ყოველთვის ნორმებს ახორციელებს. რა თქმა უნდა, ჩვენ რომ გვწამდეს მითი ბუნებრივი სამართლისა, ან და სამართლისა — die mit uns geboren ist, მაშინ თავისთავად მთელი ჩვენი თეორიის კონსტრუქციობა სხვანაირი უნდა ყოფილიყო. მაგრამ თუ უღაოა, ერთის მხრით, ის, რომ უფლებრივი ცხოვრებისა და უფლებრივი სფეროს ელემენტები არიან მხოლოდ პოზიტიური სამართალი, უფლებრივი სუბიექტები და განხორციელება ამ სუბიექტების მიერ ამ პოზიტიური სამართლისა და; მეორეს მხრით, იურისპრუდენციის საგანი = მხოლოდ სამართალი შეიძლება იყოს, — სხვა დასკვნის მიღება თუ არა იმ დასკვნისა, რაც ჩვენ მივიღეთ, ყოველად შეუძლებელია. განა ზემოთქმულიდან ცხადი არ არის, რომ იმდენად, რამდენადაც ესა თუ ის ანტრეპრიზა ერთ ნორმათა სისტემაშია მოცემული, ამ ნორმათა სისტემის ანტრეპრიზას შეუძლია იგულისხმოს მხოლოდ პიროვნებანი, როგორც ქმედობაუნარიანი სუ-

ბიექტები? ამგვარად, მოქმედი იურიდიული პირი, ჩვენი კონსტრუქციის თანახმად, არის ერთი სპეციფიური შინაარსის ნორმათა სისტემა. განხორციელება ნამდვილი სამართლის სუბიექტის მიერ.

„იურიდიული პირის“ წარმომადგენელი, ადმინისტრაცია, მმართველობა და სხვ. იურიდიული პირის ნებისყოფას კი არ ახორციელებს, არამედ იმ სპეციფიური შინაარსის ნორმას, რაც იმ ნორმათა კომპლექსში შედის, რომელშიც მოცემულია ერთი ანტრეპრიზა, ქმნის წარმომადგენლად, მმართველად ადმინისტრაციად, გამგეობად და სხვ.

ეს, რა თქმა უნდა, სრულებითაც იმას არ ნიშნავს, რომ ყველაფერი, რაც ამ სუბიექტების მიერ ხორციელდება, ამ ნორმის განხორციელებისათვის ხორციელდებოდეს. სრულებითაც არა! აქ უპირველეს ყოვლისა, ხორციელდება ერთი ანტრეპრიზა და ამიტომაც იმ შემთხვევაში, როდესაც სამართლის სუბიექტს შეუძლია ნორმა თავისთვის და თავისი სახელით განახორციელოს, ის ანტრეპრიზის, ე. ი. სხვისი სახელით მოქმედებს.

გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ ანტრეპრიზა შეიძლება აღიარებული იქნეს, მაგრამ ის შეიძლება არ ხორციელდებოდეს, ისე როგორც ხშირად არ ხორციელდება ნორმა. ისე, როგორც ყოველ ნორმას შეუძლია თავის ფაქტიურ განმახორციელებელს მომავალში გულისხმობდეს, სწორედ ასევე ანტრეპრიზას, რომელიც ნორმათა კომპლექსში გვაქვს მოცემული (მომავალი), შეიძლება ფაქტიური განმახორციელებელი აკლდეს, ამას მნიშვნელობა არა აქვს. საქმე ის არის, რომ თუ ამ ნორმებმა განხორციელება იწყო, განმახორციელებელი უსათუოდ ანტრეპრიზის სახელით მოქმედი იქნება.

საპატენტო კანონმდებლობა და სამსახურებრივი გამომგონებების დაცვა

ამჟამად კონკრეტულად დგას ეროვნული საპატენტო კანონმდებლობის შექმნის საკითხი. ამდენად, განსაკუთრებულ აქტუალობას იძენს იურიდიულ პირთა საგამომგონებლო უფლებამოსილების ფარგლების შესწავლა უპირატესად ე. წ. „სამსახურებრივ გამომგონებზე“, საკითხის სრულად გაშუქებისათვის საჭიროდ მიმაჩნია მოკლე ისტორიული ექსკურსის გაკეთება.

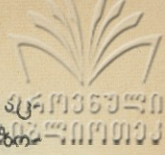
საპატენტო სამართლის ჩამოყალიბება მეწარმეობის განვითარებას და ბურჟუაზიის პოლიტიკურ სიდავეებთან მოსვლას უკავშირდება. 1789 წელს საფრანგეთის ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ ავტორთა და გამომგონებელთა უფლებები გამოაცხადა ადამიანის განუყოფელ უფლებად, ხოლო ამერიკის შეერთებული შტატების პირველმა კონსტიტუციამ გაითვალისწინა ავტორთა და გამომგონებელთათვის მათ მიერ შექმნილ აღმოჩენებზე და თხზულებებზე განსაკუთრებული უფლების მინიჭება შეზღუდული დროის ფარგლებში. ამ პერიოდში, ანუ მე-18 საუკუნის დამლევს, აღნიშნულმა ქვეყნებმა მიიღეს პირველი საპატენტო კანონები. რაც შეეხება ინგლისს, იქ უკვე მოქმედებდა 1623 წელს მიღებული „სტატუსი მონოპოლიების შესახებ“, რომელსაც ხშირად პირველ საპატენტო კანონად მიიჩნევენ¹.

საპატენტო სამართლის ჩამოყალიბება ხდება მე-18 საუკუნის ბოლოს, ამ დროს გაბატონებული იყო ბუნებითი სამართლისა და სამრეწველო საკუთრების თეორია, რაც საფუძვლად დაედო საფრანგეთისა და აშშ-ს საპატენტო კანონებს.

პირველი თეორიის თანახმად, გამომგონებლის უფლება არის ადამიანის ბუნებრივი, მისი განუყოფელი უფლება. გამომგონებლის უფლება განიხილება როგორც პიროვნების სულიერი შემოქმედების შედეგი. ამიტომ პატენტის გაცემა გამომგონებლის ბუნებრივი უფლების მხოლოდ დასტურია.

მეორე თეორიის თანახმად, გამომგონებლის სულიერი შემოქმედების შედეგი ვაიგივებულია მატერიალურ ნივთზე საკუთრებასთან, მაშასადამე, ორივე თეორია ხაზს უსვამს, რომ გამომგონება მხოლოდ მისი შემქმნელი ადამიანის შემოქმედების შედეგია და ამიტომაც, მხოლოდ გამომგონებელს აქვს უფლება თავის შეხედულებებისამებრ განკარგოს გამომგონება. საფრანგეთის პირ-

¹ Е. А. Богатых, В. И. Левиенко. «Патентное право капиталистических и развивающихся государств», М., «Юридическая литература», 1978 г. с. 6-7.

ველი საპატენტო კანონი ამ უფლებას ადამიანის უფლებას უკავშირებს და აცხადებს, რომ, ყოველი ახალი იდეა, რომელსაც გააჩნია უნარი გახდეს საზოგადოებისათვის სარგებლიანი, ეკუთვნის მას, ვინც შექმნა იგი. ამიტომაც ადამიანის უფლების შეზღუდვა იქნებოდა, რომ ახალი სამრეწველო გამოგონება არ განიხილებოდეს როგორც მისი შემქმნელის საკუთრება.

აღსანიშნავია, რომ სამრეწველო საკუთრების თეორიამ მისცა დასაბამი ცნებას „სამრეწველო საკუთრება“, რომელშიც იგულისხმება უფლება გამოგონებაზე, სასაქონლო ნიშნებზე, სამრეწველო ნიმუშებზე. ამ თეორიამ დიდი გავლენა იქონია თანამედროვე საპატენტო სამართლის ჩამოყალიბებაში.

გერმანიის საპატენტო სამართლის განვითარებაში განსაკუთრებული როლი უკავია კოლერის იმატერიალურ თეორიას, რომელშიც ურთიერთშერწყმულია ზემოაღნიშნული ორი თეორიის დებულებანი. გამომგონებლის უფლება არის ქონებრივი და პირადი უფლებების კომბინაცია. გამომგონებლის ქონებრივი უფლებაა იდეების გამოყენების განსაკუთრებული უფლება. გამომგონებლის პირადი უფლების ქვეშ კი იგულისხმება უფლება ავტორობაზე. ეს თეორია გაცილებით სწორად ასახავს გამომგონებლობის სპეციფიკურ ხასიათს, რაც კარგადაა გამოკვეთილი ბელგიელი იურისტის პიკარდის მიერ შემოთავაზებულ ინტელექტუალურ უფლებათა თეორიაში. მის თანახმად, უფლება მხატვრულ, ლიტერატურულ და საგამომგონებლო შემოქმედების შედეგებზე წარმოიქმნება მათი შექმნის ფაქტით და არა იურიდიული დამოკიდებულებით. ეს უფლება განყენებული უფლებრივი კატეგორიაა და არ განეკუთვნება რომის სამოქალაქო სამართლებრივ კლასიფიკაციას. თეორიამ შემოიტანა ცნება „ინტელექტუალური საკუთრება“, რომელიც ფართოდ იხმარება დღევანდელ სამართლებრივ პრაქტიკაში. მან გააერთიანა სამრეწველო საკუთრება სხვა სახის შემოქმედებითი შრომის შედეგთან დაკავშირებული უფლებების საკუთრებასთან. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინტელექტუალური საკუთრება განსხვავდება ქონებრივი საკუთრებისაგან იმით, რომ იგი შემოფარგლულია მოქმედების ვადით. თუ უფლება საკუთრებაზე ეკუთვნის გარკვეულ პირს, უფლება ინტელექტუალური პროდუქციის, მათ შორის, გამოგონების გამოყენებაზე, ეკუთვნის პირთა განუსაზღვრელ წრეს, რადგან დასაშვებია უსასრულო რეპროდუქცირება. ე. ი. არსებობს იურიდიულად ძნელად მოსაგვარებელი წინააღმდეგობა გამომგონებლის უფლებების სრულად დაცვაში.

ამ პრობლემის გადაჭრას ეძღვნება კიდევ ერთი თეორია, რომელიც ცდილობს გამომგონებელსა და საზოგადოებასთან ერთგვარ შეთანხმებას. კერძოდ, იდეა გამომგონებლის საკუთრებაა. ამიტომ მასვე უნდა გააჩნდეს ამ იდეის განხორციელების შესაძლებლობა. მაგრამ, თუ იდეის არსი გაიხსნა, ამით შეიძლება ისარგებლოს პირთა განუსაზღვრელმა წრემ. ამიტომ გამომგონებელს უნდა გააჩნდეს უფლება, რომ სხვებს აუკრძალოს მისი იდეით სარგებლობის შესაძლებლობა. ამ უფლებას გამომგონებელს ანიჭებს პატენტი, რომელიც მას ეძლევა. პატენტის გაცემით საზოგადოება კისრულობს ვალდებულებას, რათა გარკვეული ვადით დაიცვას გამომგონებლის განსაკუთრებული უფლება, ხოლო გამომგონებელი კისრულობს იდეის არსის გახსნას. ამ თეორიამ შემოაპარა ერთი თითქოსდა უწყინარი დებულება — თუ პატენტი გაიცემა იდეის გახსნისათვის, მაშინ რა განსხვავებაა საზოგადოებისათვის თუ ვინ აუწყებს მას იდეის გახსნას. აქედან, ვინც პირველი აუწყებს განხორციელებისათვის საკმაო სისრულით იდეას, ის მიიღებს პატენტს. ეს დებულება (იმის მიუხედავად, რომ

საფრანგეთმა პირველმა დააკავშირა გამომგონებლის უფლება ადამიანთა უფლებასთან) ერთ-ერთმა პირველმა გაიზიარა სწორედ საფრანგეთმა. 1967 წლამდე საფრანგეთის კანონი არც კი უწებდა, რომ გამომგონებელი შეღავათობა განმცხადებელს ავტორობის თაობაზე. აღნიშნულმა დებულებამ დიდი გავლენა იქონია მსოფლიოს ყველა ქვეყნის საპატენტო სამართალზე და თეორიული საფუძველი მისცა მეწარმეებს, რათა კანონიერად დაეუფლონ გამოგონებას, რომელიც შექმნილია მათი მუშაობის მიერ. თანამედროვე საპატენტო სამართალი, როგორც წესი, იურიდიულ პირს ანიჭებს მესაკუთრის უფლებას ე. წ. „სამსახურებრივ გამოგონებაზე“ და აქედან გამომდინარე, მეწარმეები კარნახობენ გამომგონებელს თავის პირობებს, ფაქტობრივად ართმევენ მას განუყოფელ უფლებას შემოქმედების შედეგებზე. შეიძლება დავასკვნათ, რომ საპატენტო კანონები, უპირველეს ყოვლისა, იცავენ მეწარმეთა და არა ნამდვილ გამომგონებელთა უფლებებს. საზოგადოების პარამონიული განვითარებისათვის კი, უწინარესად, დაცული უნდა იყოს ცალკეული პიროვნების უფლებები.

ჩვეულებრივ, ფართო გაგებით, გამოგონება განიმარტება, როგორც ადამიანის მოღვაწეობის ნებისმიერ სფეროში რაიმე ისეთის შექმნა ან მოგონება, რაც აქამდე არ არსებობდა².

ასეთი რამის მოგონება ან შექმნა უთუოდ დაკავშირებულია ადამიანის სულიერ შემოქმედებასთან და როგორც უკვე აღინიშნა, ამ შემოქმედების შედეგი პიროვნების განუყოფელი საკუთრებაა.

საპატენტო სამართალი, როგორც წესი, არ განმარტავს გამოგონებას. მასში მოყვანილია კრიტერიუმები, რომლებიც უნდა ახასიათებდეს გამოგონებას. იაპონიის საპატენტო კანონი ცდილობს შემდეგნაირად განმარტოს: გამოგონება ამ კანონში ნიშნავს „ბუნებრივი კანონების გამოყენებით შექმნილ მაღალპროგრესულ ტექნიკურ იდეას“. საბჭოთა კავშირის 1974 წლის დებულება კი, „აღმოჩენებისა და გამოგონების შესახებ“, გამოგონებას მიიჩნევდა ახალ ტექნიკურ გადაწყვეტად. როგორც ვხედავთ, ეს განმარტებები ერთმანეთისაგან განსხვავდება იმით, რომ პირველი იცავს შექმნილ ტექნიკურ იდეას, მეორე კი — ტექნიკურ გადაწყვეტას. ორივე განმარტება საკმაოდ ვიწროდ ახასიათებს გამოგონებას და ისინი არ გაიზიარა მსოფლიო პრაქტიკამ. თუმცაღა, უფრო მართებულია იაპონიის განმარტება და უნდა მივიჩნიოთ, რომ გამოგონება არის შემოქმედებითი შრომის შედეგად „დეის ხორცშესხმა ადამიანის მოღვაწეობის ნებისმიერ სფეროში. ხოლო, რადგან საპატენტო კანონი იცავს უფლებებს მხოლოდ სამრეწველო საკუთრების დარგში, მაშინ უნდა მივიღოთ შემდეგი განმარტება: გამოგონება არის ადამიანის შემოქმედებითი შრომის შედეგად იდეის ხორცშესხმა, რომელსაც ახასიათებს სიახლე, სამრეწველო გამოყენებადობა და აღემატება არსებულ დონეს.

გამოგონების არსებით მაჩვენებლად მიიჩნევა იდეა, ანუ ყოველთვის სახეზე უნდა იყოს ახალი იდეისა და შემოქმედებითი შრომის არსებობა.

იდეა, თავის მხრივ, განიმარტება როგორც შემეცნების განვითარების უმაღლესი საფეხური, რომელიც ახასიათებს მხოლოდ ადამიანის გონებას და რომელიც წარმოაჩენს ადამიანთა მითითებას ობიექტურად არსებული გარე სამყაროსადმი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, საგამომგონებლო იდეაც, როგორც

² „New Webster's dictionary of the English language, tenth reprint publications“, Dely, 1988, p. 795.

ზოგადად იდეა, ახასიათებს მხოლოდ ადამიანის (კონკრეტული პიროვნების) გონებას.

უფლებას ნებისმიერ გამოგონებაზე იცავს პატენტი. არსებობს პატენტის გაცემის ორი სისტემა: საგანმცხადებლო და საგამომგონებლო. პირველი სისტემისათვის სულ ერთია ვინ მიაწოდებს განაცხადს, ნამდვილი გამომგონებელი, თუ სხვა განმცხადებელი. შესაბამისად გაიცემა პატენტი. ეს სისტემა მარტივად წყვეტს საკითხს თუ ვის უნდა ეკუთვნოდეს პატენტი, იურიდიულ პირს თუ გამომგონებელს. ვინც განაცხადა გამოგონება, პატენტიც მისია. საგანმცხადებლო სისტემა მიღებულია საფრანგეთში, ნიდერლანდებში, აფრიკის ფრანგულენოვან ქვეყნებში. საფრანგეთის კანონის 1-ter მუხლი არეგულირებს გამომგონებლისა და იურიდიული პირის ურთიერთდამოკიდებულებას. გამომგონებელს, თუ იგი მომსახურება, შრომითი კონტაქტით ეკისრება — გადასცეს გამოგონება დამქირავებელს, იმ შემთხვევაში, თუ გამოგონება შექმნა სამსახურებრივ დავალებასთან დაკავშირებით. თუ გამოგონება შექმნილია საწარმოს საქმიანობის სფეროში, ან ეხება ამ საწარმოს საქმიანობის სპეციფიკას, იურიდიულ პირს უფლება აქვს მოითხოვოს გამომგონებლისაგან უფლების მისთვის გადაცემა მთლიანად ან ნაწილობრივ. საოცარია, რომ საფრანგეთმა პირველმა აღიარა პიროვნების ხელშეუხებლობა და პირველმაცვე შეზღუდა მისი უფლებები ინტელექტუალური საკუთრების სფეროში.

საგამომგონებლო სისტემა ითვალისწინებს პატენტის გაცემას გამომგონებლის სახელზე, მაგრამ განაცხადის წარდგენა შეუძლია ნებისმიერ პირს, მათ შორის — იურიდიულს. ამ სისტემას მისდევნენ უმეტესი ქვეყნები, მაგრამ, მხოლოდ აშშ-მა, კანადამ და ფილიპინებმა შეინარჩუნეს დებულება, რომელიც განაცხადის შეტანის უფლებას არ აძლევს არავის, გარდა გამომგონებლისა. ამ შემთხვევაში უფრო მწვავედება საკითხი, თუ ვის მიეცეს სამსახურებრივ გამოგონებაზე პატენტის მიღების უფლება — იურიდიულ პირს თუ გამომგონებელს. გაბატონდა დოქტრინა, რომ თანამედროვე პირობებში გამოგონების შექმნა სულ უფრო ძნელდება სამსახურის (საწარმოს) გამოცდილებისა და პოტენციალის გამოყენების გარეშე. გამომგონებლის შემოქმედების შედეგი სულ უფრო მეტად დამოკიდებულია საწარმოზე. რადგან ეს ასეა, მაშინ იურიდიულ პირს უნდა მიეცეს პატენტი, გამომგონებელს კი — სათანადო ფულადი და სხვა სახის წახალისება. საწარმო შრომითი ხელშეკრულებით, ან სპეციალური კანონით, ან შიდაგანაწესით აიძულებს გამომგონებელს გადასცეს მას გამოგონება. ამავე დროს საწარმო ცდილობს დაისაკუთროს (ნაწილობრივ ან მთლიანად) უფლება ისეთ გამოგონებაზეც, რომელიც არ განეკუთვნება გამომგონებლის სამსახურებრივ დამოკიდებულებას. ყველაზე მკაცრად ექცევა გამომგონებელს გერმანიისა და მისი მიმდევარი ქვეყნების კანონი, სადაც მოქმედებს სპეციალური კანონმდებლობა სამსახურებრივ გამოგონებაზე. ფორმალურად უფრო ლიბერალურია მიდგომა გამომგონებლის მიმართ იმ ქვეყნებში, სადაც გამოგონებაზე უფლების გადაცემა რეგულირდება შრომითი ხელშეკრულებით (აშშ, იაპონია, ყოფილი სსრკ და ა. შ.), ყველაზე მეტ უფლებას ანიჭებს გამომგონებელს იაპონიის კანონმდებლობა, რომელიც სამსახურებრივ გამოგონებაზე იურიდიულ პირს აძლევს უპირატეს უფლებას მხოლოდ პატენტის ან უბრალო ლიცენზიის შექმნაზე. მაგრამ ამავე კანონის პ. 2 ადგენს დამქირავებლის უფლებას პატენტის მიღებაზე ხელშეკრულების, შინაგანაწესის ან სხვა შეთან-

ხმების საფუძველზე. რომ არა ეს მუხლი, გამომგონებლის უფლების დაცვის თვალსაზრისით, კანონი სრულყოფილი იქნებოდა.

როგორც ვხედავთ, გამომგონებლის უფლების დაცვა საპატენტო კანონების მიერ, არ არის აღიარებული შეუვალ ნორმად. პირიქით, საერთაშორისო საპატენტო პრაქტიკა ცდილობს რაც შეიძლება მეტი უფლება ჩამოართვას პიროვნებას. გარკვეულწილად ეს ნორმა ცნო პარიზის კონვენციამ. რომლის თანახმადაც, (მ. 4-ter) გამომგონებელს გააჩნია უფლება, რომ იგი დასახელებული იყოს პატენტში. ეს მუხლი ერთდროულად აღიარებს გამომგონებლის უფლებას ავტორობაზე (ამას ხომ სპეციალური აღიარება არ უნდა) იმ შემთხვევაში, როდესაც პატენტი გაიცემა სხვა პირზე, ამით, მეორე მხრივ, უშვებს იურიდიული პირის მიერ პატენტის მიღების უფლებას. ამიტომაც ცალკეული ქვეყნების საპატენტო და სამოქალაქო სამართალს შემოაქვს ცნება „სამსახურებრივი გამოგონება“ და აკანონებს იურიდიული პირის უფლებებს გამოგონებაზე.

როგორც უკვე აღინიშნა, გამოგონება ნებისმიერ პირობებში, მხოლოდ პიროვნების შემოქმედების შედეგია. ამიტომ პატენტიც მას უნდა ეკუთვნოდეს. საწარმოს კი, როგორც ხელშემწყობ სუბიექტს, უნდა მიეცეს. შედგავთები: უპირატესი უფლება გამოგონების გამოყენებაზე და საპატენტო უფლებების დამოკიდებულებაზე, ე. ი. საწარმო უნდა იყოს დამოკიდებული გამომგონებელზე და არა — პირიქით.

თავად ცნება „სამსახურებრივი გამოგონება“ არასწორია და შემოვიდა რუსული ტერმინის (Служебное изобретение) თარგმნით, ინგლისურში, მაგალითად, იხმარება „employee's invention“ — „მოსამსახურეთა გამოგონება“. ტერმინს „სამსახურებრივი გამოგონება“ უმეტესად ვერ ხმარობენ, იმიტომ, რომ მაშინ სამსახურში დაქირავებულმა ნებისმიერმა პირმა, სათანადო პირობების უზრუნველყოფით (ხელშეწყობით) უნდა აუცილებლად შექმნას გამოგონება. ეს კი, ცხადია, შეუძლებელია, ერთი სიტყვით, სამართალი მაშინ იქნება სამართალი, როცა შეძლებს პიროვნების უფლებების სრულ დაცვას, საზოგადოების უპირველესი ამოცანა ხომ ის უნდა იყოს, რომ რაც შეიძლება მეტი თავისუფლება და შემოქმედებითი ატმოსფერო შეუქმნას პიროვნებას.

ყოველივე აქედან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიმაჩნია, რომ ეროვნული საპატენტო კანონის დამუშავებისას სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებასთან დაკავშირებით შექმნილ გამოგონებაზე დაწესდეს შემდეგი ნორმა:

პატენტი გაიცეს ავტორის (გამომგონებლის) სახელზე;

იურიდიულ პირს მიეცეს უფლება მარტივ, უსასყიდლო ლიცენზიაზე და უპირატესი უფლება პატენტის შექმნაზე, თუ გამომგონებელი დააპირებს მის გასხვისებას;

იმ შემთხვევაში, თუ ფიზიკურ პირს დაქირავებენ საგამომგონებლო საქმიანობის შესასრულებლად და მისი მოვალეობა იქნება მხოლოდ გამოგონება, მაშინ გამომგონებელმა იურიდიულ პირს დაუთმოს პატენტის მიღების უფლება.

დ. კახუაშვილი.

საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებისა და ტექნიკის სამინისტროს საპატენტო-სალიცენზიო განყოფილების მთავარი სპეციალისტი.

კონცეფციისათვის

ამ დანაშაულის გვარობითი (სპეციალური) და სახეობითი (უშუალო) ობიექტის სწორად განსაზღვრაზე დიდად არის დამოკიდებული სისხლის სამართლის შესაბამისი ნორმის სისტემატიზაცია, ე. ი. სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის შესაბამის თავში მისი შეტანა, აგრეთვე, კონტრაბანდის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხის განსაზღვრა.

„საქართველოს რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსში ცვლილებების შეტანის თაობაზე „საქართველოს რესპუბლიკის 1991 წლის 2 აგვისტოს კანონით, კონტრაბანდა შეტანილია II ქვეჯგუფში — „სხვა სახელმწიფო დანაშაულებში“. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო დანაშაულისათვის პასუხისმგებლობის სფეროში აღიარებული სპეციალისტები სხვა სახელმწიფო დანაშაულების გვარობით ობიექტს განსაზღვრავენ შემდეგნაირად: „სხვა სახელმწიფო დანაშაულებს მიეკუთვნება კანონით გათვალისწინებული ხელყოფა ქვეყნის ძირითად ინტერესებზე სახელმწიფო მმართველობის, უშიშროების, სახელმწიფო საზღვრების რეჟიმის, სოციალისტური მეურნეობრიობის, ტრანსპორტისა და მართლმსაჯულების სფეროში“¹. ამასთან, სპეციალისტები აღიარებენ, რომ სხვა სახელმწიფო ურთიერთობანი არაერთგვაროვანია თავიანთი შემადგენლობით, ამიტომ მხოლოდ პირობით (!) შეიძლება მათთვის ერთიანი გვარობითი ობიექტის განსაზღვრა.² (ხაზგასმა ჩვენია — დ. დ.).

ზედმეტია იმაზე ლაპარაკი, რომ „პირობითობა“ ზღუდავს ნებისმიერ ფასეულობაზე ხელყოფის ობიექტს. საქმე ეხება არა ამ დანაშაულთა გვარობითი ობიექტის „პირობითობას“, არამედ იმას, რომ ობიექტურ სოციალურ სინამდვილეში უბრალოდ არ არსებობს საზოგადოებრივი ურთიერთობების ერთსახოვანი ჯგუფი, რომელთა ბაზაზე შეიძლებოდა გვარობითი ობიექტის მეცნიერულად კორექტული დეფინიციის ჩამოყალიბება. ამიტომ, ჩვენ მთლიანად ვიზიარებთ ი. ლიაბუნოვის და ა. მშვენიერაძის კატეგორიულად ჩამოყალიბებულ აზრს: „რესპუბლიკურ მოქმედ სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში II კარის I თავი — „სხვა სახელმწიფო დანაშაულებები“ აერთიანებს ნორმებს იმ დანაშაულებისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ, რომლებსაც არა აქვთ გვარობითი ობიექტი, სხვა სახელმწიფო დანაშაულთა საერთო განმარტების გამოუმუშავებლობა გააძლევს საფუძველს დავეთანხმობთ იმ აზრს, რომ მიზანშეწონილია ხსენებული ნორმები მოთავსდეს სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის შესაბამის თავებში“³.

¹ „პასუხისმგებლობა სახელმწიფო დანაშაულებისათვის“, შ., 1988, გვ. 84.

² იქვე, გვ. 85

³ „სისხლის სამართლის განსაკუთრებული ნაწილის სისტემატიზაციის საფუძველები“, საქართველოს კანონმდებლობა, 1985, № 3, გვ. 30.

ყველაზე მეტად საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ხსენებული ავტორები სხვა სახელმწიფო დანაშაულთა გვაროვანი ობიექტის „პირობითობის“ განსაზღვრისას იზიარებენ იმ აზრს, რომ დანაშაულთა დასახელებულ ჯგუფს საერთოდ არა აქვს ერთიანი გვარობითი ობიექტი.⁴

ამიტომ შეიძლება მეცნიერულად დასაბუთებული კონსტატაცია იმისა, რომ სხვა სახელმწიფო დანაშაულობების ე. წ. „ჯგუფი“ არის უსისტემო ნორმატიული წარმონაქმნი, რომელიც ქაოტურად შექმნილი სამართლებრივი ნორმების კონგლომერატია. სხვადასხვა იურიდიული ერთეულების შექანიკურად და ხელოვნურად შეერთება ზღუდავს სისხლის სამართლის კოდექსებს განსაკუთრებული ნაწილის ამ თავის დანაშაულთა ერთიანი გვარობითი ობიექტის განსაზღვრას.

როგორ განისაზღვრება კონტრაბანდის სახეობითი (უშუალო) ობიექტი თეორიაში?

„სახელმწიფო დანაშაულობების“ კოლექტიურ მონოგრაფიაში ის განისაზღვრება როგორც სახელმწიფო მონოპოლიაზე დაფუძნებული საგარეო ვაჭრობის ინტერესები⁵. ვ. ვლადიმროვი თვლის, რომ ამ დანაშაულის ობიექტია საგარეო ვაჭრობის მონოპოლია, ე. ი. სახელმწიფოს განსაკუთრებული უფლება ამ ორგანოების სახით, რომლებიც უფლებამოსილი არიან განახორციელონ საგარეო სავაჭრო ოპერაციები და იმპორტულ-ექსპორტული გარიგებანი⁶.

მიგვაჩნია, რომ, სახეობითი ობიექტის განსაზღვრა, რაც ჩამოყალიბებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში, არასრულყოფილია შემდეგი მიზეზების გამო:

უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფოს გარკვეული სფეროს მონოპოლია არ წარმოადგენს საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, ის არ მიეკუთვნება ასევე სოციალურ კატეგორია „ინტერესს“, ეს არის ნორმატიული ცნება. ნებისმიერი სახელმწიფო მონოპოლია, მათ შორის საგარეო ვაჭრობაც, განისაზღვრება როგორც სახელმწიფოს განსაკუთრებული უფლება — განახორციელოს საქმიანობა იურიდიულად განსაზღვრულ სფეროში.

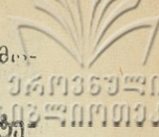
ამასთან, ჩვენი აზრით, სამართლებრივ კატეგორიას არცერთ შემთხვევაში არ შეუძლია შეცვალოს საზოგადოებრივი ურთიერთობების სოციალური კატეგორია და წარმოადგენდეს დანაშაულის სახეობით ობიექტს. უკეთეს შემთხვევაში, მონოპოლია შეიძლება მივიჩნიოთ როგორც „სამართლებრივი გარსი“ (ვ. ნ. კუდრიავეცივი) შესაბამისი საზოგადოებრივი ურთიერთობებისა, რომელიც წარმოადგენს სისხლის სამართლებრივი ნორმის ობიექტს. აქედან შეძლება მივიღეთ იმ დასკვნამდე, რომ კონტრაბანდის ობიექტის პრობლემა იურიდიულ ლიტერატურაში ჯერ კიდევ გადაუწყვეტელი და შეუსწავლელია.

კონტრაბანდის ობიექტის ნორმატიული განსაზღვრის პოზიცია უკავია ა. ი. სურკოვსაც. ამის თაობაზე ის წერს: „კონტრაბანდის ობიექტს წარმოადგენს საგარეო ვაჭრობის მონოპოლია და სსრ კავშირის საზღვრებზე საქონლის გადატანა-გადმოტანის დაწესებული წესები, ამ წესების დარღვევისას დამნაშავე ხელყოფს, ერთი მხრივ, სახელმწიფოს განსაკუთრებულ უფლებას საგარეო ვაჭრობის ოპერაციებისა და საექსპორტო-საიმპორტო გარიგებების განხორციელებას“.

⁴ ვ. ა. ვლადიმროვი, სისხლის სამართლებრივი ბრძოლა კონტრაბანდისთან. შ., 1959, გვ. 18.

⁵ „სახელმწიფო დანაშაულებები“, შ., 1961, გვ. 161.

⁶ ვ. ა. ვლადიმროვი, სისხლის სამართლებრივი ბრძოლა კონტრაბანდისთან. შ., 1959, გვ. 18.

ბის სფეროში; მეორე მხრივ, საქონლის და ფასეულობის გატანისა და შემოტანის დადგენილ წესს.⁷ (ხაზგასმა ჩვენია დ. დ.).

როგორც ვხედავთ, ავტორი განსაზღვრავს კონტრაბანდის ნორმატიულ კატეგორიას „სახელმწიფოს განსაკუთრებული უფლება“ და „დადგენილი წესები“. საკითხისადმი ასეთ მიდგომას ვერ დავეთანხმებით, რადგან ყველა დანაშაულის ობიექტის სოციალური ბაზა საზოგადოებრივი ურთიერთობებია. ნორმატიული კატეგორია მეორადია, სოციალური კატეგორიიდან გამომდინარე. პირველი ვყრდნობა და იურიდიულად ემსახურება მეორეს. ობიექტის ნორმატიული განსაზღვრის მოწინააღმდეგე ი. ი. ლიაბუნოვი წერს: იმის კონსტატაცია, რომ დანაშაული არღვევს გარკვეულ წესებს, აფიქსირებს მხოლოდ იმას, რომ ასეთის დაშვება არ შეიძლება დასჯითი სანქციის გამოყენების შიშით. ობიექტის სწორი განმარტება უნდა გამომდინარეობდეს იმ მოქმედების შინაარსიდან, რომელიც ზიანს აყენებს საზოგადოებრივ ურთიერთობებს.⁸

ნებისმიერი დანაშაული, და მათ შორის, კონტრაბანდა, ჩვენი აზრით, ხელყოფს არა იურიდიულ ფორმებს, არამედ სოციალურ შინაარსს, რომელიც დაცულია კანონის ნორმებით, სხვადასხვა ნორმატიული ხასიათის წესებით, კონტრაბანდის ობიექტის განმარტება — „საგარეო ვაჭრობის მონოპოლია“ — მეცნიერულად თვალსაზრისით, ღრმა ანაქრონიზმია. სინამდვილეში, თანამედროვე პირობებში საგარეო ვაჭრობის სახელმწიფო მონოპოლია კარგა ხანია არ არსებობს, 1987 წელს საფუძვლიანი რეფორმების შედეგად საგარეო ვაჭრობის სამინისტროს ამ სფეროს საქმიანობა ლიკვიდირებულ იქნა. გაფართოვდა საგარეო ვაჭრობის სუბიექტების წრე ამ ფუნქციების გადაცემით ცალკეულ სამინისტროებსა და უწყებებზე, კოოპერატივებსა და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებზე, რაც ადაპტურებს მეცნიერებაში დამკვიდრებულ კონტრაბანდის გვარობითი ობიექტის განსაზღვრის არასრულყოფილებას, რადგან, ასეთი განმარტება სცილდება საგარეო ვაჭრობის გამოხატულების ორგანიზაციულ, ეკონომიკურ წესებს. ბაზარი, საბაზრო-ეკონომიკურ ურთიერთობათა ფორმირება და საგარეო ვაჭრობის სახელმწიფო მონოპოლია ეკონომიკური შინაარსით ერთმანეთს გამორიცხავს.

რაც შეეხება საგარეო ვაჭრობის ცალკეული ელემენტების სახელმწიფოებრივ რეგულირებას (მაგალითად, ცალკეულ გარიგებათა ლიზენცირება), ეს, საერთოდ, ეკონომიკურად ძლიერი სახელმწიფოსათვის მიღებული პრაქტიკაა, რასაც საერთო არაფერი აქვს საბჭოთა მოდელის საგარეო ვაჭრობის ტოტალიტარულ მონოპოლიასთან.

ეჭვს არ იწვევს ის, რომ კონტრაბანდა, თავისი ძირითადი პარამეტრებით და ანტისოციალური მიმართულებებით, შეიძლება მიეკუთვნოს ეკონომიკურ დანაშაულთა კატეგორიას. ამის თაობაზე იურიდიულ ლიტერატურაში მითითებულია, რომ კონტრაბანდული წესით საქონლის გატანა-შემოტანა ზარალს აყენებს სახელმწიფოს ეკონომიკას, რადგან ბიუჯეტში არ შედის საქონელზე დაწესებული ბაჟი. ფულის საზღვარგარეთ გადაქაჩვა ხშირ შემთხვევაში კონტრაბანდასთან არის დაკავშირებული. შემთხვევითი როდია, რომ „პასუხისმგებლობა სახელმწიფო დანაშაულებისათვის“ — მონოგრაფიის ავტორები კონ-

7 ა. ი. სუჩკოვი, კონტრაბანდა და პასუხისმგებლობა, კალინინგრადი, 1978.
 8 ი. ი. ლიაბუნოვი, ბუნების სისხლის სამართლებრივი დაცვა შინაგან საქმეთა ორგანოების მიერ, მ., 1974, გვ. 20.

ტრაბანდას მიაკუთვნებენ დანაშაულთა იმ ჯგუფს, რომლებიც ხელყოფენ სახელმწიფოს ინტერესებს სოციალისტური მეურნეობრიობის სფეროში.

კონტრაბანდის ეკონომიკურ ასპექტზე უთითებენ სხვა ავტორებიც, ისინი აღნიშნავენ, რომ საბაჟოს დაწესებული რეჟიმი, რომელიც ირღვევა აღნიშნულ დანაშაულთ, არის სახელმწიფოს ეკონომიკური დამოუკიდებლობის გარანტია.

ამრიგად, მეცნიერებაში საკმაოდ მკაფიოდ გამოიხატა აზრი კონტრაბანდის ეკონომიკურ-სამეურნეო ბუნებაზე; კონცენტრირებული სახით ეს პოზიცია პირველად იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქვა ი. ი. ლიაპუნოვმა, რომელმაც დააყენა საკითხი, კონტრაბანდის პასუხისმგებლობისათვის დაწესებული მუხლი შეეცანათ „სამეურნეო დანაშაულში“.⁹

ჩვენც ვიზიარებთ კონტრაბანდის ანტისოციალური მიმართულების ასეთ შეფასებას და მიგვაჩნია, რომ თავისი შინაარსით იგი მიეკუთვნება სამეურნეო დანაშაულს.

როგორც საშინაო, ისე საგარეო ვაჭრობა ემყარება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ერთგვაროვან ჯგუფს, რომელიც არეგულირებს ეროვნული ან საზღვარგარეთის პროდუქციის განაწილებას და მოხმარებას. ეკონომიკის ამ სფეროს სისხლის სამართლებრივი წესით დაცვა არ შეიძლება გაიყოს რომელიმე „ჩინური კედლით“, როგორც ამას მრავალი წლის განმავლობაში ჰქონდა ადგილი ჩვენს სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში. პირიქით, ის უნდა შეერთდეს რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის იმ თავში, რომელიც ითვალისწინებს პაუხისმგებლობას სამეურნეო დანაშაულებისათვის, რაც უნდა გავითვალისწინოთ ახალი კოდექსების შემუშავებისა და გამოცემის პროცესში.

კონტრაბანდის ძირითად გვარობით ობიექტს განვსაზღვრავთ როგორც საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, რომელთა შინაარსია სუბიექტების თავისუფალი საგარეო-სავაჭრო ეკონომიკური საქმიანობა, აგრეთვე, საბაჟო კანონმდებლობით რეგლამენტირებული საბაჟო ურთიერთობანი.

თეორიაში მიღებულია სისხლის სამართლის ნორმების ობიექტების სისტემატიზაცია არა მარტო ვერტიკალურად, არამედ ჰორიზონტალურადაც¹⁰. ასეთი კლასიფიკაციის გამოყენება ერთი და იმავე დანაშაულის ობიექტების მიმართ — ჰორიზონტალურად ობიექტების კლასიფიცირება — ხდება ძირითადი, დამატებითი და ფაკულტატური წყობით. დამატებითი და ფაკულტატური ობიექტების გამოყოფა, სადაც ეს შესაძლებელია, უეჭველად სრულყოფს სოციალურ კავშირთა იმ სფეროს, რომელსაც ადგება ზიანი დანაშაულის გამო.

ძირითად ობიექტად ითვლება სასამართლოს მიერ დაცული საკეთე, რომლის ხელყოფისაგან დასაცავად სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში არის შესაბამისი მუხლი, კერძოდ, სსკ 70-ე მუხლი. ძირითადი ობიექტი ყოველთვის ზიანდება ამ სახის დანაშაულთა ჩადენის შემთხვევაში. დამატებითი ობიექტი,

⁹ ს. ვ. ლიაკოვი, ა. ა. იგნატოვი, მ. პ. კარპუშინი, პასუხისმგებლობა სახელმწიფო დანაშაულებისათვის, შ.; გვ. 157.

¹⁰ ი. ი. ლიაპუნოვი, პასუხისმგებლობა სამეურნეო დანაშაულებისათვის, „სოვეტსკია იუსტიცია“, 1983, № 18, გვ. 15.

¹¹ იხ. შავალითაძე, ი. ი. კორქაძისკი, ობიექტი და სისხლის სამართლებრივი დაცვის საგანი, მ., 1980, გვ. 248; ამასთან აღსანიშნავია, რომ ეს კონსტრუქციული იდეა ზოგად ფორმებში გამოთქვა ჯერ კიდევ ადრე დ. ი. როზენბერგმა.

ჩვენი აზრით, ირღვევა ძირითადად ობიექტთან ერთად, მაგრამ კანონმდებლობაში
 სისხლის სამართლის ნორმის არსებობა არ არის განპირობებული მისი დაცვის
 ფაკულტატური ობიექტი ერთ შემთხვევაში ზიანდება დანაშაულით, მეორე
 შემთხვევაში კი — არა.

კონტრაბანდის სპეციფიკის გათვალისწინებით ჩვენ მივედით იმ დასკვნამ-
 და, რომ მისი დამატებითი ობიექტი უნდა განიხილებოდეს როგორც დანაწევ-
 რებული საზოგადოებრივი ურთიერთობები, ამ დანაშაულის ჩადენით ე. ი. სახელ-
 მწიფო საზღვარზე საქონლის უკანონო გატანით, პირი ცდილობს მიიღოს მატერ-
 იალური სიკეთე. კონტრაბანდის ჩადენისას დამნაშავეს ეძლევა რეალური საშუა-
 ლება განკარგოს ნივთები და სხვა ფასეულობანი. გარდა ამისა, კონტრაბანდის
 ობიექტი უკანონოდ მდიდრდება საბაჟო გადასახადის გადაუხდელობით. თავი-
 სი არსით, მართებულია, რომ კონტრაბანდა განვიხილოთ როგორც სოციალური
 პარაზიტიზმის გამოვლინების თავისებური ფორმა, უკანონო შემოსავლების
 მიღების წყარო.¹² ი. ლიაპუნოვი კონტრაბანდას, როგორც უკანონო შემოსავლე-
 ბის საშიშ წყაროს, განიხილავს სასამართლო პრაქტიკის მასალებზე დაყრდნო-
 ბითაც.¹³ მართლაც, ხშირად კონტრაბანდისტული ოპერაციებისაგან მიღებული
 შემოსავლების მოცულობა მილიონი მანეთით განისაზღვრება. ასეთ ვითარება-
 ში კონტრაბანდა ძირითადი ობიექტის გარდა ხელყოფს დამატებით ობიექტს —
 პროდუქციის განაწილების მარეგულირებელ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს.

კონტრაბანდის შემადგენლობის ფარგლებში შესაძლებელია ფაკულტატუ-
 რი ობიექტის გამოყოფაც. მაგალითად, საკითხების ურთიერთობანი, სახელმწი-
 ფო აპარატის საქმიანობის სფეროში წარმოშობილი ურთიერთობანი და სხვა.
 მაგალითად, თუ კონტრაბანდა დაკავშირებულია სახელმწიფო ქონების განაღ-
 ბურებასთან ან დაზიანებასთან, რაც ხშირად ხდება ხოლმე საქონლის გადაძალ-
 ვის მიზნით საზღვაო გემებზე დამნაშავეების მიერ საცაგებისა და სპეციალური
 შესანახი ადგილების მოწყობის დროს, აქ ერთდროულად ხელყოფილია სახელ-
 მწიფო საკუთრების დაცვასთან დაკავშირებული ურთიერთობებიც.

თანამდებობის პირების მიერ სამსახურებრივი მდგომარეობის გამოყენებით
 ჩადენილი კონტრაბანდის დროს, ფაკულტატური ობიექტის სახით ირღვევა სა-
 ბაჟო დაწესებულებების, სასაზღვრო ნაწილების საკონტროლო-გასაშვები პუნ-
 ტების ნორმალური ფუნქციონირება. კონტრაბანდა, რომელიც დაკავშირებუ-
 ლია ფაქტიური საბაჟო და სხვა საბუთების გამოყენებასთან, უხეშად არღვევს
 სოციალური საბუთების დამზადების და გამოყენების დადგენილ წესებს.

ფაკულტატური ობიექტების მიმართ კონტრაბანდა განსაკუთრებულ ინტე-
 რესს იწვევს ხელყოფის საგნების ნიშნებითაც. მაგალითად, იარაღისა და ფეთ-
 კებადი ნივთიერებების კონტრაბანდა ხელყოფს საზოგადოებრივ უშიშროებას.
 საზოგადოებრივი უშიშროების პრობლემები საკმაოდ ღრმად არის წარმოდგენი-
 ლი ვ. პ. ტიხის სადოქტორო დისერტაციაში, ის აღნიშნავს, რომ ცეცხლსასროლი

¹² იხ. ი. ი. ლიაპუნოვი, სოციალური პარაზიტიზმი როგორც ანტისაზოგადოებრივი მოვ-
 ლენა, ივანოვო, 1987, გვ. 5-19,
¹³ იხ. ი. ი. ლიაპუნოვი, უკანონო შემოსავლებთან ბრძოლის სამართლებრივი საშუალებები, მ.,
 1987, გვ. 40.

იარაღის მაღალი საშიშროების წყაროს გამოყენება სერიოზულად სარღვევს საზოგადოებრიობის და მოქალაქეთა ინტერესებს¹⁴.

საზოგადოებრივი უშიშროება ჩვენს შემთხვევაში არის კონტრაბანდის არა ძირითადი, არამედ ფაკულტატიური ობიექტი. ვ. პ. ტიხის აზრით, საზოგადოებრივი უშიშროება ეს ისეთი ურთიერთობანია, რომელიც წარმოადგენს განსახილველი დანაშაულის გვარობით ობიექტს, რომელიც შეიძლება დაზიანდეს ასევე სხვა სახის ხელყოფების შედეგად.¹⁵ ერთ-ერთი ასეთია კონტრაბანდა, რომელიც ხელყოფს საზოგადოებრივ უშიშროებას.

კონტრაბანდის მაკვალიფიცირებელ ნიშნებს საქართველოს რესპუბლიკის ახალი კანონმდებლობით მიეკუთვნება სახელმწიფო საზღვრებზე შხამიანი და ძლიერმოქმედი ნივთიერებების უკანონო გადატანა. ასეთი ნივთიერებები ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიშია. ეს საკმარისი საფუძველია იმისა, რომ კონტრაბანდა ამ სახითაც ხელყოფს საზოგადოებრივ უშიშროებას.

კონტრაბანდით განხორციელებული ე. წ. „შავი ნარკობაზარი“ ხშირ შემთხვევაში ქმნის არა მარტო საშიშროებას, არამედ რეალურად არღვევს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ფართო წესს, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში და სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში მოცემულია კრებითი ტერმინებით — „მოსახლეობის ჯანმრთელობა“ და „ხალხის ჯანმრთელობა“. აღნიშნულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სოციოლოგიური და სისტემურ-სტრუქტურული ანალიზი ჩვენი სტატიის ფარგლებს სცილდება, ამიტომ მათზე არ შევჩერდებით. ამჯერად გვინდა ხაზი გაუუსვათ მხოლოდ იმ ფართო საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, რასაც ზიანი ადგება კონტრაბანდის დროს. ამასთან დაკავშირებით, ყურადღება უნდა მიექცეს ლიტერატურაში გამოთქმულ იმ მოსაზრებებს, რომ მიზანშეწონილია ფაკულტატიური ობიექტი გამოყენებულ იქნეს შესაბამის დანაშაულების მაკვალიფიცირებელ ნიშნად. თეორიულ ასპექტში ეს თითქოს გამართლებულიც არის, მაგრამ პრაქტიკულად მისი განხორციელება შეუძლებელია.

კონტრაბანდის ძირითადი, დამატებითი და ფაკულტატიური ობიექტების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს ავხსნათ ამ დანაშაულის საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი და მოქმედების ფარგლები.

დ. დავითაძე,

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის პროკურორის უფროსი თანაშემწე სახელმწიფო უშიშროების შესახებ გამოძიებაზე წედაშხედველობის სფეროში.

¹⁴ ვ. პ. ტიხი, საშიშ საგნებთან მოქმედების უსაფრთხოების წესებისათვის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შესახებ, კიევი, 1989, გვ. 8.

¹⁵ ვ. პ. ტიხი, იქვე, გვ. 11.

ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირი, რომელიც ჰელსინკში დაიწყო 1973 წლის 3 ივლისს და გრძელდებოდა ჟენევაში 1973 წლის 18 სექტემბრიდან 1975 წლის 21 ივლისამდე, 1975 წლის 1 აგვისტოს დაამთავრეს ჰელსინკში ავსტრიის, ამერიკის შეერთებული შტატების, ბელგიის, ლუღარეთის, გაერთიანებული სამეფოს, გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის, დანიის, ესპანეთის, თურქეთის, ირლანდიის, ისლანდიის, იტალიის, იუგოსლავიის, კანადის, კვიპროსის, ლიხტენშტეინის, ლუქსემბურგის, მალტის, მონაკოს, ნიდერლანდიის, ნორვეგიის, პოლონეთის, პორტუგალიის, რუმინეთის, საბერძნეთის, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის, სან-მარინოს, საფრანგეთის, უნგრეთის, უწმინდესი ტაბტის, ფინეთის, შვეიცარიის, შვეციისა და ჩეხოსლოვაკიის მაღალი თანამდებობის წარმომადგენლებმა.

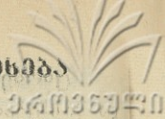
დასკვნითი აქტი

თათბირის დაწყებითი და დასკვნითი ეტაპების დროს მის მონაწილეთა წინაშე, როგორც საპატიო სტუმარი, გამოვიდა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური მდივანი. თათბირის მეორე ეტაპის დროს თავიანთი წვლილი შეიტანეს იუნესკოს გენერალურმა დირექტორმა და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ევროპის ეკონომიკური კომისიის აღმასრულებელმა მდივანმა.

თათბირის მეორე ეტაპის სხდომების დროს დღის წესრიგის სხვადასხვა პუნქტის შემუშავებაში წვლილი შეიტანეს აგრეთვე შემდეგი არამონაწილე ხელმძღვანელების სახელმწიფოების: ალჟირის სახალხო-დემოკრატიული რესპუბლიკის, ეგვიპტის არაბთა რესპუბლიკის, ისრაელის, მაროკოს სამეფოს, სირიის არაბთა რესპუბლიკის, ტუნისის რესპუბლიკის წარმომადგენლებმა.

მონაწილე სახელმწიფოთა მაღალი თანამდებობის წარმომადგენლებს, რომლებიც შთავაზნებული არიან პოლიტიკური მისწრაფებით, იღწვიან ხალხთა ინტერესებისათვის, მათი ურთიერთობის გაუმჯობესებისა და აქტივიზაციისათვის, ევროპის მშვიდობის, უშიშროების, სამართლიანობისა და თანამშრომლობის ხელშეწყობისათვის, მათ შორის, აგრეთვე მსოფლიოს სხვა სახელმწიფოთა დაახლოებისათვის, მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი ამასთან დაკავშირებით სრული ქმედითობა შეინიჭონ თათბირის შედეგებსა და უზრუნველყონ ამ შედეგების ნაყოფის გამოყენება თავიანთ სახელმწიფოებს შორის და მთელ ევროპაში, რათა გააფართოონ, გააღრმავონ და განამტკიცონ დაძაბულობის შენელების პროცესის წინსვლა.

საქვეყნოდ მიიღეს შემდეგი:

ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის მონაწილე სახელმწიფოები

ადასტურებენ, რომ მათი მიზანია ხელი შეუწყონ მათ შორის ურთიერთობის გაუმჯობესებას და უზრუნველყონ პირობები, რომლებშიც მათ ხალხებს შეეძლებათ იცხოვრონ ნამდვილი და მტკიცე მშვიდობის პირობებში, და მათი უშიშროება დაცული იქნება ყოველგვარი საფრთხისა თუ ხელყოფისაგან;

დარწმუნებულნი არიან, რომ საჭიროა განახორციელონ ღონისძიებანი რათა დაძაბულობის შენელება გადაქციონ როგორც უწყვეტ, ისე სულ უფრო სიცოცხლისუნარიან და ყოველმხრივ პროცესად, ყოვლისმომცველად, და იმში, რომ ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის შედეგების განხორციელება იქნება ერთ-ერთი უდიდესი წვლილი ამ პროცესში;

შიაწინათ, რომ ხალხთა სოლიდარობას, ისევე როგორც მონაწილე სახელმწიფოთა საერთო მისწრაფებას იმ მიზნების მიღწევისადმი, რომლებიც ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირმა დასახა, უნდა მოჰყვეს მათ შორის ყველა დარგში უკეთესი და უფრო მჭიდრო ურთიერთობის განვითარება, და, ამრიგად, იმ დაპირისპირების დაძლევა, რომელიც გამომდინარეობს წინა სულში მათი ურთიერთობის ხასიათიდან, და უკეთესი ურთიერთგაგება;

ახსოვთ რა თავიანთი საერთო ისტორია და ცნობენ, რომ მათს ტრადიციებსა და ღირებულებებში საერთო ელემენტების არსებობას შეუძლია დაეხმოს როს ამ ურთიერთობის განვითარებაში, მილიანად იღებენ რა მხედველობან მათი პოზიციებისა და შეხედულებების თავისებურებასა და სხვადასხვაობას აღსაყვანი არიან სურვილით გამონახონ შესაძლებლობანი თავიანთი ღონისძიებების გასაერთიანებლად, რათა დაძლიონ უნდობლობა და განამტკიცონ ნდობა, გადაწყვიტონ პრობლემები, რომლებიც მათ თიშავენ და ითანამშრომლონ კაცობრიობის საკეთილდღეოდ;

ცნობენ რა, რომ ევროპის უშიშროება განუყოფელია, და ერთნაირად არიან დაინტერესებული მთელ ევროპასა და ერთმანეთს შორის თანამშრომლობის განვითარებით, და გამოხატავენ თავიანთ განზრახვას, ახორციელებდნენ შესაბამის ღონისძიებებს;

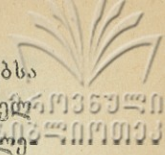
ცნობენ რა ევროპისა და მთელი მსოფლიოს მშვიდობასა და უშიშროებას შორის მჭიდრო კავშირს და შეგნებული აქვთ, რომ საჭიროა თითოეულმა მათგანმა შეიტანოს თავისი წვლილი საერთაშორისო მშვიდობისა და უშიშროების განმტკიცებაში და ხელი შეუწყონ ყველა ხალხის ძირითად უფლებებს, ეკონომიკურ და სოციალურ პროგრესსა და კეთილდღეობას;

მიიღეს შემდეგი:

ა) დეკლარაცია პრინციპებისა, რომლებითაც მონაწილე სახელმწიფოები იხელმძღვანელდებიან ურთიერთობაში

მონაწილე სახელმწიფოები,

რომლებიც ადასტურებენ, რომ მშვიდობის, უშიშროებისა და სამართლიანობის, მეგობრული ურთიერთობისა და თანამშრომლობის განვითარების პროცესის ერთგულნი არიან

ცნობენ, რომ ეს ერთგულება, რომელიც ასახავს ხალხთა ინტერესებსა და მისწრაფებებს გამოხატავს თითოეული მონაწილე სახელმწიფოს ახლანდელი და მომავალ პასუხისმგებლობას, რომელიც გაიზარდა წარსული გამოცდილების შედეგად;

ადასტურებენ, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წევრობის შესაბამისად და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიზნებისა და პრინციპების შესაბამისად მთლიანად და აქტიურად უჭერენ მხარს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციასა და მისი როლისა და ეფექტიანობის ამაღლებას საერთაშორისო მშვიდობის, უშიშროებისა და სამართლიანობის განმტკიცებაში და ხელს უწყობენ საერთაშორისო პრობლემების გადაწყვეტას, ისევე როგორც სახელმწიფოთა მეგობრული ურთიერთობისა და თანამშრომლობის განვითარებას;

გამოხატავენ თავიანთ საერთო ერთგულებას ქვემოთ ჩამოყალიბებულ და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების შესაბამისი პრინციპებისა და აგრეთვე, თავიანთ საერთო ნებას — იმოქმედონ ამ პრინციპების გამოყენებაში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებისა და პრინციპების შესაბამისად;

აცხადებენ, რომ მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი პატივი სცენ და გამოიყენონ ყველა სხვა მონაწილე სახელმწიფოსთან ურთიერთობაში, მათი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემის, აგრეთვე მათი სიდიდის, გეოგრაფიული მდებარეობისა და ეკონომიკური განვითარების დონის მიუხედავად, შემდეგი პრინციპები, რომლებსაც უპირველესი მნიშვნელობა აქვთ და რომლებითაც იხელმძღვანელებენ ერთმანეთთან ურთიერთობაში:

**1. სუვერენული თანასწორობა, სუვერენიტეტისათვის და-
მასისათვის უფლებათა აკტივისაცმა**

მონაწილე სახელმწიფოები პატივს სცემენ ერთმანეთის სუვერენულ თანასწორობასა და თავისებურებას, აგრეთვე ყველა უფლებას, რომლებიც დამახასიათებელია მათი სუვერენიტეტისათვის და რომლებსაც მოიცავს იგი; მათ შორის, კერძოდ: თითოეულ სახელმწიფოს იურიდიული თანასწორობის, ტერიტორიული მთლიანობის, თავისუფლებისა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის უფლებას. ისინი აგრეთვე პატივს სცემენ ერთმანეთის უფლებას თავისუფლად აირჩიონ და განავითარონ თავიანთი პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული სისტემები, ისევე როგორც იმ უფლებას, რომ დააწესონ თავიანთი კანონები და ადმინისტრაციული წესები.

საერთაშორისო სამართლის ფარგლებში ყველა მონაწილე სახელმწიფოს თანაბარი უფლებები და მოვალეობები აქვს. ისინი პატივს სცემენ ერთმანეთის უფლებას თავისი შეხედულებისამებრ განსაზღვრონ და განახორციელონ ურთიერთობა სხვა სახელმწიფოებთან საერთაშორისო სამართლის შესაბამისად და ამ დეკლარაციის სულისკვეთებით. მათ მიაჩნიათ, რომ მათი საზღვრები შეიძლება შეიცვალოს საერთაშორისო სამართლის შესაბამისად, მშვიდობიანი გზით და შეთანხმებით. მათ აგრეთვე უფლება აქვთ ეკუთვნოდნენ ან არ ეკუთვნოდნენ საერთაშორისო ორგანიზაციებს, იყვნენ ან არ იყვნენ ორმხრივი თუ მრავალმხრივი ხელშეკრულების მონაწილენი, კერძოდ, უფლება აქვთ იყვნენ ან არ

იყვნენ საკავშირო ხელშეკრულებათა მონაწილენი; მათ აგრეთვე აქვთ ნეიტრალიტეტის უფლება.

II. ძალის ან ძალით დამუქრების გამოყენება

მონაწილე სახელმწიფოები ერთმანეთთან ურთიერთობაში, ისევე როგორც საერთოდ საერთაშორისო ურთიერთობაში, თავს შეიკავებენ ძალის ან ძალით დამუქრების გამოყენებისაგან როგორც ნებისმიერი სახელმწიფოს ტერიტორიული თუ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ, ისევე რაიმე სხვა სახით რომელიც შეთავსებულა გაერთიანებული ერების მიზნებთან და ამ დეკლარაციასთან. არავითარი მოსაზრების გამოყენება არ შეიძლება იმისათვის, რომ დაასაბუთონ ძალის ან ძალით დამუქრების გამოყენება, რომელიც დაარღვევს ამ პრინციპს;

შესაბამისად, მონაწილე სახელმწიფოები თავს შეიკავებენ ყოველგვარი მოქმედებისაგან, რომელიც გულისხმობს ძალით დამუქრებას თუ პირდაპირ ან არაპირდაპირ ძალის გამოყენებას სხვა მონაწილე სახელმწიფოს წინააღმდეგ. ისინი ასევე თავს შეიკავებენ ისეთი მიზნით ძალის ყოველგვარი გამოვლინებისაგან, რომელიც აიძულებს სხვა მონაწილე სახელმწიფოს უარი თქვას თავისი სუვერენული უფლებების სრულ განხორციელებაზე. ერთმანეთთან ურთიერთობაში ისინი ასევე შეიკავებენ თავს ძალის დახმრებით რეპრესალიების ყოველგვარი აქტისაგან.

ძალის ან ძალით მუქარის არავითარ გამოყენებას არ მიმართავენ როგორც საშუალებას, რომ მოაწესრიგონ დაუა ან საკითხები, რომლებმაც შეიძლება მათ შორის დაუა გამოიწვიოს.

III. საზღვრების ურღვეობა

მონაწილე სახელმწიფოებს ურღვევად მიაჩნიათ ერთმანეთის მთელი საზღვრები, ისევე როგორც ევროპის ყველა სახელმწიფოს საზღვრები, და ამიტომ, ისინი ახლაც და მომავალშიც თავს შეიკავებენ ამ საზღვრების ყოველგვარი ხელყოფისაგან.

ისინი შესაბამისად თავს შეიკავებენ აგრეთვე ყოველგვარი მოთხოვნისა თუ მოქმედებისაგან, რომელთა მიზანი იქნება ნებისმიერი მონაწილე სახელმწიფოს ნაწილის თუ მთელი ტერიტორიის დაპყრობა და უზურპაცია.

IV. სასაზღვრო საზღვრების ტერიტორიული მთლიანობა

მონაწილე სახელმწიფოები პატივისცემით მოეკიდებიან თითოეული მონაწილე სახელმწიფოს ტერიტორიულ მთლიანობას.

ამის შესაბამისად, ისინი თავს შეიკავებენ ყოველგვარი მოქმედებისაგან, რომელიც შეუთავსებელია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების მიზნებთან და პრინციპებთან, მიმართულია მონაწილე ყოველ სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის, პოლიტიკური დამოუკიდებლობის ან ერთიანობის წინააღმდეგ და, კერძოდ, ყოველგვარი ისეთი მოქმედებისაგან, რომელიც წარმოადგენს ძალის გამოყენებას ან ძალის გამოყენებით დამუქრებას.

მონაწილე სახელმწიფოები ასევე თავს შეიკავებენ იმისაგან, რომ ერთმანეთის ტერიტორია გადააქციონ სამხედრო ოკუპაციის ან ძალის გამოყენების

სხვა პირდაპირი თუ არაპირდაპირი ღონისძიების ობიექტად საერთაშორისო სა-
მართლის საწინააღმდეგოდ ან ასეთი ღონისძიებების ან მათი განხორციელების
დამუქრების საშუალებით შექმნის ობიექტად. არავითარი ოკუპაცია ან
რი შექმნა კანონიერად არ ჩაითვლება.

V. დავის მშვიდობიანი მოწესრიგება

მონაწილე სახელმწიფოები ურთიერთშორის დავას გადაჭრიან მშვიდობიან-
ნი საშუალებებით ისე, რომ არ შეუქმნან საფრთხე საერთაშორისო მშვიდობას,
უშიშროებასა და სამართლიანობას.

ისინი კეთილსინდისიერად და თანამშრომლობის სულისკვეთებით იხმარენ
ღონისძიებებს, რათა მოკლე ვადაში მიაღწიონ სამართლიან გადაწყვეტას საერ-
თაშორისო სამართლის საფუძველზე.

ამ მიზნით, ისინი გამოიყენებენ ისეთ საშუალებებს, როგორცაა მოლაპარა-
კება, გამოკვლევა, შუამავლობა, შერიგება, არბიტრაჟი, სასამართლო გარჩევა
ან სხვა მშვიდობიანი საშუალებები მათი საკუთარი არჩევანისამებრ, მათ შორის,
მოწესრიგების ყოველგვარი პროცედურა, რომელიც შეთანხმებული იქნება იმ
დავის დაწყებამდე, სადაც ისინი მხარეები იქნებიან.

იმ შემთხვევაში, თუ მხარეებმა დავაში ვერ მიაღწიეს დავის გადაწყვეტას ერთ-
ერთი ზემოაღნიშნული მშვიდობიანი საშუალების გზით, ისინი განაგრძობენ
დავის მშვიდობიანი მოწესრიგების ურთიერთშეთანხმებული გზების ძიებას.

მონაწილე სახელმწიფოები, რომლებიც წარმოადგენენ მხარეებს ურთიერ-
შორის დავაში, ისე როგორც სხვა მონაწილე სახელმწიფოები, თავს შეიკავებენ
ყოველგვარი მოქმედებისაგან, რომელმაც შეიძლება იმდენად გააუარესოს მდგო-
მარეობა, რომ საფრთხე შეუქმნას საერთაშორისო მშვიდობისა და უშიშროების
დაცვას, და ამით უფრო გააძნელოს დავის მშვიდობიანი მოწესრიგება.

VI. საშინაო საქმეებში ჩაურევლობა

მონაწილე სახელმწიფოები თავს შეიკავებენ ყოველგვარი პირდაპირი ან
არაპირდაპირი, ინდივიდუალური ან კოლექტიური ჩარევისაგან საშინაო ან სა-
გარეო საქმეებში, რომლებიც მეორე მონაწილე სახელმწიფოს შინაურ კომპე-
ტენციაში შედის, მიუხედავად მათი ურთიერთობისა.

ისინი თავს შეიკავებენ, შესაბამისად, ყოველგვარი ფორმის შეიარაღებული
ჩარევისა ან ასეთი ჩარევით დამუქრებისაგან მეორე მონაწილე სახელმწიფოს
წინააღმდეგ.

სწორედ ასევე, ისინი ნებისმიერ გარემოებაში თავს შეიკავებენ სამხედრო
ან პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ სხვაგვარი იძულების ნებისმიერი სხვა აქ-
ტისაგან, რომლის მიზანია თავის საკუთარ ინტერესებს დაუქვემდებაროს მეორე
მონაწილე სახელმწიფოს მიერ იმ უფლებების განხორციელება, რომლებიც მის
სუვერენიტეტს შეადგენს, და ამრიგად, მოიპოვოს ყოველგვარი უპირატესობა.

შესაბამისად, ისინი თავს შეიკავებენ იმისაგან, რომ პირდაპირი თუ არა-
პირდაპირი დახმარება გაუწიონ ტერორისტულ, ძირგამომთხრელ თუ სხვა სა-

ქმიანობას, რომლის მიზანია მეორე მონაწილე სახელმწიფოს რეჟიმის შედგენით
რეობით დამხობა.

VII. ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების, მათ შორის, აზრის, სინდისის, რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების კატივისცემა

მონაწილე სახელმწიფოები პატივისცემით მოეკიდებიან ადამიანის უფლებებსა და ძირითად თავისუფლებებს, მათ შორის, აზრის, სინდისის, რელიგიისა და რწმენის თავისუფლებას, ყველასათვის განურჩევლად რასისა, სქესისა, ენისა და რელიგიისა.

ისინი ხელს შეუწყობენ და განავითარებენ მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და სხვა იმ უფლებებისა და თავისუფლებების ეფექტიან განხორციელებას, რომლებიც გამოძინარეობს ადამიანის პიროვნების დამახასიათებელი ღირსებიდან და არსებითი მნიშვნელობა აქვს პიროვნების თავისუფალი და სრული განვითარებისათვის.

ამ ფარგლებში მონაწილე სახელმწიფოები ცნობენ და პატივს სცემენ პიროვნების თავისუფლებას – იწამოს, მარტო ან სხვებთან ერთად, რელიგია ან სარწმუნოება, იმოქმედოს საკუთარი სინდისის კარნახის თანახმად.

მონაწილე სახელმწიფოები, რომელთა ტერიტორიაზე არიან ეროვნული უმცირესობანი, პატივისცემით მოეკიდებიან კანონის წინაშე ასეთ უმცირესობათა წარმომადგენელი პირების თანასწორობის უფლებას, მიანიჭებენ მათ სრულ შესაძლებლობას ნამდვილად ისარგებლონ ადამიანის უფლებებით და ძირითადი თავისუფლებებით და ამრიგად დაიცავენ მათ კანონიერ ინტერესებს ამ დარგში.

მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების საყოველთაო მნიშვნელობას, რომელთა პატივისცემა არსებითი ფაქტორია მშვიდობის, სამართლიანობისა და კეთილდღეობისა, რაც აუცილებელია მათ შორის, ისე როგორც ყველა სახელმწიფოს შორის მეგობრული ურთიერთობისა და თანამშრომლობის განვითარების უზრუნველყოფისათვის.

ისინი მუდამ პატივისცემით მოეკიდებიან ამ უფლებებსა და თავისუფლებებს თავიანთ ურთიერთობაში და იზმარენ ღონისძიებებს, ერთობლივად და დამოუკიდებლად, კერძოდ, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციასთან თანამშრომლობით, რათა ხელი შეუწყონ მათ საყოველთაო და ეფექტურ პატივისცემაში.

ისინი ადასტურებენ პირთა უფლებას, იცოდნენ თავიანთი უფლება-მოვალეობანი ამ დარგში და მოიქცნენ მათ შესაბამისად.

მონაწილე სახელმწიფოები ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დარგში იმოქმედებენ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებისა და ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიზნებისა და პრინციპების შესაბამისად. ისინი შეასრულებენ აგრეთვე თავიანთ ვალდებულებებს, როგორც ისინი დაწესებულია ამ დარგის საერთაშორისო დეკლარაციებსა და შეთანხმებებში, მათ შორის საერთაშორისო პაქტებში ადამიანის უფლებათა შესახებ, თუ ისინი დაკავშირებულნი არიან ასეთი პაქტებით.

მონაწილე სახელმწიფოები პატივს სცემენ ხალხთა თანასწორუფლებასა და თავიანთი ბედის გამგებლობის უფლებას, მუდამ იმოქმედებენ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების მიზნებისა და პრინციპების და საერთაშორისო სამართლის სათანადო ნორმების შესაბამისად, იმ ნორმების ჩათვლით, რომლებიც სახელმწიფოების ტერიტორიულ მთლიანობას ეხება.

ხალხთა თანასწორუფლებიანობისა და თავიანთი ბედის გამგებლობის უფლებიდან გამომდინარე, ყველა ხალხს მუდამ აქვს უფლება, სრული თავისუფლების პირობებში განსაზღვრონ, — როცა უნდათ და როგორც უნდათ, — თავიანთი საშინაო და საგარეო პოლიტიკური სტატუსი გარედან ჩაურევლად და თავიანთი შეხედულებისამებრ განახორციელონ პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული განვითარება.

მონაწილე სახელმწიფოები ადასტურებენ, რომ ხალხთა თანასწორუფლებიანობისა და საკუთარი ბედის გამგებლობის უფლების პატივისცემას და ეფექტიან განხორციელებას საყოველთაო მნიშვნელობა აქვს. მათ შორის, ისე როგორც ყველა სახელმწიფოს შორის მეგობრული ურთიერთობის განვითარებისათვის; ისინი აღნიშნავენ აგრეთვე, რომ საჭიროა გამოიციხოს იქნეს ამ პრინციპის დარღვევა ყოველგვარი ფორმით.

IX. სახელმწიფოთა თანამშრომლობა

მონაწილე სახელმწიფოები თავიანთ თანამშრომლობას ერთმანეთთან, ისევე როგორც ყველა სხვა სახელმწიფოსთან, განვითარებენ ყველა დარგში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების მიზნებისა და პრინციპების შესაბამისად. განვითარებენ რა თავიანთ თანამშრომლობას, მონაწილე სახელმწიფოები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მიანიჭებენ დარგებს, როგორც ისინი განსაზღვრულია ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის ფარგლებში, ამასთან, თითოეული მათგანი შეიტანს თავის წვლილს სრული თანასწორობის პირობებში.

ისინი ეცდებიან განავითარონ თავიანთი თანამშრომლობა როგორც თანასწორებმა, ხელი შეუწყონ ურთიერთგაგებასა და ნდობას, საერთაშორისო მშვიდობას, უშიშროებასა და სამართლიანობას. ისინი ასევე ეცდებიან განავითარონ თავიანთი თანამშრომლობა, გააუმჯობესონ ხალხთა კეთილდღეობა და ხელი შეუწყონ მათი მისწრაფებების განხორციელებას, რისთვისაც, კერძოდ, გამოიყენებენ ზელსაყრელ ვითარებას, რომელიც გამომდინარეობს გაფართოებული ურთიერთგაცნობიდან და ეკონომიკური, მეცნიერული, ტექნიკური, სოციალური, კულტურული და ჰუმანიტარული დარგების პროგრესიდან და მიღწევებიდან. ისინი განახორციელებენ ღონისძიებებს, რათა ხელი შეუწყონ ისეთი კეთილშეკრებიერი პირობების შექმნას, რომ ეს ზელსაყრელი ვითარებები ყველასათვის იყოს ხელმისაწვდომი; ისინი გაითვალისწინებენ ყველას ინტერესებს ეკონომიკური განვითარების დონეთა განსხვავების შესაბამისად და, კერძოდ, მთელი მსოფლიოს განვითარებადი ქვეყნების ინტერესებს.

ისინი ადასტურებენ, რომ მთავრობებს, დაწესებულებებს, ორგანიზაციებსა და ადამიანებს შეუძლიათ შეასრულონ შესაბამისი და დადებითი როლი მათი თანამშრომლობის და ამ მიზნების მიღწევის ხელშეწყობაში.

ისინი ეცდებიან გააფართოონ თავიანთი თანამშრომლობა, როგორც ეს შემოთ არის განსაზღვრული, განავითარონ უფრო მჭიდრო ურთიერთობები ერთმანეთთან ხალხთა საკეთილდღეოდ, უფრო უკეთეს და უფრო მტკიცე საფუძვლებზე.

X. საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ ვალდებულებათა კეთილსინდისიერი შესრულება

მონაწილე სახელმწიფოები კეთილსინდისიერად შეასრულებენ საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ თავიანთ ვალდებულებებს, ისევე როგორც იმ ვალდებულებებს, რომლებიც საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებიდან და ნორმებიდან გამომდინარეობს. აგრეთვე იმ ვალდებულებებს, რომლებიც გამომდინარეობს საერთაშორისო სამართლის შესაბამისი ხელშეკრულებებიდან თუ სხვა შეთანხმებებიდან, რომელთა მონაწილენიც ისინი არიან.

თავიანთი სუვერენული უფლებების, მათ შორის, იმ უფლების განხორციელების დროს, რომ შემოიღონ თავიანთი კანონები და ადმინისტრაციული წესები, ისინი შეუფარდებენ თავიანთ იურიდიულ ვალდებულებებს საერთაშორისო სამართლის ფარგლებში. გარდა ამისა, ისინი ჯეროვნად გაითვალისწინებენ და შეასრულებენ ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის დასკვნითი აქტის დებულებებს.

მონაწილე სახელმწიფოები ადასტურებენ, რომ, თუ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წევრთა ვალდებულებები, რომლებიც გათვალისწინებულია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებით, ეწინააღმდეგება სხვა რომელიმე ხელშეკრულებით თუ სხვა საერთაშორისო შეთანხმებით ნაკისრ ვალდებულებებს, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების 103-ე მუხლის შესაბამისად, უპირატესი ძალა აქვს წესდებით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს.

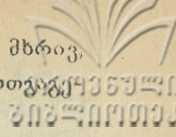
შემოთ ჩამოყალიბებულ ყველა პრინციპს პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს, და, მაშასადამე, თითოეული მათგანის ინტერპრეტაციის დროს, მათ ერთიანად და განუხრელად გამოიყენებენ, სხვა პრინციპების გათვალისწინებით.

მონაწილე სახელმწიფოები აცხადებენ, რომ მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი მთლიანად სცენ პატივი და გამოიყენონ ეს პრინციპები, როგორც ისინი ჩამოყალიბებულია ამ დეკლარაციაში, მათი ურთიერთობისა და თანამშრომლობის ყველა ასპექტით, რათა თითოეული მონაწილე სახელმწიფოსათვის უზრუნველყონ უპირატესობანი, რომლებიც გამომდინარეობს ყველას მიერ ამ პრინციპების პატივისცემიდან და გამოყენებიდან.

მონაწილე სახელმწიფოები, ჯეროვნად ითვალისწინებენ რა შემოთ ჩამოყალიბებულ პრინციპებს და, კერძოდ, მეათე პრინციპის პირველ ფრაზას „საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრულ ვალდებულებათა კეთილსინდისიერი შესრულება“, აღნიშნავენ, რომ ეს დეკლარაცია არ ეხება მათ უფლებებსა და ვალდებულებებს, ისევე, როგორც შესაბამის ხელშეკრულებებსა და სხვა შეთანხმებებსა და შორივებებს.

მონაწილე სახელმწიფოები გამოთქვამენ რწმენას, რომ ამ პრინციპების პატივისცემა ხელს შეუწყობს მათი ნორმალური და მეგობრული ურთიერთობების განვითარებას და ყველა დარგში მათ შორის თანამშრომლობის პროგრესს. ისინი აგრეთვე გამოთქვამენ რწმენას, რომ ამ პრინციპების პატივისცემა ხელს შე-

უწყობს მათი პოლიტიკური კონტაქტების განვითარებას, რაც თავის მხრივ ხელს შეუწყობს მათი პოზიციებისა და შეხედულებების უკეთეს ურთიერთგაცნობას.

მონაწილე სახელმწიფოები აცხადებენ, რომ განზრახული აქვთ ყველა სხვა სახელმწიფოსთან ურთიერთობა წარმართონ ამ დეკლარაციაში ჩამოყალიბებული პრინციპების სულისკვეთებით.

ბ) საკითხები, რომლებიც ეხება ჯერით ჩამოყალიბებული ზოგადი პრინციპის განხორციელებას

(i) მონაწილე სახელმწიფოები,

ადასტურებენ რა, რომ პატივს სცემენ და განახორციელებენ დებულებას ძალისა თუ ძალით მუქარის გამოყენებლობის შესახებ და დარწმუნებული არიან, რომ საჭიროა გადააქციონ იგი საერთაშორისო ცხოვრების კანონად,

აცხადებენ, რომ პატივს სცემენ და ერთმანეთთან ურთიერთობაში შეასრულებენ შემდეგ დებულებებს, რომლებიც შეესაბამება იმ პრინციპების დეკლარაციას, რომლებითაც მონაწილე სახელმწიფოები იხელმძღვანელებენ ერთმანეთთან ურთიერთობაში:

– განახორციელებენ და გამოხატავენ, ყოველნაირად და ყველა ფორმით, რომლებსაც კი ისინი შესაფერისად მიიჩნევენ, ვალდებულებას თავი შეიკავონ ძალით მუქარისა თუ მისი გამოყენებისაგან;

– თავს შეიკავენ სხვა მონაწილე სახელმწიფოთა წინააღმდეგ, განსაკუთრებით მის ტერიტორიაზე შეჭრისა თუ თავდასხმისათვის შეიარაღებული ჯაღების რაიმე გამოყენებისაგან, თუ ეს არ შეესაბამა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების მიზნებსა და პრინციპებს და პრინციპების დეკლარაციის დებულებებს, რომლებითაც მონაწილე სახელმწიფოები იხელმძღვანელებენ ერთმანეთთან ურთიერთობაში;

– თავს შეიკავენ და არავითარ ძალას არ გამოავლენენ იმისათვის, რომ სხვა მონაწილე სახელმწიფოს უარი ათქმევინონ მისი სუვერენული უფლებების სრულ განხორციელებაზე;

– თავს შეიკავენ ეკონომიკური იძულების ყოველგვარი აქტისაგან, რომელიც მიზნად დაისახავს თავიანთ ინტერესებს დაუქვემდებარონ სხვა მონაწილე სახელმწიფოთა იმ უფლებების განხორციელება, რომლებიც დამახასიათებელია მათი სუვერენიტეტისათვის, და ამ გზით უზრუნველყონ თავისთვის რაიმე უპირატესობანი;

– განახორციელებენ ეფექტიან ღონისძიებებს, რომლებიც თავიანთი მოცულობისა და ხასიათის გამო წარმოადგენს ნაბიჯებს საბოლოო ანგარიშით მკაცრ და ეფექტიან საერთაშორისო კონტროლს დაქვემდებარებული საყოველთაო და სრული განიარაღების მიღწევის მიმართულებით;

– ხელს შეუწყობენ ყველა საშუალებით, რომლებსაც თითოეული მათგანი შესაფერად მიიჩნევს, ხალხთა შორის ნდობისა და პატივისცემის ისეთი ატმოსფეროს შექმნას, რომელიც შეესაბამება მათ მოვალეობებს თავი შეიკავონ აგრესიული ომების პროპაგანდისა და ძალისა თუ ძალით მუქარის ყოველგვარი გამოყენებისაგან სხვა მონაწილე სახელმწიფოს წინააღმდეგ, თუ ეს არ შეესაბამება გაერთიანებული ერების მიზნებისა და პრინციპების დეკლარაციას, რომლებითაც მონაწილე სახელმწიფოები იხელმძღვანელებენ ერთმანეთთან ურთიერთობაში;

— მთელ ძალ-ღონეს მოახმარენ იმას, რომ გადაწყვეტიონ ერთმანეთს შორის ყოველგვარი დავა, რომლის განგრძობაც საფრთხეს შეუქმნიდა საერთაშორისო მშვიდობასა და ევროპის უშიშროებას, მხოლოდ მშვიდობიან გზებით, და უწინარეს ყოვლისა, ეცდებიან დავა გადაწყვეტიონ გაერთიანებულ ერების ორგანიზაციის წესდების 33-ე მუხლში აღნიშნული მშვიდობიანი საშუალებებით;

— თავს შეიკავენ ყოველგვარი მოქმედებისაგან, რომელმაც შეიძლება გააჩნლოს სახელმწიფოთა შორის დავის მშვიდობიანი მოწესრიგება.

(ii) მონაწილე სახელმწიფოებს, რომლებიც

ადასტურებენ, რომ მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი დავა გადაჭრან ისე, რომ ვორც ეს განსაზღვრულია დავის მშვიდობიანი მოწესრიგების პრინციპით;

დარწმუნებული არიან, რომ დავის მშვიდობიანი მოწესრიგება ძალისა და ძალით მუქარის გამოუყენებლობის დამატებაა, ამასთან ორივე ეს ფაქტორი არ სებიითია, თუმცა არა ერთადერთი, მშვიდობისა და უშიშროების შენარჩუნების და განმტკიცებისათვის;

სურთ განამტკიცონ და სრულყოფნა დავის მშვიდობიანი მოწესრიგების მაგანკარგულებაში არსებული საშუალებები;

1. მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი, განაგრძონ დავის მშვიდობიანი მოწესრიგების ყველასათვის მისაღები მეთოდის განხილვა და შემუშავება, რომელი მიზნად ისახავს არსებულ საშუალებათა შეესებას, და ამ მიზნით მუშაობა „დავის მშვიდობიანი მოწესრიგების ევროპის სისტემის შესახებ კონვენციის პროექტზე“, რომელიც შევიცარიამ წარადგინა ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის მეორე ეტაპზე, ისევე როგორც სხვა წინადადებებს რომლებიც მას ეხება და მიზნად ისახვენ ასეთი მეთოდის შემუშავებას.

2. იღებენ გადაწყვეტილებას, რომ შევიცარიის მიწვევით პირველ პუნქტში ჩამოყალიბებული დავების შესრულების მიზნით, მოიწვევენ ყველა მონაწილე სახელმწიფოს ექსპერტთა თათბირს, თათბირის შემდგომი ნაბიჯების ფარგლებში და პროცედურების დაცვით, რომლებიც განსაზღვრულია კარში „თათბირის შემდგომი ნაბიჯები“.

3. ექსპერტთა ეს თათბირი გაიმართება წარმომადგენელთა შეხვედრის შედეგ, რომლებსაც მონაწილე სახელმწიფოთა საგარეო საქმეთა მინისტრები და ნიშნავენ და იგი „თათბირის შემდგომი ნაბიჯების“ კარის შესაბამისად დაგეგმილია 1977 წლისათვის; ექსპერტთა ამ თათბირის მუშაობის შედეგები წარუდგინებათ მთავრობებს.

2.

დოკუმენტი ნლოზის ბანაჰაჰისა და ღონისძიებებისა და უშიშროების და განიარაღების ჯოგირითი ასაკის შესახებ

მონაწილე სახელმწიფოებს,

რომლებსაც სურთ აღკვეთონ დაძაბულობის მიზეზები, რომლებიც შეიძლება არსებობდეს მათ შორის, და ამით შეიტანონ წვლილი მსოფლიოში მშვიდობისა და უშიშროების განმტკიცებაში;

მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი აგრეთვე თავიანთ ურთიერთობაში, ისევე როგორც საერთაშორისო ურთიერთობაში თავი შეიკავენ ძალის ან ძალით მუ-

ქარის გამოყენებისაგან როგორც ამა თუ იმ სახელმწიფოს ტერიტორიულ მოღვაწის ან პოლიტიკური დამოუკიდებლობის წინააღმდეგ, ისე რაიმე გზით, რაც შეუთავსებელია გაერთიანებული ერების მიზნებთან და ამ დასკვნით აქტიური მიღებული პრინციპების დეკლარაციასთან, რომლებითაც მონაწილე სახელმწიფოები იხელმძღვანელებენ ერთმანეთთან ურთიერთობაში;

საჭიროდ მიაჩნიათ ხელი შეუწყონ შეიარაღებული კონფლიქტის საშიშროების შემცირებას, აგრეთვე იმ სამხედრო საქმიანობის არასწორი გაგებისა და არასწორი შეფასების თავიდან აცილებას, რომელმაც შეიძლება გამოიწვიოს შიში, განსაკუთრებით ისეთ პირობებში, როცა მონაწილე სახელმწიფოებს არ გააჩნიათ გარკვეული და დროული ინფორმაცია ასეთი საქმიანობის ხასიათის შესახებ;

მხედველობაში იღებენ მოსაზრებებს, რომლებიც შეეხება დაძაბულობის შენელებისა და განიარაღების ხელშეწყობისაკენ მიმართულ ღონისძიებებს; აღიარებენ, რომ სამხედრო წვრთნაზე მეთვალყურეთა გაცვლა-მიწვევა ხელს შეუწყობს კონტაქტებსა და ურთიერთგაგებას;

შეისწავლეს ჯარების დიდი დაჯგუფების წინასწარი შეტყობინების საკითხი ნდობის განმტკიცების მიზნით;

აღიარებენ, რომ არის სხვა საშუალებები, რომელთა დახმარებით ცალკეულ სახელმწიფოებს შეუძლიათ დამატებით შეიტანონ წვლილი თავიანთი საერთო მიზნების მიღწევაში;

დარწმუნებული არიან, რომ დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა აქვს წინასწარ შეტყობინებას დიდი სამხედრო წვრთნის შესახებ, ურთიერთგაგების ხელშეწყობისა და ნდობის, სტაბილურობისა და უშიშროების განმტკიცებისათვის;

მხედველობაში იღებენ თითოეული მათგანის პასუხისმგებლობას იმისათვის, რომ ხელი შეუწყონ ამ მიზნებს და განახორციელონ ეს ღონისძიება შეთანხმებული კრიტერიუმებისა და პირობების შესაბამისად, რაც ამ მიზნების მიღწევის არსებითი ფაქტორია;

აღიარებენ, რომ ეს პოლიტიკური გადაწყვეტილებიდან გამომდინარე ღონისძიება ხორციელდება ნებაყოფლობის საფუძველზე;

მიიღეს შემდეგი:

I.

დიდი სამხედრო წვრთნის წინასწარი შეტყობინება

თავიანთი დიდი სამხედრო წვრთნის შესახებ ისინი ატყობინებენ ყველა სხვა მონაწილე სახელმწიფოს ჩვეულებრივი დიპლომატიური არხებით შემდეგი დებულებების შესაბამისად:

ერთმანეთს შეატყობინებენ 25. 000 და მეტი საერთო რაოდენობის სახმელეთო ჯარების დიდ სამხედრო წვრთნას, რომელიც ეწყობა დამოუკიდებლად ან ნებისმიერ შესაძლებელ სამხედრო-საჰაერო ან სამხედრო-საზღვაო კომპონენტებთან ერთად (ამ კონტექსტში სიტყვა „ჯარები“ შეიცავს საამფობიო და საჰაერო-სადესანტო ჯარებს). საამფობიო ან საჰაერო-სადესანტო ჯარების დამოუკიდებელი წვრთნის, ან ერთობლივი წვრთნის შემთხვევაში, რომლებიც ის-

ნი მონაწილეობენ, ეს ჯარები ასევე შევა ამ რაოდენობაში. ერთმანეთს შეატყობინებენ აგრეთვე ერთობლივ წვრთნას, რომელშიც ზემოთ აღნიშნული რაოდენობა არ მონაწილეობს, მაგრამ სამაგიეროდ, მონაწილეობენ სახმელეთო ჯარები მნიშვნელოვანი რაოდენობის საამფიბიო ან საჰაერო-სადესანტო ჯარებთან ანდა ორივესთან ერთად.

ერთმანეთს შეატყობინებენ დიდ სამხედრო წვრთნას, რომელიც ეწყობა ევროპაში რომელიმე მონაწილე სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, აგრეთვე სადაც ეს ხერხდება, ზღვის რაიონებში და საჰაერო სივრცეში.

იმ შემთხვევაში, როცა მონაწილე სახელმწიფოს ტერიტორია სცილდება ევროპის ფარგლებს, ერთმანეთს წინასწარ უნდა შეატყობინონ მხოლოდ წვრთნა, რომელიც ეწყობა 250 კილომეტრის ფარგლებში მისი საზღვრიდან, რომელიც ევროპის სხვა მონაწილე სახელმწიფოს უყურებს ან საერთოა მასთან, მაგრამ მონაწილე სახელმწიფოსათვის აუცილებელი არ არის შეტყობინება იმ შემთხვევაში, როცა ეს რაიონი ასევე ემიჯნება მის საზღვარს, რომელშიც უყურებს არაევროპულ არამონაწილე სახელმწიფოს ან საერთოა მასთან.

შეტყობინება გაიგზავნება წრთვნის დაწყებიდან 2 ან მეტი დღით ადრე ან მისი დაწყების თარიღამდე პირველი შესაძლებლობისთანავე, თუ წვრთნა დაინიშნება უფრო მოკლე ვადაში.

შეტყობინება შეიცავს ინფორმაციას წვრთნის სახელწოდების შესახებ, თუ ასეთი მიენიჭა, წვრთნის საერთო მიზნის, მისი მონაწილე სახელმწიფოების, მონაწილე ჯარების ტიპის ან ტიპებისა და რაოდენობის შესახებ, მისი მოწყობის რაიონისა და სავარაუდო ვადების შესახებ, მონაწილე სახელმწიფოები აგრეთვე თუ ამის შესაძლებლობა იქნება, წარადგენენ შესაბამის დამატებით ინფორმაციას, კერძოდ ისეთს, რომელიც ეხება მონაწილე ძალების კომპონენტებისა და ამ ძალების ამოქმედების დროს.

სხვა სამხედრო წვრთნის წინასწარ შეტყობინება

მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ მათ შეუძლიათ ხელი შეუწყონ ნაღობის შემდგომ განმტკიცებასა და უშიშროებისა და სტაბილურობის დამკვიდრებას და ამ მიზნით შეუძლიათ აგრეთვე შეატყობინონ სხვა მონაწილე სახელმწიფოებს, განსაკუთრებით ასეთი წვრთნის მოწყობის რაიონის მახლობლად მდებარე სახელმწიფოებს – მცირე მასშტაბის სამხედრო წვრთნის შესახებ.

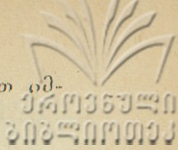
ამავე მიზნით მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ აგრეთვე, რომ მათ შეუძლიათ შეატყობინონ ხოლმე ერთმანეთს მათ მიერ მოწყობილი სხვა სამხედრო წვრთნა.

მეთვალყურეთა გაცვლა

მონაწილე სახელმწიფოები მოიწვევენ სხვა მონაწილე სახელმწიფოებს ნებაყოფლობითი წესით და ორმხრივ საფუძველზე, ყველა მონაწილე სახელმწიფოს მიმართ ნაცვალებებისა და კეთილი ნების სულისკვეთებით, გაგზავნონ მეთვალყურენი სამხედრო წვრთნაზე დასასწრებად.

მიმწვევი სახელმწიფო თითოეულ ცალკეულ შემთხვევაში განსაზღვრავს მეთვალყურეთა რაოდენობას, მათი მონაწილეობის წესსა და პირობებს და წარმოადგენს სხვა ინფორმაციას, რომელსაც სასარგებლოდ მიიჩნევს. იგი უზრუნველყოფს შესაბამის პირობებსა და სტუმართმოყვარულ მიღებას.

მიწვევა წინასწარ გაიგზავნება ჩვეულებრივი დიპლომატიური არხებით იმ-
დენი ხნით ადრე, რამდენადაც ეს შესაძლებელია.

ჯარების დიდი გადაადგილების წინასწარი შეტყობინება

ჭელსინკის კონსულტაციების დასკვნითი რეკომენდაციების შესაბამისად, მონაწილე სახელმწიფოებმა ნდობის განმტკიცების თვალსაზრისით შეისწავლეს ჯარების დიდი გადაადგილების წინასწარ შეტყობინების საკითხი.

ამის შესაბამისად, მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ შეუძლიათ თავიანთი საკუთარი შეხედულებისამებრ და ნდობის განმტკიცების ხელშეწყობის მიზნით, შეატყობინონ ერთმანეთს თავიანთი ჯარების დიდი გადაადგილება.

ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის მონაწილე სახელმწიფოები შემდგომშიც ამავე სულისკვეთებით განიხილავენ ჯარების დიდი გადაადგილების წინასწარ შეტყობინების საკითხს, ამასთან გაითვალისწინებენ, კერძოდ, ამ დოკუმენტში დასახელებული ღონისძიებების განხორციელების დროს შექმნილ გამოცდილებას.

ნდობის განმტკიცების სხვა ღონისძიებანი

მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ არსებობს სხვა საშუალებანი, რომელთა დახმარებით შეიძლება მათი საერთო მიზნების ხელშეწყობა.

კერძოდ, ისინი ნაცვალგების ჯეროვანი გათვალისწინებით და უკეთესი ურთიერთგაგების მიზნით ხელს შეუწყობენ სამხედრო პერსონალების ურთიერთმიწვევას, მათ შორის სამხედრო დელეგაციების ვიზიტებს.

ამისათვის, რომ უფრო სრული იყოს მათი საერთო წვლილი ნდობის განმტკიცების საერთო მიზნის მიღწევის საქმეში, მონაწილე სახელმწიფოები, რომლებიც თავიანთ სამხედრო საქმიანობას ახორციელებენ დიდი სამხედრო წვრთნის წინასწარ შეტყობინების შესახებ დებულებით გათვალისწინებულ რაიონში, ჯეროვან ანგარიშს გაუწევენ და პატივს მიაგებენ ამ მიზანს.

ისინი აღიარებენ აგრეთვე, რომ ზემოაღნიშნული დებულებების განხორციელების შედეგად შექმნილ გამოცდილებას შეუძლია ხელი შეუწყოს ამ ღონისძიებათა გაღრმავებასა და გაფართოებას, რომლებიც მიზნად ისახავს ნდობის განმტკიცებას.

II.

საკითხავი, რომლებიც განიარაღებას უსება

მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ ისინი ყველანი დაინტერესებული არიან მეცადინეობით, რომელიც მიზნად ისახავს სამხედრო კონფორტაციის შემცირებას და განიარაღების ხელშეწყობას, რაც უნდა დაემატოს ევროპაში პოლიტიკური დამაბულობის შენელებას და განმტკიცოს მათი უშიშროება. მათ სწამთ, რომ ამ დარგებში უნდა განხორციელდეს ეფექტიანი ღონისძიებანი, რომლებიც თავიანთი მასშტაბურობითა და ხასიათით წარმოადგენენ ნაბიჯებს იმ გზაზე, რომ მკაცრი და ეფექტიანი საერთაშორისო კონტროლის პირობებში საბოლოო ანგარიშით მიღწეულ იქნეს საყოველთაო და სრული განია-

III.

ზოგადი მოსაზრებანი

განვიხილეს რა სხვადასხვა საკითხზე გამოთქმული შეხედულებები ევროპაში დაძაბულობის შენელებისა და განიარაღების ხელშეწყობის ერთობლივ ღონისძიებათა განხორციელების გზით უშიშროების განმტკიცების შესახებ, მონაწილე სახელმწიფოები ასეთ ღონისძიებათა განხორციელებისას, ამ კონტექსტში, იხელმძღვანელებენ, კერძოდ, შემდეგი არსებითი მოსაზრებებით:

— უშიშროების პოლიტიკური და სამხედრო ასპექტების ურთიერთშემაჯობებელი ხასიათი;

— თანაფარდობა თითოეული მონაწილე სახელმწიფოს უშიშროებასა და მთლიანად ევროპის უშიშროებას შორის და თანაფარდობა, რომელიც მსოფლიო უშიშროების უფრო ფართო კონტექსტში, არსებობს ევროპის უშიშროებასა და ზმელთაშუა ზღვის რაიონის უშიშროებას შორის;

— ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის ყველა მონაწილე სახელმწიფოს სუვერენული თანასწორობისათვის დამახასიათებელი ინტერესების პატივისცემა;

იმის აუცილებლობა, რომ მოლაპარაკებამ მისი მიზნით მიმდინარე ფორუმების მონაწილენი ზრუნავენ, რათა ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის მონაწილე სხვა სახელმწიფოებს შესაფერის საფუძველზე მიეწოდოთ ინფორმაცია შესაბამისი განვითარების, პროგრესისა და შედეგების შესახებ, და, მეორე მხრივ, ამ სახელმწიფოებიდან თითოეული გამართლებული დაინტერესება იმით, რომ მისი შეხედულებანი განხილულ იქნეს.

საჭიროა აღმოვაჩინოთ დემონოპოლიზაცია

აღბათ სადაო არ უნდა იყოს, რომ საზოგადოებაში სამართლის პრიორიტეტის დასამკვიდრებელი ერთ-ერთი აუცილებელი ელემენტი სამართლებრივი მომსახურების გაფართოება-განვითარებაა. იურიდიულ მომსახურებაში იგულისხმება როგორც ჩვეულებრივი კონსულტაცია ისე იურიდიული დახმარება და, რაც მთავარია, დაცვა. ასეთ მომსახურებას დღემდე ახორციელებენ სხვადასხვა პროფესიის იურისტები, კერძოდ კი ადვოკატები, იურისკონსულტები და ნოტარიუსები. ადვოკატურა ძირითადად დაკავებული იყო დაცვის ფუნქციით სასამართლოებში, იურისკონსულტები თავიანთი დაწესებულებების ინტერესებს იცავდნენ არბიტრაჟში, ნოტარიატი კი მხოლოდ აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ „სანქციონირებულ“ სანოტარო მოქმედებებს ასრულებდა, რაც ხშირად ეწინააღმდეგებოდა სამოქალაქო კანონმდებლობას. ასეთი დანაწილება ლოგიკური იყო, რადგან მოქალაქე მოკლებული იყო ყოველგვარ ეკონომიკურ და სამართლებრივ ინიციატივას, ხოლო საზოგადოებაში არსებობდა მხოლოდ ფორმალური მოთხოვნა კანონის უზენაესობისა და სამართლიანობისა. ამას თუ იმასაც დავუმატებთ, რომ ადვოკატურა პირდაპირ თუ არაპირდაპირ მაინც ხელისუფლების კონტროლის ქვეშ იმყოფებოდა, გასაგები გახდება მისი დაბალი პრესტიჟი სხვა იურიდიულ პროფესიებთან შედარებით. ვფიქრობ, დადგა დრო ჩატარდეს იურიდიული მომსახურების და კერძოდ, მისი ძირითადი ბირთვის, ადვოკატურის კარდინალური რეფორმა. დღეს უკვე არსებობს რეალური წინაპირობა იმისა, რათა ვივარაუდოთ, რომ უახლოეს მომავალში კიდევ უფრო გაიზრდება მოთხოვნილება იურიდიულ მომსახურებაზე. აღბათ, საჭირო იქნება მკვეთრად შეიცვალოს ჩვენი ტრადიციული წარმოდგენა ადვოკატზე, რადგან ადვოკატი უნდა იყოს ისეთი იურისტი, რომელიც თავის თავში გააერთიანებს მრჩეველსაც და დამცველსაც, ამას გარდა მან უნდა შეძლოს იმ საკითხთა მოგვარება, რომლებიც მართალია სახელმწიფო ნოტარიატის ფუნქციებშია მოქცეული, მაგრამ არ არის დაკავშირებული ხელისუფლების ფუნქციების განხორციელებასთან.

მიმაჩნია, რომ ახალი კანონი ადვოკატურის შესახებ, ისევე როგორც ნებისმიერი სხვა კანონი, უნდა ითვალისწინებდეს დემონოპოლიზაციას და ეყრდნობოდეს შემდეგ პრინციპულ დებულებებს:

1. ადვოკატურა წარმოადგენს პროფესიონალი ადვოკატებისა და მათი გაერთიანებებისაგან შემდგარ საზოგადოებრივ სამართლებრივ ინსტიტუტს;
2. ადვოკატის ამოცანას წარმოადგენს კლიენტის უფლებებისა და ინტერესების დაცვა იმ სტრუქტურით, რომლებიც კანონით არ არის აკრძალული და არ ეწინააღმდეგება აღიარებული პროფესიული ეთიკის ნორმებს;
3. პროფესიული საადვოკატო მოღვაწეობისათვის დაიშვება ყველა, ვისაც გააჩნია უმაღლესი იურიდიული განათლება და ჩააბარა საკვალიფიკაციო გამოცდა; გაუმართლებლად უნდა ჩაითვალოს ამ დარგში დღეს არსებული ლიცენზირება, ვინაიდან ლიცენზიას გასცემს სახელმწიფო ორგანო, ხოლო საკვალიფიკაციო გამოცდა უნდა დაევალოს თვით ადვოკატთა კორპორაციას ან იურისტთა კავშირს. სახელმწიფოს ჩარევა საკადრო საკითხში მთლიანად უნდა გამოირიცხოს;
4. ადვოკატი თავის მუშაობაში ხელმძღვანელობს საქართველოს რესპუბლიკის კანონმდებლობით და იმ საერთაშორისო სამართლებრივი პაქტებით, რომელთა მონაწილეა საქართველო;
5. ადვოკატებს უფლება აქვთ, საკუთარი ნებით ჩამოაყალიბონ თვითმართვადი ასოციაციები თავიანთი ინტერესების წარმოსადგენად, მუდმივი სწავლებისა და პროფესიული დონის ასამაღლებლად. ასეთი ასოციაციების მართვაში გარეშე პირთა ჩარევა დაუშვებელია;
6. კანონი ადვოკატურის შესახებ უნდა ჰქმნიდეს საკმარის სამართლებრივ გარანტიებს შევიპირებულობის პრინციპის დასამკვიდრებლად.

ვაჰა ჯაფარიძე

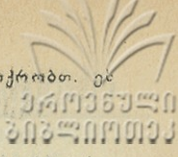
1991 წლის 28 აპრილს საქართველოს მაშინდელმა პრეზიდენტმა ხელი მოაწერა კანონს „საქართველოს რესპუბლიკაში საარბიტრაჟო სასამართლოს შესახებ“. ამრიგად, პატარა ქვეყანაში მოქმედი საქართველოს უზენაესი სასამართლოს პარალელურად, შეიქმნა ეკონომიკის მართვის კიდევ ერთი მძლავრი ბიუროკრატიული, ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სახელმწიფოებრივი სტრუქტურა ანუ მეორე უზენაესი სასამართლო, თავისი შესაბამისი აფხაზეთის და აჭარის უზენაესი სასამართლოებით. კანონმდებელი უფრო „შორს“ წავიდა და ამავე კანონით ჩამოაყალიბა სრულიად ახალი სტრუქტურები ქ. თბილისის და ქ. ქუთაისის სასამართლოები. დამძიმდა სახელმწიფო ბიუჯეტი.

მოკლედ, შეიქმნა ვებერთელა ქსელი თავისი საყვასციო, საზედამხებდელი კოლეგიებით, დამთავრებული უზენაესი კოლეგიით. კანონის პრეამბულის შესაბამისად, ახალი სისტემა მოწოდებულია განახორციელოს „სამართალგამოყენებითი (?!) საქმიანობა და განხილვის ეკონომიკური ხასიათის დავა, დაიცვას ეკონომიკური ურთიერთობების მონაწილეთა უფლებები და კანონიერი ინტერესები, და რაც მთავარია, დაადგინოს „ეკონომიკური ურთიერთობათა სფეროში დავის გამომწვევი მიზეზები, უზრუნველყოს ამ მიზეზების თავიდან აცილება“ (?!) ნ. ნ.). როგორც ვხედავთ, „მიზანი ამართლებს საშუალებებს“. ასეთი ეკონომიკურ-სამართლებრივი მანიპულაცია ცხადია აწყობდა მაშინდელ ხელისუფლებას, რომელმაც „სახელმწიფო კაპიტალიზმის“ თეორია წამოაყენა და საქმეც „იოლად“ მოაგვარა: ყოფილ სსრკ არბიტრაჟის საქართველოს ფილიალს პრეფექსი „სასამართლო“ დაუმატეს, ხოლო მისი დებულება (კანონი) „ნიკიერად“ თარგმნეს ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებში შექმნილი მსგავსი საარბიტრაჟო-სასამართლო სტრუქტურების დებულებიდან...

ვფიქრობ, საქმეში ჩაბედული მკითხველი დამთავანხმება, რომ თავისუფალი მეწარმეობის, პრივატიზაციისა და საბაზრო ეკონომიკის პირობებში თითქმის ერთი წლის წინათ შექმნილი საქართველოს ე. წ. საარბიტრაჟო სასამართლო, წმინდა იურიდიული ნონსენსია, ნება მიბოძეთ მოკლეთ დავასაბუთო ეს მძიმე ბრალდება:

მიღებული კანონის ძალით, როგორც ვთქვით, ახლადშექმნილი საარბიტრაჟო სასამართლო, კონსტრუქციულად განმტკიცებული სამართლებრივი ორგანოა და ეწევა სამართალგამოყენებით (?!) საქმიანობას (მუხლი 1). კეთილი და პატიოსანი, გადავხედოთ რა „სამართალგამოყენებით“ საქმიანობას ეწევა დღეისათვის ჩვენი უზენაესი საარბიტრაჟო სასამართლო. კანონის შესამე მუხლში ჩაწერილია: „სარბიტრაჟო სასამართლოს ორგანიზაციისა და საქმიანობის წესს განსაზღვრავს საქართველოს კონსტიტუცია, ეს კანონი, საქართველოს საარბიტრაჟო სასამართლოს წარმომადგენლის კომისიის (ნ. ნ.) და საქართველოს სხვა საკანონმდებლო აქტები“. წინასწარ ვიტყვი, რომ ამ მუხლში ნახვინები ე. წ. საარბიტრაჟო სასამართლოს ყველაზე მთავარი ნორმატიული აქტი წარმომადგენლის კომისიის დღემდე არ არსებობს და ალბათ არც იარსებებს, რადგან შეუძლებელია არსებობდეს სამოქალაქო სამართლის ორი სამარცხესო კოდექსი — ერთი სამოქალაქო სამართლის საქმეების, ხოლო მეორე სამეურნეო სამართლის საქმეების განსახილველად. (რამდენადაც ვიცი, საქართველოს იუსტიციის სამინისტრომ უარყოფითი დასკვნა მისცა ამ სარაცესო კანონ-პროექტს). ისმება შეტად საჩოთირო კითხვა. კი მაგრამ, დღეს რომელი სარაცესო კანონით (კოდექსით) ხდება საქმეების განხილვა და გადაწყვეტა ჩვენს საარბიტრაჟო სასამართლოში? „საიდუმლოდ“ გეტყვით, რომ საქმეთა განხილვა მიმდინარეობს ყოფილი სსრკ სახელმწიფო არბიტრაჟის „პრინს“-ის სამეურნეო დავების განხილვის წესებით. რომელიც სსრკ მინისტრთა საბჭომ 1988 წლის 18 აპრილს დაამტკიცა... შეიძლება უცნაურად მოგეჩვენოთ, მაგრამ ფაქტია, ამ წესების გამოყენების უფლება იძლეოდა საქართველოს კონსტიტუციაც (77-ე მუხლი). მაგრამ საქმე გართულდა სსრკ-ს „გარდაცვალების“ შემდეგ, გამოდის, რომ ჩვენს დღევანდელ საარბიტრაჟო სასამართლოში საქმეთა განხილვა სარაცესო წესების დაუცველად მიმდინარეობს, თუ ეს ასეა, მათ მიერ მიღებული ყველა გადაწყვეტილება და დადგენილება უკანონოდ უნდა მივიჩნიოთ...

ცხადია, ამით იმისი თქმა არ მინდა, რომ გადაიხიწოს დღემდე მიღებული გადაწყვეტილებები და დადგენილებები, ეს საერთოდ შეუძლებელია (თუ რატომ, ამაზე მსჯელობა შორს

წავიყვანდა). მაგრამ ხომ უნდა მოედოს ბოლო ამ ნონსენსურ სიტუაციას? ვფიქრობთ. ეს უნდა მოხდეს დაუყოვნებლივ, უმოკლეს ვადაში.

ამ ჩიხიდან გამოსავალი ჩვენ ასეთნაირად გვესახება:

ა) **პარტიანტი პირველი** — დაუყოვნებლივ გაუქმდეს კანონი „საქართველოს საარბიტრაჟო სასამართლოს შესახებ“ და შეიქმნას საქართველოს საარბიტრაჟო დეპარტამენტი (სამეურნეო ანგარიშზე) თავისი დროებითი დებულებებით და რეგლამენტით ეს აუცილებელია თუნდაც იმიტომ, რომ დღეისათვის აღდგენილია დამოუკიდებელი საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის იურისდიქცია, სადაც არბიტრაჟი, როგორც სამართალდამცავი ორგანო, არ ფიგურირებს. დეპარტამენტის შექმნამდე კი სათანადო დეკრეტით, დღევანდელ საარბიტრაჟო სტრუქტურებს დაევალოთ სამეურნეო-ეკონომიკური დავების განხილვის საქართველოს სამოქალაქო და საპროცესო ნორმებზე დაყრდნობით.

ბ) **პარტიანტი მეორე** — საერთოდ გაუქმდეს არსებული არბიტრაჟის დამოუკიდებელი ინსტიტუტი და მის ნაცვლად შეიქმნას შესაბამისი სტრუქტურული ქვედანაყოფი საქართველოს უზენაეს სასამართლოში, სამეურნეო-ეკონომიკური დავების განხილვის კოლეგიის სახით, ხოლო პირველი ინსტანციის სასამართლო ორგანოებს დაევალოთ, განხილონ სამეურნეო-ეკონომიკური დავები ქვემდებარეობის გათვალისწინებით.

დაბოლოს: ამ სტრუქტურების ავტორი რამდენიმე საერთაშორისო კონფერენციის მოწვევით, სადაც არაერთხელ განხილულა მსოფლიოს საარბიტრაჟო საკანონმდებლო პრაქტიკული საქმიანობის საკითხები (ცალკეულ სექციებში). მახსოვს, ერთ-ერთი სექციის ხსენებით (24. X-21 წ.) სექციის თავმჯდომარეს, პროფესორ ვ. ფ. იაკოვლევს (ყოფილი სსრკ უზენაესი საარბიტრაჟო სასამართლოს თავმჯდომარე) უცხოელმა კოლეგამ შეკითხვა დაუსვა: რატომ შეიქმნა სსრკ-ში არსებული სასამართლოს პარალელური სტრუქტურები, საარბიტრაჟო სასამართლოს სახით? რაზეც პროფესორმა დასაბუთებული პასუხი ვერ გასცა იმის გამო, რომ ეს პარალელური სტრუქტურა ფაქტობრივად კიდევ ერთი ეკონომიკური „დუბინკა“ იყო სახელმწიფოს ხელში „სოციალისტური“ წარმოება-დაწესებულებების დასათრგუნად და გასაკონტროლებლად.

სამწუხაროდ, რესპუბლიკაში, პოლიტიკური ვითარების გამო, ყურადღება არავინ მიაქცია მართლაც საგანგაშო წერილს, რომელიც გაზეთ „სოხორება და კანონში“ დაიბეჭდა 1991 წლის 8 აპრილს. ამ მწვავე რესპუბლიკაციას არც არბიტრაჟის მესვეურნი გამოეხმაურნენ. არადა, სამეურნეო-ეკონომიკური შექანის მარეგულირებელი ერთ-ერთი ორგანოს არბიტრაჟის პრობლემების მიფურჩეჩება სიკეთეს არ მოიტანს. ჩვენი არბიტრაჟი უნდა გახდეს მსოფლიოში მიღებული საარბიტრაჟო სტრუქტურების მსგავსი ორგანო. სამწუხაროდ, ჩვენს დღევანდელ საარბიტრაჟო სტრუქტურებს არაფერი აქვს საერთო არბიტრაჟის დადგენილ საერთაშორისო ცნებასთან.

ერთსავე დავუმატენ, ჩემს მიერ შემოთავაზებული ვარიანტების განხორციელება უცილობლად დიდ შედეგათს მისცემს სახელმწიფო ბიუჯეტს და ხელს შეუწყობს სამეურნეო-ეკონომიკური დავების პროფესიონალურად განხილვას. აღმათ კარგი იქნება თუ ამ პრობლემებზე სათანადო ექსპერტიზას ან განხილვას მოაწურობს საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი.

ნოდარ ნუგუიძე

საქართველოს რესპუბლიკის იუსტიციის სამინისტროს კოლეგიის

დადგენილება

ბაღდათის რაიონის სასამართლოს მიერ 1991 წელს
განეული მუშაობის კომპლექსური შემოწმების
შედეგების შესახებ

განიხილა რა ბაღდათის რაიონის სასამართლოს მიერ გაწეული ორგანიზაციული საქმიანობის კომპლექსური შემოწმების შედეგები, კოლეგია აღნიშნავს, რომ სასამართლო გარკვეულ საქმიანობას ეწევა მართლმსაჯულების განხორციელების, დამნაშავეობასთან ბრძოლის, სამოქალაქო დავების გადაწყვეტის საქმეში.

საანგარიშო პერიოდში სასამართლომ განიხილა 41 სისხლის სამართლის საქმე 68 პირის მიმართ. დადგენილი განჩინებიდან გაუქმდა 1 განაჩენი 4 პირის მიმართ, რაც შეადგენს 5.8 პროცენტს. შეიცვალა 1 განაჩენი (1.4 პროცენტი).

გადაწყვეტილების გამოტანით განხილულია 180 სამოქალაქო საქმე. საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ გააუქმა 2 გადაწყვეტილება (1.5 პროცენტი).

როგორც ჩატარებული შემოწმებიდან გამოიკვეთა სასამართლოს ორგანიზაციულ მუშაობაში შეინიშნება სერიოზული ხასიათის დარღვევები. მოსამართლე ნ. ჩინჩალაძე ხელოვნურად აღმაჯებს სასამართლოს მუშაობის სტატისტიკურ მონაცემებს. 5 საქმის (5.5 პროცენტი) ნაცვლად მან განხილულად აჩვენა 3 სისხლის სამართლის საქმე.

სასამართლოს მიერ ადგილი აქვს საქმეთა განხილვის უსაფუძვლოდ გაკვირვებას. მაგალითად, საქართველოს რესპუბლიკის სსკ 120-ე მუხლით გათვალისწინებული ა. თევზაძის სისხლის სამართლის საქმე პროცესის მოუმზადებლობის გამო რამდენჯერმე გადაიდო და განხილული იქნა საქმის წარმოებაში მიღებიდან 6 თვის შემდეგ.

სერიოზული დარღვევებია სასამართლოს კანცელარიის მუშაობაში (კანცელარიის გამგე ვ. დოგრაშვილი). მოუწესრიგებელია სისხლის და სამოქალაქო საქმეების მოსამართლეზე გადაცემის და განხილულ საქმეთა კანცელარიაში ჩაბარების აღრიცხვის უზრუნველყოფა. კანცელარიაში საქმეთა ჩაბარების დროს არ არის მითითებული ჩაბარების თარიღი. რის გამოც შეუძლებელია დადგინდეს საქმეთა ჩაბარების ზუსტი დრო, არის შემთხვევები, როდესაც საჩივარ-განცხადებებზე გაცემული არ არის პასუხი. მაგალითად, მოქ. ა. გოქსაძის განმეორებით განცხადებას და მოქ. თ. კარკაძის განცხადებას 4 თვის აღნიშნულის მიუღებლობის შესახებ პასუხი არ გეცა და არც რაიმე ღონისძიება გატარდა განცხადებაში მითითებული საკითხების გადასაწყვეტად.

საქართველოს რესპუბლიკის სსკ 471 მუხლის საფუძველზე დანიშნული სასჯელის განაჩენის აღსრულების გადადების ვადის გასვლის შემდეგ განხილული საქმეებიდან შინაგან საქმეთა განყოფილებაში გაგზავნილი არ არის განჩინების ასლები, ასევე არ არის გახსნილი სასჯელგადავადებულთა აღრიცხვისა და კონტროლის უზრუნველყოფა.

კანცელარიას არც ერთ საქმეზე არა აქვს აღნიშნული თუ როდის ამოიწერა აღმასრულებელი ფურცელი. არასრულყოფილად შევსებული აგრეთვე სტატისტიკური ბარათები.

განხილული სისხლის სამართლის საქმეზე დადგენილი განაჩენები დანიშნულებისამებრ გაწვენილია საქართველოს რესპუბლიკის სსკ-ის №40-ე მუხლის შოთხვნათა დარღვევით. მაგალითად, საქმე №1-12 ე. გ. იმერლიშვილის მიმართ, დანაშაული გათვალისწინებული სსკ-ის 165-ე მუხლის მე-2 ნაწილით, დამთავრებულია 1981 წლის 17 მაისს, დადგენილი განაჩენი გადგზავნილია იმავე დღეს, ხოლო №1-28 საქმეზე დადგენილი განაჩენი დ. გუმბერაძის მიმართ, დანაშაული გათვალისწინებული საქართველოს რესპუბლიკის სსკ 165-ე მუხლის I ნაწილით, გადაიგზავნა მესამე დღეს.

მოსამართლე ნ. ჩინჩაძემ თავის საქმიანობაში მთლიანად უგულვებელყოფს კონტროლის აღმასრულებლის საქმიანობაზე, რის გამოც სააღსრულებლო საქმიანობა მთლიანად ჩაშლილია (სასამართლო აღმასრულებელი დ. ქორიძე). ამაზე მეთუკველებს შემოწმების შედეგად გამოვლენილი მთელი რიგი სერიოზული დარღვევები.

უხეშად ირღვევა „სააღსრულებლო წარმოების შესახებ“ ინსტრუქციის 115-ე მუხლის მოთხოვნა, რაც იმას გულისხმობს, რომ დროულად უნდა გაირკვეს მათი რაიონის წარმოება-დაწესებულებებში არსებული აღიმენტიცა და სხვა სააღსრულებლო წარმოების მდგომარეობა. ამას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ არსად არ ჩატარებულა თუნდაც ერთი საამისო თათბირ-სემინარი, რომელიც ინსტრუქციით არის გათვალისწინებული.

აღმასრულებელს შემუშავებული არა აქვს წარმოება-დაწესებულებათა შემოწმების გეგმა. განხილი არ არის შემოწმების ურუნალი, რის გამოც უკონტროლოდ რჩება სააღსრულებლო ფურცლები, აღსრულების მიმდინარეობა. კიანურდება და ცალკეულ შემთხვევაში, ვერც დადგენს კაცი შედეგებს ისეთი კატეგორიის საქმეთა აღსრულებაზე, როგორცაა აღიმენტის გადახდა, ქონების კონფისკაცია და სხვა. სასამართლოში შემოსული გაფლანგვა-დატაცების, ბაჟის და სხვა 74 სააღსრულებლო წარმოებიდან, რომლის თანხა შეადგენს 187 845 მანეთს, უკონტროლობის გამო ამოღებულია მხოლოდ 3 700 მანეთი.

ინსტრუქციის 259-267-ე მუხლების შესაბამისად არ ხდება სადემოკრატო ურუნალის წარმოება. ბოლო ჩანაწერი ნაშთად გაკეთებულია 1989 წლის 1 იანვრისათვის და მას შემდეგ ურუნალში არავითარი ჩანაწერი აღარ გაკეთებულა, ამის გამო კი თითქმის შეუძლებელია სადემოკრატო ანგარიშზე არსებული ფულადი თანხის მოძრაობის შემოწმება.

მოსამართლე ნაკლებ ყურადღებას აქცევს სასამართლო სხდომის მდივნის (ი. რობაქიძე) საქმიანობას, რის გამოც არაკვალიფიციურად არის შედგენილი სხდომის ოქმები, კერძოდ, სამსჯავრო სხდომის ოქმებში არც თუ იშვიათადაა გადაკეთებული თარიღები, განაჩენის თუ გადაწყვეტილების გამოტანის დროს სასამართლოს შემადგენლობის სათათბირო ოთახში შესვლის და გამოსვლის დრო და ა. შ.

ასეთი სახის დარღვევებია დაშვებული თ. სანიკიძის სისხლის სამართლის საქმის განხილვის დროს, რომელიც შეეხება დანაშაულს, გათვალისწინებულს საქართველოს რესპუბლიკის სსკ 182-ე მუხლით, აგრეთვე რაიკოპაკევიჩის სარჩელს შ. ნატრიაშვილის მიმართ თანხის დაკისრების თაობაზე და სხვა.

სერიოზული დარღვევები აქვს დაშვებული მოსამართლე ნ. ჩინჩაძეს ტ. გოგხაძის სისხლის სამართლის საქმის განხილვისას, რომელიც შეეხება დანაშაულს, გათვალისწინებულს საქართველოს რესპუბლიკის სსკ 81-ე მუხლის III ნაწილით და სსკ 150-ე მუხლის III ნაწილით.

სასამართლომ ტ. გოგხაძეს ჩადენილი დანაშაულისათვის შეუფარდა 5 წლით თავისუფლების აღკვეთა და ქანწრთელობის მდგომარეობის გამო გადაუღო განაჩენის აღსრულება. ეს ბაშინ, როდესაც სასამართლოს არ შეუმოწმებია ტ. გოგხაძის ქანწრთელობის მდგომარეობა, იგი დაეურდნო მხოლოდ საავადმყოფოს ექიმის ზეპირ განმარტებას ტ. გოგხაძის ქანწრთელობის სტაციონარული გამოკვლევის აუცილებლობის შესახებ. განსასჯელი სხდომის დარბაზიდან გათავისუფლდა, ხოლო რამდენიმე ხნის შემდეგ ტ. გოგხაძემ კვლავ ჩაიდინა ახალი სისხლის სამართლის დანაშაული.

მოსამართლე ჭეროვან ყურადღებას არ აქცევს საკასაციო საჩივრის დროულად მიღების საკითხს, რ. მახათაძის საკასაციო საჩივარი სასამართლომ ისე მიიღო წარმოებაში, რომ არ აღუდგენია შესაბამისი განჩინებით დაშვებული საკასაციო ვადა.

სასამართლოს საქმიანობაში დანერგილია სამოქალაქო სამართლის საქმეთა წარმოებაში

მიღება ბაუის გადაუხდელად, პროკურორის მონაწილეობის გარეშე. და პროცესების გადადების თარიღის დაუდგენლობის მანკიერი პრაქტიკა.

ასეთი დარღვევებით არის განხილული ნ. ლაღიძის მოპასუხე ვ. ლაღიძესთან ბინიდან გამოსახლებისა და ნივთების დაბრუნების, რ. კიკვაძის იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტის დადგენის, რაიკოპკავშირის სარჩელი გ. დოგრაშვილის მიმართ თანხის დაკისრების შესახებ და სხვა.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, კოლეგია ადგენს:

1. დაევალოს ბაღდათის რაიონის სასამართლოს მოსამართლეს ნ. ვ. ჩინჩალაძეს, უმოკლეს ვადაში აღმოფხვრას დადგენილებაში მითითებული ნაკლოვანებები და დარღვევები, უზრუნველყოს სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის საქმეთა კანონით დადგენილ ვადებში განხილვა.

2. დადგენილებაში აღნიშნული დარღვევებისათვის სასამართლოს კანცელარიის გამგეს ვ. ს. დოგრაშვილს, სხდომის მდივან ი. დ. რობაქიძეს და სასამართლო აღმასრულებელს დ. მ. ქორიძეს გამოეცხადოს სასტიკი საყვედური.

3. სასამართლოს მუშაობაში არსებული სერიოზული ნაკლოვანებების, ტ. გოგსაძის და ა. თევზაძის სისხლის სამართლის საქმეთა განხილვისას დაშვებული უხეშო დარღვევების გამო, ეთხოვოს საქართველოს რესპუბლიკის იუსტიციის მინისტრს, ბაღდათის რაიონის სასამართლოს მოსამართლის ნ. ვ. ჩინჩალაძის მიმართ აღძრას დისციპლინური დევნა.

4. დაევალოს სასამართლო ორგანოების სამმართველოს უფროსს (დ. თარხნიშვილი) კონტროლი დააწესოს ამ დადგენილების შესრულებაზე.

5. ეს დადგენილება ცნობად დაეგზავნოს რესპუბლიკის ყველა რაიონის (ქალაქის) სასამართლოს.

2. მ. შაბარბანი

რომის სამართალი*

სასამართლო სახელმწიფო ორგანოდ შედარებით გვიან იქცა რომში. ამ მხრივ საეტაპო იყო ძვ. წ. 149 წელს მუდმივი სასამართლოების დაარსება — *Quaestiones perfectuae*. ეს უკანასკნელი დაარსდა ადრე არსებული *decemviri stlitibas iudicandis* გვერდით. ამასთან, დეცემვირების სასამართლოს დიდი როლი არ უთამაშია. მათ უნდა გადაეწყვიტათ საქმეები მოქალაქეობისა და თავისუფლების შესახებ.

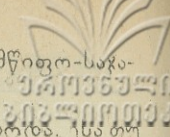
ადრეულ ხანაში არსებობდა აგრეთვე ცენტუმვირების — 105 მსაჯულის სასამართლო, რომლებსაც ირჩევდნენ ტრიბების მიხედვით, სამ-სამ კაცს თითოეული ტრიბიდან. მათი მთავარი საქმე იყო მემკვიდრეობის საკითხთან დაკავშირებული დავების გარჩევა. ცხადია, ეს გარემოება იმის მიმანიშნებელია, რომ ძველ რომში დავებს, რომლებიც დაკავშირებული იყო მემკვიდრეობის მიღების საკითხთან, დიდი მნიშვნელობა ეძლეოდა.

მუდმივი სასამართლო — *Quaestiones perfectuae* დაარსებული იყო იმასთან დაკავშირებით, რომ მიღებული იყო კანონი პროვინციებში გამოძალვისა და ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების შესახებ („კრიმენ რეპეტუნდარუმ“). შემდგომში ამ სასამართლოებსვე გადაეცათ საქმეები „რომის ხალხის დიდების შეურაცხყოფის“ შესახებ, რაც სახელმწიფო ლალატს გულისხმობდა. მუდმივი სასამართლოებსვე ექვემდებარებოდა საქმეები მკვლელობის, ძალადობის, სიყალბის, არჩევნების დროს ამომრჩეველთა მოსყიდვის, სახაზინო ქურდობის შესახებ.

სულას მკაცრი, დიქტატორული მმართველობის დროს გამოცემული იყო მრავალი მკაცრი კანონი მძიმე სისხლის სამართლის დანაშაულობების ჩამდენთა მკაცრად დასჯის მიზნით. ხსენებულ საქმეთა განსახილველად შეიქმნა ცალკეული სასამართლოები (დიგ. 1, 2, 32).

თავდაპირველად მოსამართლეების როლში საზოგადოების უმაღლესი ფენის წარმომადგენლებს ვხედავთ. პირველი მოსამართლეები სენატორები იყვნენ. ცნობილმა გაიუს გრაკუსმა სასამართლოებში მოღვაწეობას მხედრების წოდება აზიარა. სასამართლოები უპირატესად მხედრების ხელში აღმოჩნდა. რომის საზოგადოების მაღალი ფენის წარმომადგენლები ძვ. წ. 70 წლამდე განაგრძობდნენ ბრძოლას სასამართლოებში მონაწილეობის უფლების მისაღებად. საბოლოოდ მიაღწიეს იმას, რომ მოსამართლეებს ირჩევდნენ როგორც სენატორების, მხედრების, ისე ტრიბუნებისაგან. პრეტორი ყოველ წელიწადს ადგენდა სიებს რამდენიმე ასეული კაცისას. ამ სიების მიხედვით, როდესაც სასამართლო პროცესი უნდა გამართულიყო, მაგისტრატი ნიშნავდა რამდენიმე ათეულ და-

* გაგრძელება. დასაწყისი იხ. ჟურნ. „სამართალი“, 1992, № 2.

ფიცებულ (ფიცმიღებულ) მოსამართლეს. მაგრამ ჯერ კიდევ სახელმწიფო-საჯაროობის საწყისი არ იყო განვითარებული პროცესში.

სამართალში მიცემა კვლავინდებურად კერძო საქმედ ითვლებოდა. ესაბუთის პირი სასამართლოს თავმჯდომარეს ან პრეტორს მიმართავდა თხოვნით, რომ სასამართლო პროცესზე დაეშვათ როგორც ბრალმდებელი, რა თქმა უნდა, ის დასახელებდა ბრალდებულის ვინაობასაც, ბრალდებულს გამოიძახებდნენ და დაკითხავდნენ. სასამართლო პროცესი, სადაც ხდებოდა საქმის განხილვა-გამოძიება დაინიშნებოდა დაახლოებით 30-100 დღის შემდეგ.

სასამართლოზე ისმენდნენ როგორც ბრალდებულის დასაცავ, ისე მის წინააღმდეგ წარმოთქმულ სიტყვებს, დაკითხავდნენ მოწმეებს, განიხილავდნენ წარმოდგენილ საბუთებს, ხოლო ამის შემდეგ ხმის უმრავლესობით გამოჰქონდათ განაჩენი¹⁶. თუ განაჩენი ვამაძტყუნებელი იყო და ბრალდებულს ძეკარი სასჯელი ელოდა, ძველი სჯულისამებრ, გასაჩივრების (პროვოკაცია) უფლება რჩებოდა ბრალდებულს. გასაჩივრება შეიძლებოდა სახალხო კრებაზე, თვით სასამართლო პროცესზე, მსჯელობის დროს, შეიძლებოდა სახალხო ტრიბუნის მხრივ ჩარევაც. „პოლიტიკური ბრძოლების სიმწვავის გამო სასამართლოს გადაწყვეტილებებზე დიდ გავლენას ახდენდა ბრალდებულისა და ბრალმდებლის სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობა, მოსამართლეთა სიმპატია და ანტიპატია“¹⁷.

ამიტომაც, სასამართლოები უფრო მეტად პოლიტიკური კონფლიქტების განხილველის როლში გვევლინებიან, ამასთან, უფრო ბუნებრივი იქნებოდა, თავი გამოეჩინათ სამართალდამცავი ნორმების სრულყოფით სამართლის უზენაესობაზე ზრუნვით.

არამკირედი მნიშვნელობა ჰქონდა თვით სამართლის წყაროების ცნების ვარკვევასაც. ეს ცნება თანდათან ფართოვდებოდა.

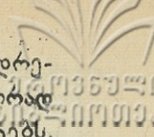
რა თქმა უნდა, პირველყოვლისა სამართლის წყაროდ ითვლებოდა ხალხის ან პლებსის მიერ მიღებული კანონები და სენატუსკონსულტები, თანდათან სამართლის წყაროდ იქცა პრეტორის ედიქტები, აგრეთვე ედილების, კონსულების, სახალხო ტრიბუნების განკარგულებები (ედიქტები), და ბოლოს თვით სასამართლოს გადაწყვეტილებებიც.

რომის მსოფლიო სახელმწიფოდ გადაქცევამ და სასაქონლო-ფუულადი ურთიერთობის განვითარებამ ახალი ამოცანები დააყენა სამართლის წინაშე, თორმეტი ტაბულის კანონების მიხედვით, უკვე არ შეიძლებოდა გართულებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგება. საჭირო იყო ისეთი სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც ამ ახალ სიტუაციაში გამოდგებოდა.

„სასაქონლო-ფუულადი ურთიერთობების განვითარებამ ცხოვრებაში წარმოშვა სხვადასხვა სახის ვარიეტები: ნასყიდობისა, იჯარისა, სესხისა, გირავნობისა, პიპოთეკისა, მუშაკთა დაქირავებისა, სხვისი საქმეების საწარმოებლად შინდობილობისა, საქმიანი ამხანაგობების შექმნისა“¹⁸.

მსხვილ მემამულეებს და მოხელეებს, აგრეთვე ვაჭრებს, დაუგროვდათ ქონება. ამასთან დაკავშირებით გართულდა სამემკვიდრეო დავების გადაწყვეტაც.

16 ე. მ. შტაერმანი, რომის სამართალი, იხ. „ძველი რომის კულტურა“ I, 1985, გვ. 222. (რუს.).
 17 იქვე.
 18 იქვე, გვ. 222.

მხედველობაშია მისაღები ის გარემოებაც, რომ რომში ანდერძით მექვიდრეობას დიდი მნიშვნელობა ეძლეოდა¹⁹. მონათმფლობელები, ბატონები ხშირად იყენებდნენ მონებსა და გააზატებულებს, როგორც თავიანთ საქმიან აგენტებს. სოციალური პრაქტიკა მოითხოვდა ისეთი სამართლებრივი ნორმების ჩამოყალიბებას, რომელიც მოაწესრიგებდა როგორც სოციალურ, ისე პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ურთიერთობებს. რადგან რომი, როგორც დიდი ქალაქი, მსხვილი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცენტრიც იყო. აქ განუწყვეტლივ მოედინებოდნენ პროვინციებიდან ბედის მაძიებლები. ამავე დროს, თვითონ რომაელებიც სხვადასხვა მოტივით გადადიოდნენ საცხოვრებლად პროვინციებში. საჭირო ხდებოდა რომის მოქალაქეებსა და პერეგრინებს შორის საქმიანი ურთიერთობების ობტიმალური მოწესრიგება, რისთვისაც ძველი წელთაღრიცხვის 247 წელს სპეციალურად შეიქმნა თანამდებობა პერეგრინების პრეტორისა praetor peregrinus ხსენებულთან დაკავშირებით ხშირად იმწმებენ ციცერონს. მისი აზრით, განუზოგადებელი სახით სამართლის მრავალრიცხოვანი წყაროების არსებობამ დიდი სიძნელეები შექმნა სამართლის შესწავლის საქმეში.

სამართალი, ამბობდა ციცერონი, — ჯერ კიდევ არ გადაქცეულა ხელოვნებად, თუმცა, ძნელი არ იქნებოდა ის ასეთად გაგვეხადაო. ამ მიზნით ციცერონს აუცილებლად მიაჩნდა მეთოდურად გაეერთიანებინა მისი ცალკეული ნაწილები. ციცერონის აზრით, ამისთვის საჭირო იქნებოდა მთელი სამოქალაქო სამართალი დაგვეყო რამოდენიმე კატეგორიად („გენერა“), ხოლო შემდეგ ისინი დაგვეყო მის შემადგენელ ნაწილებად („მეამბრა“) და მიგვეცა მათთვის დეფინიცია, მაშინ სამოქალაქო სამართალი გადაიქცეოდა სრულყოფილ ხელოვნებად („არს პერფექტა“) და დიდ და ნაყოფიერ და არა ძნელ საქმედ.

მანამდე კი, სანამ ასეთი სამუშაო არ შესრულებულა, მრავალმა ორატორმა, იმავე ციცერონის თქმით, არ იცის სამართალი, ვერ ერკვევა ისეთ საკითხებში, როგორიცაა („უსუსკაპიო“) მეურვეობა, თანამონათესავეთა უფლებები („გენტილიტას“), ნათესაობა („აგნაციო“), დებულებები („ნექსი“-ს) კაბალობის შესახებ, მდინარის მიერ გადარეცხილი მიწის შესახებ, კედლების დასაშვები სიმაღლის შესახებ, იმ წვიმის წყლის შესახებ, რომელიც მეზობლის სახურავიდან მოედინება, ანდერძის ბათილად ცნობის შესახებ და სამართლის სხვა ურიცხვი დანაწესის შესახებ. მათ არ იციან, თუ როგორ გაარჩიონ თავისი სხვისისაგან, მოქალაქე პერეგრინისაგან, მონა თავისუფალისაგან. მათ არაფერი ესმით დახლართული საქმეებისა, სხვადასხვა სახის ხელშეკრულებებისა და ვალდებულებების შესახებ (პაკტა, კონვენტა, სტიპულაციონეს), დეკრეტებისა და მათი ახსნა-განმარტების შესახებ, იმ პირთა შესახებ, რომელთა საქმეებსაც იხილავენ. თუმცა, ზოგი რამ ძველად დაწესებული კანონებიდან ხმარებაში აღარ არისო, — წერდა ციცერონი. მაგალითად თანამონათესავეთა უფლების შესახებ უანდერძოდ გარდაცვლილის მიერ დატოვებულ

¹⁹ ერთმა რომაელმა დატოვა ანდერძი: ჩემი გარდაცვალების შემდეგ, თუ ჩემს ორსულ ოვლეს ვაჟიშვილი შეეძინება, ვაჟიშვილს მიეცეს ჩემი ქონების ორი მესამედი, ხოლო ერთი მესამედი ჩემს მეუღლესო. თუ ქალიშვილი შეეძინება, ქონების ერთ მესამედს ვუტოვებ ქალიშვილს, ხოლო ორ მესამედს ცოლსაო. მაგრამ მოხდა ისე, რომ დაიბადა ქალ-ვაჟი.

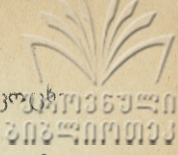
ვაჟუსი სწორად გადაწყვიტა სალვიუს იულიანუსმა, იურისტმა, რომელიც კონსულად იყო 198 წელს. მხედველობაში იქნა მიღებული მონანდერძის ნება იმის შესახებ, თუ რა პროპორციით ყოფილიყო განაწილებული ქონება ცოლსა და შვილებს შორის.

სამკვიდროზე, მაგრამ უნდა ვიცოდეთ კანონები, რომლებიც ასეთ ურთიერთობებს აწესრიგებდნენ. ციცერონმა თვითონ სცადა მოეცა ტერმინი *ტინა* ნათესავის (გენტილეს) განსაზღვრება, როგორც ისეთი პირებისა, რომლებიც ატარებენ ერთდამავე „ნომენს“ (გვარს), არიან ისეთ თავისუფალშობილთა შთამომავალნი, რომელთა წინაპრებიც არ იყვნენ მონობაში და რომელთაც არ განუცდიათ სტატუსის გამოცვლა („კაპიტე დემინუციო“). ციცერონის თქმით, ყოფილა შემთხვევა, რომ ცენტუმვირების სასამართლოში იხილავდნენ დავას მემკვიდრეობის შესახებ და ორატორს მოუხდა მსჯელობა გვარის (იგულისხმება ძველქართული „სახლი“) უფლებების შესახებ, აგრეთვე გენეალოგია-გვარტომობის შესახებ, საერთო წინაპრიდან წარმომავლობის შესახებ (ლათინურად *stirps* — რომელიც ნიშნავს ხის ფესვს და გვარტომობასაც (ციცერონთან ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით იხმარება). ცხადია, გვარი უძველეს ხანაში საგვარეულო ქონების კანონიერი მემკვიდრე იყო, მაგრამ დროთა ვითარებაში გვარმა დაკარგა ძველი მნიშვნელობა. გვარის წევრთა ურთიერთმემკვიდრეობის უფლებას სხვა უფლებები და პრინციპები დაუპირისპირდა. გაჩნდა ანდერძის ინსტიტუტი. მისი წინამორბედი, ადრეკლასობრივ ხანაში, უნდა ყოფილიყო შვილად აყვანა.

ერთ-ერთ თავის სიტყვაში ციცერონი მიუთითებდა ზუსტი დეფინიციების დიდი მნიშვნელობის შესახებ საქმეთა განხილვისას სასამართლო პროცესში. მაგალითად, თუ ვინმემ კერძო პირს მოპარა რაიმე, რომელიც ღმერთებისადმი იყო მიძღვნილი, მაშინ გასარკვევი გახდება, ქურდობასთან გვაქვს საქმე თუ მკრეხელობასთან. ამისათვის კი ორივე ხსენებული ცნების — ქურდობისა და მკრეხელობის დეფინიცია იქნება აუცილებელი.

ციცერონთან ვხვდებით სამოქალაქო სამართლის პანეგირიკს, მის ქებათა ქებას. ვისაც სძულს სამოქალაქო სამართალი, ამბობდა ციცერონი, ის მოქალაქეთა თანაცხოვრებასა და საერთო სარგებლიანობას ძირს უთხრის. აუცილებელია — განაგრძობდა ციცერონი, — რომ სამოქალაქო სამართალი დავიცვათ, რადგანაც თუ ის მოისპობა. შეუძლებელი იქნება ვიცოდეთ რა არის ჩვენი და რა არის სხვისი, არ იარსებებს ყველასათვის თანაბარი უფლებები, არავინ არ იქნება დარწმუნებული იმაში, რომ შეინარჩუნებს მამისგან მემკვიდრეობით მიღებულ ქონებას, რომლის შვილებისათვის დატოვებაზეც ფიქრობს, რა სარგებლობა გვექნება შეძენილიდან (ქონებიდან), თუ არ ვიქნებით დარწმუნებული იმაში, რომ მას საკუთრების უფლებით შევინარჩუნებთ; რა სარგებელს უნდა ველოდეთ ადგილ-მამულის მფლობელობიდან წინაპრებისაგან დადგენილი მიჯნების დაცვის უფლების გარეშე, საკუთრების უფლების გარეშე? აკი უმეტეს შემთხვევაში მოქალაქეები მემკვიდრეობას სამართლისა და კანონის მეშვეობით ღებულობენ და არა ანდერძისმიერი მემკვიდრეობით (ციცერონი, ცეცინას შესახებ, 25-26).

ციცერონი, ისევე როგორც ზოგიერთი მისი თანამედროვე, კანონის არსის დაცვის მომხრე იყო და არა მისი ანბანისა. ციცერონი წინააღმდეგი იყო კანონის სიტყვა-სიტყვითი, სკრუპულოზური გაგებისა. ციცერონი თვლიდა, რომ კანონის სიტყვების გამოდევნებამ შეიძლება უსამართლობამდე მიგვიყვანოს და ამასთან დაკავშირებით ის იმოწმებდა ცნობილ ლათინურ ანდაზას: უმაღლესი კანონიერება — უმაღლესი უკანონობაა — „სუმუმ იუს — სუმმა ინიურია“. ციცერონს მიაჩნდა, რომ რესპუბლიკის ინტერესებისათვის კაცის მკვლელობა კანონიერი მკვლელობაა. ამდენად შესაძლებლად მიაჩნდა გრაკუსის მკვლე-

ლის დაცვა. ციკრონი მაინც ვერ ამაღლდა იდეამდე, რომ ადაშიანის სიტყვებზე არის ზღუდე პოლიტიკური მიზნების მიღწევის გზაზე.

ციკრონის აზრით, ორატორი კანონის ტექსტს არ უნდა დაშორდეს, თუმცა, მას აქვს უფლება კანონის ახსნა-განმარტებისა საქმის მოგების ინტერესების სასარგებლოდ, ის ურჩევს ორატორებს აღნიშნონ, რომ კანონში მხოლოდ ისაა მითითებული, რაც აუცილებელია, ხოლო დანარჩენი ჩვენს გაგებაზეა დამოკიდებული, რომ უნდა მივსდეთ არა კანონის სიტყვას, არამედ კანონმდებლის ნებას.

შეიძლება ის, რაც ერთ კანონში სწერია, ეწინააღმდეგება იმას, რაც მეორე კანონშია დაწესებული; ან შეიძლება კანონი ეწინააღმდეგებოდეს ჩვეულებას, ბუნებას, სამართლიანობას და სიკეთეს.

ციკრონის თქმით, ანტონიოსი, რომელიც უარყოფდა კანონის ზედმიწევნით ცოდნის აუცილებლობას, შესანიშნავად ამტკიცებდა კანონის აზრის უპირატესობას კანონის სიტყვასთან შედარებით და იგებდა კიდევ საქმეებს თავის მოწინააღმდეგეებთან, რომლებიც მხოლოდ სამართალს ეყრდნობოდნენ და გამოდიოდნენ სამართლიანობისა და სიკეთის წინააღმდეგ („კონტრა სკრიპტურამ პრო ექვო ეტ ბონო“).

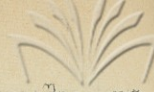
ე. მ. შტაერმანი სამართლიანად აღნიშნავს:

„წინააღმდეგობა ამ ორ მიმართულებას შორის იმდენად აქტუალური იყო, რომ თვით სკოლებშიც კი, სადაც მომავალი სასამართლო ორატორები იზრდებოდნენ, შემოთავაზებული კაზუსების თემაზე სიტყვების წარმოთქმაში მოვარჯიშეთაგან ერთნი კანონის სიტყვას იცავდნენ, ხოლო მეორენი — სამართლიანობას“²⁰..

ცნობილია, რომ ძველ რომში, რომის სახელმწიფოში, საზოგადოება კანონს პატივისცემით ექცეოდა. მაგრამ ზემოთ მოტანილმა მაგალითმა შეიძლება შექმნას შთაბეჭდილება, რომ ჩვენს წინაშეა უცნაური წინააღმდეგობა ერთი მხრით კანონის უმაღლეს პატივისცემასა და მეორე მხრით „სამართლიანობას“ შორის (ნაწილობრივ მაინც). თითქოს კანონი და სამართლიანობა ასე თუ ისე რამდენადმე დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს. ამ გარემოებას ზოგიერთი მკვლევარი ხსნის პოლიტიკური ხასიათის სასამართლო პროცესების მოძალებით ძვ. წ. III-I საუკუნეების რომის ცხოვრებაში. საზოგადოებრივი ცხოვრება ისე აიწიწა და დაიწიწა, რომ თუნდაც კერძო საქმის შესახებ სასამართლო პროცესი უცილობლად პოლიტიკურ ელფერს იძენდა. სასამართლო პროცესზე დაპირისპირებული მხარეები სხვადასხვა პოლიტიკური დაჯგუფებების მომხრეებად ან თანამგაძნობლებად აღიქმებოდნენ. ხოლო სასამართლო ორატორები მიუხედავად იმისა, იყო თუ არა ამის აუცილებლობა, ეხებოდნენ რესპუბლიკისა და რესპუბლიკური წეს-წყობილების ყოფნა-არყოფნისათვის მნიშვნელოვან ზოგად დებულებებს. სასამართლო პროცესზე თუ რომელიმე ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწის საქმე ირჩეოდა, ცხადია, მას დიდი გამოხმაურება ექნებოდა საზოგადოებაში.

რამდენადაც სასამართლო პროცესს საქვეყნოდ, ღიად ატარებდნენ, დამსწრე საზოგადოებაზე ზემოქმედებისათვის ზრუნავდნენ როგორც ბრალმდებლები, ისე დამცველებიც. ხალხიც სათანადო ცოცხალ რეაგირებას არ აკლებდა მკვერმეტყველთა ფრთიან სიტყვას.

²⁰ იქვე, გვ. 224.

მსმენელთა გულების მოგება უფრო ადვილი იყო იმ შემთხვევაში, როდესაც ორატორი მძიმართავდა ისეთი ცნებების საშუალებით მსჯელობდა, რომლებიც ეხებოდა სამართლიანობას და სიკეთეს. სამართლიანობა-სათნოების ხალხური გაგების გამოყენებით შეიძლებოდა გარკვეული, სასურველი ზემოქმედების მოხდენა თვით ხალხზე. მის ემოციებზე, ხოლო ხალხისთვის ნაკლებად ვასაგებ კანონების ახსნა-განმარტების მეშვეობით ძნელი იყო ხალხის გულის მოგება.

სასამართლო ორატორებისათვის საქმის მოგება სასამართლოში, ხალხში პოპულარობის მოპოვების დიდი საშუალება იყო. ხოლო ასეთი ხალხში სახელმძღვანელო ორატორები არჩევნებში ადვილად იმარჯვებდნენ და მნიშვნელოვან თანამდებობებს იღებდნენ.

ე. მ. შტაერმანის აზრით: „გარდა ამისა, ნაწილობრივ ბერძენი მოაზროვნების გავლენით, ნაწილობრივ რომში არსებულ კონკრეტულ სიტუაციებთან დაკავშირებით რომში ჩამოყალიბებას (ფორმირებას) იწყებს თუ სამართლის აბსტრაქტული სისტემა არა. მისი წყაროების და შემადგენელი ნაწილების რაღაც თეორია მაინც, სამწუხაროდ ჩვენამდე არ მოუღწევია იმ მოსაზრების დასაბუთებას, რომლის მიხედვითაც სამართალი მთლიანად განისაზღვრება ხალხის მიერ მიღებული კანონებითა და დადგენილებებით“²¹, მაგრამ ასეთი თვალსაზრისი რომ არსებობდა ჩანს ციცერონის მხრივ მის საწინააღმდეგო შესიტყვებიდან. ციცერონი არ იწონებდა ხალხის მიერ მიღებულ ყველა დადგენილებას და შიშობდა, მათ კიდევ უფრო რადიკალური კანონი არ მიეღოთ. მაგალითად, მიწების გადანაწილების შესახებ, რაც მისი თვალსაზრისით სრული უკანონობა იქნებოდა.

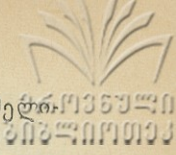
მეტისმეტეი სიბრძნე იქნებოდა, — ამბობდა ციცერონი (106-43), კანონიერად — „იუსტა“-დ ჩაგვეთვალა ყველაფერი ის, რასაც შეიცავს ხალხის მიერ მიღებული კანონები და დადგენილებები ან ტირანის მიერ გამოცემული კანონები.

ციცერონის აზრით: თუ კანონიერება ასეთი კანონებისადმი მორჩილებაში მდგომარეობს და თუ მას სარგებლიანობის საზომით გავზომავთ, მაშინ ყველა, ვისაც ასეთი შესაძლებლობა მიეცემა, კანონს დაარღვევს გამორჩენის, ანგარების მიზნით და უფლებად შეიძლება იქცეს ძარცვა, მრუშობა, ყალბისმქმნელობა, თუ ისინი უმრავლესობის ხმის მიცემით იქნება მოწონებული (კანონების შეს. 1,14—16).

ასეთი ადამიანების მიერ თვითნებურად მიღებულ კანონებს ციცერონი უპირისპირებს ბუნების კანონებს, ბუნებით სამართალს ადამიანთა ბუნებრივ ერთობლიობიდან, მათი გაერთიანებიდან გამომდინარე, „ნატურალის სოციეტას“-ს.

ესაა საყოველთაო სამართალი და კანონი, დამყარებული ადამიანის ბუნებაზე, რომელსაც ახსიათებს ადამიანებისადმი სიყვარული, ესაა უმაღლესი ჭეშმარიტი გონება, რომელიც გვიკარნახებს რისი ბრძანება უნდა გავცეთ და რა უნდა ავკრძალოთ, და სამართლიანია მხოლოდ ის, ვინც ეს იცის. სამოქალაქო სამართალს ამ საყოველთაო სამართალში მხოლოდ მცირე ადგილი უკავია. ბოროტებასა და სიკეთეს ჩვენ ვანსხვავებთ არა კანონის მიხედვით, არამედ ამ ბუნებრივი საზომის *naturae norma*-ს მიხედვით, ეს

²¹ ე. მ. შტაერმანი „რომის სამართალი“ იხ. ციტ. კრებული, გვ. 224.

„ნატურე ნორმა“ ციკერონისთვის უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე რომელიმე პოზიტიური კანონი.

ციკერონის აზრით, არაჰეშმარიტი კანონების გაუქმება, როგორც იყო აპულეუსის და ლივიუსის კანონები, სენატს შეუძლია. ხოლო ჰეშმარიტი კანონების გაუქმება არავის ძალუძს. სამართლის საწყისი ბუნება იყო, რამდენადაც სამართლის ცნება ემყარება არა ვინმეს მოსაზრებას, არამედ წარმოდგენს თანდაყოლილს, როგორც რელიგია, როგორც „პიეტას“ (ღვთის მოშიშობა, მოკრძალება, მოწიწება). სამართლის ცნება ისევე თანდაყოლილია, როგორც უკეთესისადმი პატივის მიცემა, როგორც თავდაცვის გრძნობა.

ასეთ თანდაყოლილ დანაწესად თვლიდა ციკერონი მაგისტრატის „იმპერიუმსაც“, მის ბრძანებას, ძალაუფლებას, ვინაიდან „იმპერიუმ“-ის გარეშე წარმოდგენილია სახლი (ოჯახი), „ცივიტას“ (თემი), ხალხი, მთელი კაცობრიობა. მსოფლიოს თანდაყოლილი წარმოდგენებისაგან წარმოიშვა ჩვეულება, რომელიც ყველა ადამიანის სურვილით და ნებით აპრობირებული იყო ძველთაგანვე, ხოლო შემდგომ ჩვეულება კანონით იქნა განმტკიცებული²².

საინტერესოა ციკერონის შეხედულება საკუთრებასთან დაკავშირებით. მისთვის კანონი სამართლიანია და ბუნების შესატყვისი, როდესაც ის საკუთრებას იცავს, რამდენადაც სხვების ხარჯზე გამდიდრება ბუნების საწინააღმდეგოა და ეწინააღმდეგება ადამიანის ბუნებაზე დაფუძნებულ ყველა ხალხისათვის საერთო-ხალხთა სამართალს „იუს გენციუმ“-ს (ius gentium). ცალკეული ქალაქებისა და რესპუბლიკების კანონების მიხედვითაც დაუშვებელია, რომ საკუთარი სარფისათვის სხვას მიაყენო ზიანი. მას, ვინც ძირს უთხრის ადამიანთა თანაცხოვრებას, სიკვდილით სჯიან (მოიკვებენ), გააძევენ, ბორკილებს დაადებენ, დააჯარიმებენ. ასე გვკარნახობს ბუნების გონება რომელიც არის ღვთაებრივი და ადამიანური კანონი.

ციკერონი არჩევს თანაფარდობას „იუს გენციუმ“-სა და „იუს ცივილე“-ს შორის, ხალხთა სამართალსა და ცივილურ სამართალს შორის: არსებობს ხალხების ვრცელი თანაცხოვრება (ერთობლიობა), რომელიც ყველა ადამიანს აერთიანებს, მაგრამ დიდი გაერთიანების შიგნით არის კიდევ შედარებით მცირე გაერთიანება, რომელიც ერთ ხალხს მოიცავს, ერთ „ცივიტას“-ს. ამიტომაც, წინაპრები ერთმანეთისაგან განასხვავებდნენ „იუს გენციუმ“-ს „იუს ცივილე“-საგან. იმას, რასაც შეიცავს სამოქალაქო სამართალი, შეიძლება არ შეიცავდეს საერთო სახალხო სამართალი (იგივე ხალხთა სამართალი, იგივე „იუს გენციუმ“). მაგრამ რასაც შეიცავს „იუს გენციუმ“, იმას უნდა შეიცავდეს სამოქალაქო სამართალი — „იუს ცივილე“. ორივე მათგანის საფუძველი უნდა იყოს: მიცემული სიტყვის შესრულება — „ფიდეს“, ერთმანეთისადმი ნდობა, ისეთი ფორმულები როგორცაა: „დაე ნუ ვიქნები მე მოტყუებული შენგან და პასუხისგებაში მიცემული შენი მიზეზით და შენი სიტყვის გამო“, ან „კარგად ამიანებს შორის საჭიროა კარგად ვიქცეოდეთ, არ ვცრუობდეთ“.

ციკერონი იმოწმებდა კვინტუს სცევოლას და წერდა: „მსგავს მსჯელობებს დიდი, უმაღლესი მნიშვნელობა აქვთ საქმეებში, რომლებიც ემყარებიან პატიოსნებას, კეთილსინდისიერებას, — „ბონა ფიდეს“-ს; აგრეთვე მეურვეობის, ამხანაგობის, სხვისი დავალებით მოქმედების, ყიდვის, გაყიდვის, იჯარის

²² ე. შ. შტაერმანი, ციტ. თხზულება, გვ. 224-225.

და ა. შ. საქმეებში²³. საზოგადოება დაინტერესებული არის მის წევრთა მხრიდან არის კეთილსინდისიერი ურთიერთობით, ხოლო მოსამართლე წევრებისგან — განსხვავებული. ბუნებითი სამართალი გვიკარნახებს ვიყოთ სამართლიანები მონების მიმართაც, რომელთაც ისე უნდა მოვექცეთ, როგორც მუდმივად დაქირავებულებს. მონებისაგან უნდა მოვითხოვოთ შრომა-გარჯილობა და მივცეთ მათ ის, რაც მათ ერგებათ.

ციცერონის აზრით, სამართალი უნდა იყოს სამართლიანი: მის წინაშე ყველა თანაბარი უნდა იყოს. სამართალი იმიტომ გააჩინეს, რომ დაბალი წოდების ხალხი დაიცვას მაღალთა მხრივ შევიწროებისაგან, ყველა. მდაბიო იქნება ის იმ დიდებულები, კანონის წინაშე თანასწორი უნდა იყოს და კანონმა ისინი თანაბრად უნდა აღაგმოს ან დაიცვას.

ციცერონის ერთი ნაწარმოების მიხედვით, სამართალი რამდენიმე ნაწილად შეიძლება დაიყოს: ბუნებად, კანონებად, ჩვეულებებად, პრეცედენტებად, სამართლიანობად და სიკეთედ — *aequum et bonum*-ად, ხელშეკრულებებად. ბუნების შესაბამისად, ადამიანები იცავენ ამას. რაც გამომდინარეობს ნათესაობიდან და „პიეტას“-იდან (ღვთის მომიშობა, კეთილკრძალებულება).

კანონები ეს ისაა, რაც ხალხის ბრძანებით წესდება, რაც ხალხის ნებას გამოხატავს. ჩვეულებებს იცავენ სამართლიანობის მხედველობაში მიღებით. სამართლიანობის საფუძველზე და კანონის სანქციების გარეშე. პრეცედენტი (იგულისხმება სასამართლო პრეცედენტი) არის სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენი, რომლის შესახებაც საუბარია მაგისტრატების დეკრეტებში.

პრეცედენტზე დაყრდნობისას მხედველობაშია მისაღები თუ ვინ იყო მოსამართლე და როდის იქნა გამოტანილი განაჩენი. ხოლო სამართლიანობა და სიკეთე უნდა დავიცვათ, რამდენადაც სამართალს მხედველობაში აქვს სათანოება და საერთოდ სარგებლიანობა. დასასრულს, ციცერონი ჩერდება ხელშეკრულებების დაცვის საკითხებზე. ხელშეკრულებები — *paeta* უნდა სრულდებოდეს როგორც კანონის შესაბამისად, ასევე უბრალო შეთანხმების თანახმად.

რომის სამართალში არსებობდა გამოთქმა: „პაეტა სუნტ სერვანდა“ — ხელშეკრულებები უნდა სრულდებოდეს, მაგრამ აქ იგულისხმებოდა, რომ ხელშეკრულება არ შეიცავდა უხამს საფუძველს. მეორე, არანაკლებ გავრცელებული იურიდიული გამოთქმის თანახმად, ხელშეკრულებები, რომლებიც კანონსაწინააღმდეგო და უხამს საფუძველს შეიცავდნენ, არ უნდა შესრულებულიყო — „შეთანხმებები, რომლებიც უხამს საფუძველს შეიცავს, არ უნდა სრულდებოდეს“.

მიუხედავად იმისა, რომ რომის ისტორიის რესპუბლიკურ ხანაში სამართლებრივი ნორმები ჯერ კიდევ არ იყო სისტემაში მოყვანილი, მაინც იგრძნობოდა სამართალგანვითარების შედარებით მაღალი დონე. რომელი იურისტები და სასამართლო ორატორები თეორიული აზროვნების უნარს უკვე არ იყვნენ მოკლებულნი. იგრძნობოდა ბერძნული ფილოსოფიის გავლენაც. ებრაული წარმოშობის სამართლისმცოდნეებს ძველად მოსავლური სამართლებრივი კულტურის ნაკადიც შემოჰქონდათ რომის იურიდიულ ყოფაში. სასამართლო პროცესის საქვეყნოდ ჩატარებამ, დისკუსიებმა, ხელი შეუწყო სამართალგანვითარებას. როგორც უკვე აღვნიშნეთ კიდევ, რომის საზოგადოების

²³ იხ. „ძველი რომის კულტურა“, წ. I, 1985, გამ. „ნაუკა“, გვ. 224-225.

განათლებული ნაწილი, რომელიც სამართლის უზენაესობის პრინციპს ედრება, უფიქრდებოდა საკითხს, — რა არის სამართალი და როგორ შეიქმნება. ერთმანეთთან შევთანხმდით სამართალი და ბუნებითი სამართლიანობა. თანდათან ჩამოყალიბდა „საერთო სარგებლობის“ ცნება. მართალია, ყველას ერთნაირად არ ესმოდა „საერთო სარგებლობა“, მაგრამ თითქმის ყველა თანხმდებოდა იმაში, რომ სამართლის საფუძველი უნდა იყოს საერთო ინტერესი, საერთო სარგებლიანობა, რომ კანონის წინაშე ყველა თანასწორი უნდა იყოს, რომ ყველას კუთვნილი უნდა მიეზღოს. მაგრამ საკმაოდ დიდხანს, სახელმწიფოს მხრივ სამართალდაცვითი საქმიანობა არ იყო სათანადო სიმძლავრე აყვანილი. ისტორიკოსები ამ გარემოებას რომში ვარკვეულ ხანაში სახელმწიფო აპარატის ნაკლებ განვითარებულობით ხსნიან და არც თუ უსაფუძვლოდ. მაშინდელი მსოფლიოს უძლიერესი სახელმწიფო რომი იმდენად სუსტი იყო მართლმსაჯულების სფეროში, რომ მოპასუხის სასამართლოში მიყვანა და სასამართლო გადაწყვეტილების და სასამართლო განაჩენის აღსრულება კერძო საქმედ ითვლებოდა. სახელმწიფოს შინაგანი ფუნქცია ჯერ კიდევ სუსტად იყო განვითარებული. ეს იწვევდა იმას, რომ პატარა ადამიანი ფაქტობრივად დაუცველი იყო ძლიერთა ანუ ქვეყნისათა ჩაგვრისაგან. ისიც მხედველობაშია მისაღები, რომ ძველი რომაული სამართალი ოჯახის უფროსს, ძველ ქართულ „სახლის უფალს“, აბსოლუტურ ავტონომიას და თითქმის განუსაზღვრელ ძალაუფლებას აძლევდა. „პატრია პოტესტას“ — მამის ძალაუფლება იმდენად შეუზღუდველი იყო, რომ „პატერ ფამილიას“ ჩვენ წარმოგვიდგება როგორც პატარა მეფე ოჯახის ფარგლებში.

იყო შემთხვევები, როდესაც მეზატონე-მონათმფლობელები თვითნებობდნენ, თავიანთ მონებს შეაიარაღებდნენ და შედარებით სუსტ მოწინააღმდეგეებს ადგილ-მამულს ართმევდნენ. ამ სენის აღმოფხვრა შეუძლებელი გახდა. თუმცა, რომში არსებობდა კანონი, რომლის თანახმადაც დებიტორს (მოვალეს) შეეძლო, თუ ვალს დროზე ვერ გადაიხდიდა, უარი ეთქვა თავის ქონებაზე კრედიტორის სასარგებლოდ, ხოლო თავისუფლება შეენარჩუნებინა. მაგრამ კანონი ხშირად ირღვეოდა და ვალაუვალ პირს ისე ექცეოდნენ, როგორც მონას. ძველ რომში დამკვიდრებული ტრადიციის თანახმად, თუ მონა მოწმედ უნდა გამოსულიყო სასამართლოში, მისი წამება ნებადართული იყო. მონას წამების ქვეშ უნდა მიეცა ჩვენება. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში მიიღებოდა მონის ჩვენება მტკიცებულებად. ბატონები, რომლებიც მონების ხელით ჩალოდნენ დანაშაულს, იმის შიშით, რომ მონას წამების დროს გამოტყებდნენ, ასეთ მონებს თავისუფლებას აძლევდნენ, ხოლო თავისუფალი ადამიანის წამება ნებადართული არ იყო. ამით ბატონები იმედოვნებდნენ, რომ სასჯელს თავიდან აიცილებდნენ, რადგან იმედი ჰქონდათ, რომ მათი ყოფილი მონები, რომელთა წამებაც არ შეიძლებოდა, დანაშაულში არ გამოტყდებოდნენ.

ისტორიაში არაიშვიათად გვხვდება, რომ დემოკრატიულ და ხალხისათვის სასარგებლო სოციალურ ინსტიტუტებს მის საწინააღმდეგოდ იყენებენ. რომაულ სასამართლო პროცესის საქვეყნობას და მასში ბრალმდებლისა და დამცველის მონაწილეობასაც ასე მოუვიდა. სასამართლო ორატორები არაიშვიათად ბოროტად სარგებლობდნენ თავიანთი უფლებებით.

ზოგიერთი სასამართლო ორატორი, რომელიც კანონების არსში კარგად ვერ ერკვეოდა, თავის სიტყვას აგებდა არა კანონების ღრმა ცოდნაზე, არამედ

„ბუნებითი სამართლიანობის“ ცნების გამოყენებაზე, მსმენელთა და მოსამართლეთა ემოციებზე ზემოქმედებაზე და არაიშვიათად აღწევდა კიდევ მიზანს, საქმეს იგებდა. ასე იქცეოდა ცნობილი სასამართლო ორატორი ანტონიუსი.

თუ ბრალდებულს მოხუცებული და უძლური მშობლები ჰყავდა, ისინი მოჰყავდათ სასამართლო პროცესზე და ამით ზეგავლენას ახდენდნენ სასამართლოზე, რომ, თუ ბრალდებული დაისჯებოდა, მშობლები უპატრონოდ და უღუგუნოდ მძაჟრდ დაჩეხბოდნენ, იყენებდნენ ბრალდებულის მცირეწლოვან შვილებს, თუ ასეთი ჰყავდა და ა. შ.

149 წელს (ძვ. წ.) პასუხისგებაში იყო მიცემული სულბიციუს გალბა. რომელმაც ესპანეთთან ომის დროს პატიოსანი სიტყვის პირობით ტყვედ აღყვანა ლუზიტანელთა ტომი. პირობის თანახმად, მას ტყვეებისათვის სიცოცხლე უნდა შეენარჩუნებინა, მაგრამ პირობა დაარღვია და უიარაღო ტყვეები დაახოცინა. ამით მან დაარღვია რომაელი ხალხის დიდება, ზეყო მისი პატიოსნება, მისი „ფიდეს“. მაგრამ ეს არამზადა სასჯელს გადაურჩა, დამცველისა და მსაჯულების არაობიექტურობის გამო.

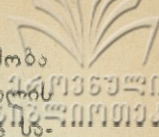
არაიშვიათი იყო შემთხვევები, როდესაც მოსამართლეს მოისყიდდნენ ან თანამდებობას მიიღებდნენ სათანადო პირების მოქრთამვის მეშვეობით.

ხსენებულ უკანონო ქმედებათა წინააღმდეგ ძვ. წ. IV საუკუნიდან მოყოლებული ძვ. წ. I საუკუნემდე მინიმუმ თორმეტი კანონი იყო მიღებული. ამასთან, სასჯელებს თანდათან ამკაცრებდნენ, მაგრამ ამან საქმეს ვერ უშველა.

ცნობილია, რომ რომაელებმა კანონების მეშვეობით გადაწყვიტეს ბრძოლა უზომო ფუფუნების წინააღმდეგ. ძვ. წ. 215 წლიდან ვიდრე ძვ. წ. I საუკუნემდე შვიდი ასეთი კანონი იქნა მიღებული, არ შეიძლება ითქვას, რომ კანონმა ვერავითარი ზეგავლენა ვერ მოახდინა რომაელთა ჩვეულებებზე, მაგრამ საბოლოოდ ამ კანონებმაც ვერ გაამართლეს თავისი დანიშნულება.

გამოცემული იყო კანონები მეგახშეობის წინააღმდეგაც, რომლითაც წლიური საპროცენტო განაკვეთი თავის 10-12 პროცენტი იყო გადაწყვეტილი. ამ კანონებმა გარკვეული როლი მანაც ითამაშა უზომო მეგახშეობის წინააღმდეგ ბრძოლაში და შემოაღწია ფეოდალური ქვეყნების სამართლის წიგნებში, მათ შორის ქართული სამართლის წიგნებშიაც.

არასახარბიელო იყო რომის სახელმწიფოში პერეგრინუსების — უცხოელების მდგომარეობა. მათ ყოველნაირად ამცირებდნენ. სიმპტომურია, რომ ლათინურ ენაში პერეგრინუსი უცხოელსაც ნიშნავდა და გამოუცდელსაც. ისინი არ იყვნენ რომის მოქალაქეები. ამიტომაც ისინი პრაქტიკულად კანონის დაცვის გარეშე იყვნენ დარჩენილნი. ციხალპიის გალიის მცხოვრებთ ცეზარმა რომის მოქალაქეობა უბოძა. მაგრამ ცეზარის ამ საჩუქარს ციხალპიის გალიის მცხოვრებთა მიმართ არ ცნობდა რომის იმპერატორი დომიციანე ტიტუს ფლავიუსი (51-96), რომელმაც ქალაქ კომას მოქალაქე გააწყველვინა. რა თქმა უნდა ასეთი სასჯელი მოქალაქისათვის სამარცხვინო იყო, დიდი იყო უფლებრივი განსხვავება მოქალაქეთა და არამოქალაქეთა შორს, უბრალო რომაელი ლიბერტინიც კი თავისი უფლებებითა და თავისუფლებით მაღლა იდგა თუნდაც თავის სამშობლოში დიდებულ კაცად მიღებულ, მაგრამ რომის მოქალაქეობას მოკლებულ ქვეშევრდომთან შედარებით. ციცერონის თქმით, დამცირებულ რომის ქვეშევრდომთ საშინლად სძულდათ თვით რომაელის სახელიც კი.

რომში, რესპუბლიკის ხანაში, შეინიშნებოდა გარკვეული შეუსაბამობა ერთი მხრივ, სახელმწიფოს განვითარების დონესა და მეორე მხრივ, სამართლის განვითარების დონეს შორის. სამართალგანვითარების დონე წინ უსწრებდა სახელმწიფო აპარატის ნელ დინამიკას. მაგრამ თვით სამართალიც კი, რომელიც თავდაპირველად წარმოიშვა, როგორც სამოქალაქო თემის განვითარების პროდუქტი. უკვე ვერ აკმაყოფილებდა დიდი სახელმწიფოს შიგნით გართულებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. სამართალი უძლური აღმოჩნდა დაეცვა დაბალი წოდების უფლებები და მით უფრო არამოქალაქეების, უბრალო ქვეშევრდომების უფლებები. სამოქალაქო სამართლის ნორმების მეშვეობით საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგების არასრულყოფილებამ ხელი შეუწყო სამოქალაქო სამართლის დაპირისპირებას ბუნებით სამართალთან და „ხალხთა სამართალთან“ — „იუს გენციუმ“-თან.

რომის ისტორიის იმპერიულ პერიოდში სამართალგანვითარებას ახალი და მძლავრი იმპულსი მისცა ვრცელ სახელმწიფოში სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების განვითარებამ, სახელმწიფო აპარატის მუშაობის მოწესრიგების მცდელობამ, ხმელთაშუაზღვეთის სამყაროს ხალხების სახელმწიფო-სამართლებრივი იდეების ურთიერთგავლენამ და ურთიერთგამდიდრებამ.

ძველი დემოკრატიული რიგი, რომლის დროსაც სახალხო კრება უზენაეს სააპელაციო და საკანონმდებლო ორგანოდ ითვლებოდა, ისტორიას ჩაბარდა. მთელმა ძალაუფლებამ იმპერატორის ხელში მოიყარა თავი. რომის ხალხის დიდებულებას და ძალაუფლებას იმპერატორი განასახიერებდა.

თუ რესპუბლიკის პერიოდში მაგისტრატების მიერ დანიშნული მოსამართლეები არჩევდნენ საქმეებს, თანდათან სამართლმსაჯულებო ფუნქციები თვით სახელმწიფო თანამდებობის პირების — მაგისტრატების ხელში იყრის თავს. წარმოიშვა ე. წ. ექსტრაორდინარული პროცესი.

სექსტუს პომპონუსი, ახალი წელთაღრიცხვის II საუკუნის იურისტი ჩამოთვლის რა იმ თანამდებობის პირებს, რომელთაც გასამართლების უფლება ჰქონდათ მინიჭებული, ასახელებს პლებების ათ ტრიბუნს, 18 პრეტორს, 6 ედილს, რომლებიც რომში ახორციელებდნენ მართლმსაჯულებას (დიგესტები, 1, 2, 3, 4).

რომის იმპერიის პროვინციებში მოსამართლეების ფუნქციას ასრულებდნენ პრესიდები, იგივე მეფისნაცვლები და მათი მოადგილეები (ლათინური „პრესიდენს“ — თავი, თავმჯდომარე).

ზოგიერთი მნიშვნელოვანი საქმის, მაგალითად, ხაზინის საქმიანობასთან დაკავშირებული დარღვევის გარჩევა შეეძლო სახაზინო და საიმპერატორო ქონების მმართველ მოხელეს.

ქალაქებში მოსამართლეების ფუნქცია დაკისრებული ჰქონდათ დეუმვირებს, მაგრამ თანდათან მათ უფლებებს კვეცავენ, ზღუდავენ სამთავრობო მოხელეები. რომში არსებობდა საზოგადოებრივი ინტერესების კერძო დაცვის პრაქტიკაც. რომის ყველა მოქალაქეს ჰქონდა უფლება, გამოსულიყო როგორც ბრალმდებელი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ინტერესების დასაცავად. ასეთ უფლებებს მოკლებული იყვნენ ჯარისკაცები და უფლებააყრილები (famos); მაგრამ იყო ისეთი კატეგორიის საქმეები, რომლებზედაც როგორც ჯარისკაცებს, ასევე ქალებსა და მონებსაც შეეძლოთ ბრალმდებლებად გამოსვლა. ეს იყო მისი „უდიდებულესობის შეურაცხყოფის“ საქმეები (დიგესტები 48, 4, 7, 1-2; 8).

ახ. წ. II საუკუნის რომელი იურისტის პაულუსის თხზულების მეშვეობით ჩვენამდე მოაღწია წერილობითი ბრალდების სანიმუშო ფორმულა და ამ კონსულების დროს ამა და ამ პრეტორთან ან კონსულთან ტიტუსი აცხადებს, რომ ის ბრალს სდებს მეფიციას, იულიუსის კანონის თანახმად, მრუმობაში, რამდენადაც მან (ქალმა) ამა და ამ ქალაქში, ამა და ამ სახლში, ამა და ამ თვეს, და ამ პირის კონსულობის დროს იმრუმა გაიუს სევსთან (დიგესტები 48, 2, 3)²⁴.

იმპერიის ხანაში აშკარად იგრძნობა სისხლის სამართლის პოლიტიკაში ცვლილებები. სასჯელები თანდათან უფრო და უფრო მკაცრდება. ირღვევა კანონის წინაშე ყველას (რომის მოქალაქეების) თანასწორობის პრინციპი. თვით მოქალაქეები ორ დიდ ნაწილად დაიყო: „კონესტიორეს“ და „პუმპილიორეს“. მოქალაქეთა დაბალი ფენის წარმომადგენლებს, რომელთაც 50 ოქროს ღირებული ქონება არ გააჩნდათ, ეკრძალებოდათ სასამართლოში ბრალმდებლად გამოსვლა (დიგესტები 48, 2, 10).

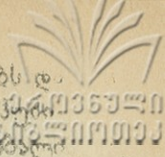
ღარიბს „პატარა კაცს“ არ შეეძლო წარჩინებულის, მაღალი თანამდებობის პირისთვის სარჩელის წარდგენა ბოროტგანზრახული მოტყუებისათვის ე. წ. „დოლომალო“-სთვის (დიგ. 4, 3, 11).

ბრალდებულისათვის აღმკვეთი ღონისძიების შერჩევის დროს მხედველობაში მიიღებოდა მისი სიმდიდრე და ღირსება, რის შედეგადაც სასამართლო პროცესის დაწყებამდე თავისუფლად რჩებოდა ბრალდებული, ხოლო ღარიბს ციხეში ყურყუტი მოელოდა.

წარჩინებულთათვის სხვაგვარი სამართალი მოქმედებდა, ვიდრე მდაბიოთათვის. ქალაქის პირველი ადამიანების და დეკურიონების უფლებების ხელყოფა და მათი დასჯა ისე ადვილად როდი შეიძლებოდა როგორც მდაბიოებისა. მათთვის მკაცრი სასჯელების გამოტანა (გაძევება, სიკვდილით დასჯა), ისე არ შეიძლებოდა, თუ ამის შესახებ იმპერატორს არ აცნობებდნენ. იმპერატორს უნდა მიეღო მონაცემები იმის შესახებ, თუ რაში მდგომარეობდა ქალაქის პირველი ადამიანების და დეკურიონების დანაშაული და რა ვანაჩენი გამოიტანა მათ შესახებ სასამართლომ, სხვადასხვა საზომით უდგებოდნენ უბრალო ადამიანების და წარჩინებული წოდების წარმომადგენელთა დანაშაულობების შეფასებას. ამიტომაც სასჯელებიც სხვადასხვა იყო მათთვის გათვალისწინებული. უბრალო ადამიანებს დაბალი წოდების ხალხს, მკაცრი და დამამცირებელი სასჯელებით სჯიდნენ: წვადნენ; მხეცებს მიუჯდებდნენ და საგლეჯად; ამათრახებდნენ, მაღართებში სამუშაოდ გზავნიდნენ და ა. შ. „კეთილშობილ“ დამნაშავეებს ბრალის სიმძიმის გათვალისწინებით სჯიდნენ ქონების კონფისკაციით, მოქალაქეობის ჩამორთმევით, კუნძულზე გადასახლებით და ა. შ. ძალიან მძიმე დანაშაულისათვის „კეთილშობილებისათვის“ თავის მოკვებაც შეიძლებოდა შეეფარდებინა სასამართლოს, გაძევება შეიძლებოდა ქონების კონფისკაციით და კონფისკაციის გარეშეც, ზოგჯერ კუნძულზე გაძევება.

²⁴ ფორმულის ლათინური ტექსტი ასეთია: Paulus libro tertio de abuteriis Libellorum inscriptionis conceptio talis est. Consul et dies. Apud illum praetorem vel proconsulem Lutius Titius professus est se Maeviam lege Iulia de adulteris ream detorre, quod dicat eam cum Gaio Seio in civitate illa dimo illus, mense illo, consulibus illis adulterium commisisse...“

იხ. Corpus iuris civilis. Digesta. 2. კრიტიკების გამოცემა. ბერლინი. 1908. გვ. 841.

ბელს მოქალაქეობასაც უნარჩუნებდნენ. თუ წინათ სხეულებრივ სასჯელებს და წამებას მხოლოდ მონების მიმართ იყენებდნენ, ახლა მათ მდაბიოთა („კრისტიანული ლიორეს“) მიმართაც იყენებდნენ (ლათინურ „პუმილის“ მდაბიო, დამაბრუნებელიდან გამოსული). წარჩინებულნი სხეულებრივი სასჯელებისა და წამებისაგან თავისუფალნი იყვნენ.

გაიუს ოქტავიანე ავგუსტუსის დროიდან (ძვ. წ. 63 — ახ. წ. 14) მოყოლებული ე. წ. სახელმწიფო დანაშაულობათათვის უფრო და უფრო მკაცრ სასჯელებს აწესებდნენ. მისი უდიდებულესობის შეურაცხყოფა, იმპერატორის შეურაცხყოფა, თავისი სიმძიმით გაუთანაბრდა მკრეხელობას. ავგუსტუსისა და მისი მემკვიდრეების კანონმდებლობაში უდიდებულესობის შეურაცხყოფას ფართო განმარტება ეძლეოდა. ის არა მარტო სახელმწიფო დელატს ვულისხმობდა, არამედ სიტყვებსა და მოქმედებას, მიმართულს იმპერატორის წინააღმდეგ.

გამოცემული იქნა კანონები საზოგადოების წინააღმდეგ ძალადობის („დევი პუბლიკა“) და კერძო პირთა წინააღმდეგ ძალადობის („დევი პრივატა“) შესახებ. მკაცრად ისჯებოდა თავისუფალთა და არათავისუფალთა აჯანყება, ვინმეს გაძევება თავისი ადგილ-მამულიდან და სახლიდან, კანონებით მკაცრად ისჯებოდნენ დამნაშავეები ყაჩაღობისთვის, მკვლელობისათვის, საქონლის (პირუტყვის) წასხმისათვის, ჯადოქრობისათვის, ყალბისმქნელობისათვის, მოსყიდვისათვის, ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებისთვის, საგადასახადო უწყებების მოტყუებისათვის, სხვისი მიწების მითვისების მიზნით სამიჯნე ქვების გადაადგილებისთვის, ცეცხლის წაკიდებისთვის, სასტიკი შეურაცხყოფისთვის, რომელიც პიროვნების წინააღმდეგ ძალადობასაც ვულისხმობდა, გარყვნილებისთვის, ქალიშვილის ან ბიჭის გაუბატიურებისათვის, თავისუფალი ადამიანის მოტაცებისა და გაყიდვისთვის, სხვისი მიწის მიტაცებისა და გაყიდვისათვის.

ზნეობათა გაუხეშება და კანონმდებლობის სიმკაცრე იქამდე მივიდა, რომ ხელისუფლებას უფლება ჰქონდა სიკვდილით დასჯილი პირების გვამები მათი ნათესავებისთვის დასამარხად ყოველთვის არ მიეცა. (დიგ. 48, 24.)

მძიმე სასჯელად ითვლებოდა ღირსების აყრა („ინფამია“). ეს უკანასკნელი დამატებით სასჯელად შეეფარდებოდათ დამნაშავეებს, რომელთაც უმტკიცდებოდათ დანაშაულის ჩადენა ცილისწამების, შეურაცხყოფის, ძარცვის, ჭურღობის, ბოროტებაგანზრახული მოტყუების („დოლუს მალუს“), ნებადაურთველი ქორწინების სახით. ამ უკანასკნელში იგულისხმებოდა იმ პირთა ნებადართვის გარეშე ქორწინება, რომელთა ხელისუფლების „პატრია პოტესტას“ კვეშ ცხოვრობდნენ დასაქორწინებლები. „ინფამია“ დამატებითი სასჯელის სახით უნდა შეფარდებოდათ აგრეთვე იმ პირებს, რომლებიც შუამავლობდნენ, „მაქანსკლობდნენ“ მრუშობის საქმეებში, აგრეთვე, ორცილიანებს და ორქმრეიანებს (დიგესტები 3, 2, 1). დიგესტებში ღირსების აყრის, როგორც სასჯელის შესახებ ცნობები შემონახულია ცნობილი რომაელი იურისტის იულიანუსის თხზულების მიხედვით.

იმპერიის ხანის რომის სახელმწიფოში სასამართლომ თანდათან დაკარგა საქვეყნო სანახაობის, და, თუ გნებავთ, თავისუფალი აზრის სასამართლო ადგილის, მკვერპრეტყველთა საპაექროს ფუნქცია. ერთმმართველობამ და დიქტატორულმა ვითარებამ სასამართლო პროცესებს პოლიტიკური მნიშვნელობა და-

„არგვინა და შესაბამისად, როგორც შარტებულად შენიშნავს ე. მ. შტაერმანი, — სულ უფრო მცირე როლს თამაშობდა ემოციები, უფრო მნიშვნელოვანი იყო სამართლის ყოველმხრივი დეტალური და ზუსტი ცოდნა, უნარი მისი ახსნა-განმარტებისა და მისი კონკრეტულ ვითარებასთან მისადაგებისა.

როგორც ჩანს, დემოკრატიული წყობილების თანდათანობით დაშობამ, პრინციპატისა და დომინანტის დამყარებამ მაინც ვერ შეაჩერა სამართალგანვითარება. თვით რომის საზოგადოებაში, საზოგადოებრივ აზრში, ხალხის თუ ხალხების მართლშეგნებაში ცხოვრობდა სამართლის, როგორც უმაღლესი სოციალურ-სახელმწიფოებრივი ფასეულობის იდეა. ამასთან ერთად, ნორმალურ სისაქონლო-ფულად ურთიერთობას არსებობდა არც შეეძლო სათანადო, საკმაოდ რთული სამოქალაქო-სამართლებრივი ჩარჩოების გარეშე. იმპერიის ხანაში საზოგადოებრივი ურთიერთობების გართულებასთან ერთად „რთულდებოდა თვით სამართალიც“ (ე. მ. შტაერმანი).

თუ წინათ სამართლის წყაროდ ითვლებოდა სახალხო კრების მიერ მიღებული ყოველი ახალი კანონი, იმპერიის დამყარებიდან ვითარება შეიცვალა. სახალხო კრებებს უკვე აღარ იწვევდნენ. არ ტარდებოდა პლემბსციტებიც. სამაგიეროდ, დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა იმპერატორების მიერ გამოცემულ კანონებს, იმპერატორის რესკრიპტებს; იმპერატორებს თითქმის ყოველთვის ემსახურებოდნენ ცნობილი იურისტები და ამიტომაც, იმპერატორების ხელიდან გამოსულ საკანონმდებლო აქტებში აისახებოდა რომაული სამართალმცოდნეობის განვითარების დონეც. იმპერატორს არაიშვიათად მიმართავდნენ თხოვნით თუ წერილით, იმპერატორის პასუხი თხოვნასთან დაკავშირებით ქვეყნდებოდა და მას კანონის ძალა ეძლეოდა. ცნობილი იურისტების, გამოჩენილი იურისკონსულტების კომენტარები კანონის არსის გაგებასა და გავეშირებით დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა, რომის ბრწყინვალე სულიერი კულტურის საუკეთესო შემადგენელ ნაწილად უნდა ჩაითვალოს იმ იურისტების თხზულებები, რომელთა ნაწილიც შემოგვინახეს „დიგესტებმა“. ძველი სამყაროს სინამდვილეში იურიდიული აზრის ასეთ საღაროს ვერცერთ სხვა ხალხთან ვერ ვიპოვით.

ძველი რომის ცხოვრებაში გარკვეულ როლს თამაშობდა ჩვეულებების გამოყენებაც. ეს ჩვეულებები („ლონგო კონსუეტიდინე“) არაიშვიათად კანონთან იყო გათანაბრებული, „დიგესტების“ I წიგნის III თავში თავმოყრილია ცნობილი რომაელი იურისტების — ულპიანუსის, პერმოგენიანუსის, პაულუსის, კალისტრატუსის, მოდესტინუსის აზრები ჩვეულებების მნიშვნელობის შესახებ რომის სამართალში, იულიანუსის აზრით, სამართლის წყაროა ხალხის ნება და მნიშვნელობა არა აქვს, დაწერილ კანონში ჰპოვა მან თავისი გამოხატულება თუ დაუწერელში, თუ ყველამ აღიარა ესა თუ ის ჩვეულება, მაშასადამე ის კანონია.

რომის იმპერიის ძლიერებასთან ერთად იზრდებოდა იმპერატორის ქონებაც, რომლის მოვლაც ცალკე მოხელეთა ზრუნვის საგნად უნდა გადაქცეულიყო. იმპერატორის ეს ქონება ცოცხალმა იურიდიულმა პრაქტიკამ საბაზინო ქონებად მიიჩნია. იმპერატორის ქონების საბაზინო ქონებასთან გათანაბრებამ ფისკის უფლების წარმოშობას შეუწყო ხელი. ამასთან ერთად, ფისკს, როგორც ასეთს, კერძო პირებთან შედარებით მეტი უფლებები ებოძა. ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანი ცნობები შემოგვინახა „დიგესტების“ 49-ე წიგ.

ნის მე-14 თავმა,²⁵ სადაც შამონაპულია იურისტების — კალისტრატისის, ულ-
პიანუსის, იავოლენუსის, პაულუსის, გაიუსის, იუნიუს მაურიციანუსის, მოდესტ-
ტინუსის, მარციანუსის, პაპინიანუსის მოსაზრებები ფისკის უფლება-მოვალე-
ობებთან დაკავშირებით, ჩანს, თუ რა ყურადღებით ეპყრობოდნენ იურისტები
საფინანსო საკითხებს. „დე იურე ფისკი“ რომის სამართლის ორგანული ნა-
წილი იყო. რომი თავის დროისათვის უდიდესი სამხედრო ბიუროკრატიული
სახელმწიფო, იმპერია იყო. ამიტომაც აქ სამხედროები დიდ როლს თამაშობდ-
ნენ. გასაკვირი არაა, რომ ამ ცივილიზებულ უზარმაზარ სახელმწიფოს შეგმუ-
შავებინა სამხედრო სამართალი. მართლაც, სამხედრო სამართალი განსაკუთრე-
ბული გულმოდგინებით იქნა შემუშავებული. დამუშავდა ჯარისკაცთა და სამ-
ხედრო ვეტერანთა უფლებები და მოვალეობები.

რა თქმა უნდა, სამართალი ითვალისწინებდა სამხედრო პირთა დანაშაუ-
ლობებს და აწესებდა მათთვის სასჯელებს. „დიგესტების“ 49-ე თავის ერთი
ნაწილი (მე-16-ე) სპეციალურად იყო მიძღვნილი სამხედრო სამართლის საკით-
ხებისადმი.

რომის სამართალი, მთელი მისი მრავალფეროვანი დარგებით, ისწავლებო-
და სპეციალურ სკოლებში.

იმპერიის ხანაში სამართალთან ერთად მნიშვნელოვანი ცვლილებები გა-
ხიცადა სასამართლომაც. ერთიც და მეორეც სულ უფრო ცენტრალიზებულ
და საჯარო-სახელმწიფოებრივ ხასიათს იძენდა. სამართალი და სასამართლო
სამოქალაქო თემის საქმიდან სახელმწიფო საქმედ გადაიქცა. ცვლილებები, რაც
განიცადა რომის საზოგადოებამ და სახელმწიფომ, შეეხო ბუნებრივია, ოჯახ-
საც, ისევე როგორც ძველ ქართულში „სახლი“ გვარსაც ნიშნავდა და ოჯახსაც.
ასევე ლათინური „ფამილია“ — familia ნიშნავდა ოჯახს, ჯალაბს და ნაწილობ-
რივ გვარსაც (მაგ. „ტაციტუსის „ანალებში“, 3, 48).

მაგრამ ის რკინისებური დისციპლინა და სახლის უფლის ძალაუფლება,
რაც არსებობდა „ფამილია“-ში, საერთოდ იშვიათობას წარმოადგენს მსოფ-
ლიო ისტორიაში. რომაელი დიდკაცის ოჯახი, გარდა ჯალაბობისა, შედგებოდა
ძონებისა და მოსამსახურეებისაგან. „ფამულუს“ — ნიშნავდა მსახურსა და
ინას. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ რომაელებთან კონტაქტის შედეგად ჩვენ
სვანურში გვაქვს შემორჩენილი „ფამლი“ დაახლოებით ძველი რომაული მნიშ-
ვნელობით, მსახურის მნიშვნელობით. „ფამლი“ „ფამულუსიდან“ არის მიღე-
ბული. მონობის განვითარებისა და მონების გამრავალრიცხოვნების შემდეგ
ოჯახის უფროსის „პატერ ფამილიას“-ის ძალაუფლება საკმარისი არ იყო ოჯახ-
ში წესრიგის დასამყარებლად. სახელმწიფო რაც უფრო დრო გადიოდა ამ ფუნ-
ქციას თავის თავზე იღებდა. „მისი პოლიტიკა აქ ორი მიმართულებით ვითარდე-
ბოდა: ერთი მხრივ, ის (სახელმწიფო) მკაცრ ღონისძიებებს ღებულობდა მონა-
თა მხრივ ყოველგვარი წინააღმდეგობის მიმართ, ხოლო მეორე მხრივ, ცდი-
ლობდა რა არ გაემწვავებინა ურთიერთობანი უკიდურესობამდე, თანდათან
ზღუდავდა ბატონების მხრივ ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებას“²⁶.

ავტორს პირველი მიმართულებების გადამწყვეტ გამოხატულებად მიაჩნია და
საფუძვლიანადაც კანონები სენატუსკონსულტი ავგუსტუსისა, რომლის მიხედ-

²⁵ ე. შ. შტაერმანი. „რომის სამართალში“ „დიგესტების“ შესატყვის თავში შეცდომითაა
მოითებებული, როგორც 48-ე, სინამდვილეში ფისკზე საუბარია „დიგესტების“ 49-ე თავში, იხ.
კრებული „ძველი რომის კულტურა“ ტ. I, „ნათქა“, მოსკოვი, 1985 წ. გვ. 230. (რუს.).

²⁶ იქვე, გვ. 230.

ვითაც, თუ მონები ბატონს მოჰკლავდნენ, ისჯებოდნენ არა მხოლოდ მკვლელობაში მონაწილენი, არამედ ის მონებიც, რომელთაც მკვლელობის ერთ-ერთი მონაწილეობა არ მიუღიათ, მაგრამ, თუ ბატონის დაცვის სურვილი ექნებოდათ, შეეძლოთ ბატონის მკვლელის ან მკვლევლებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა და მათი გაუვნებლბა ან ფიზიკურად მოსპობა. ყველა მონა, რომელიც მკვლელთან ერთად ერთი სახურავის ქვეშ იმყოფებოდა ან მასთან ერთად არ იმყოფებოდა, მაგრამ ისე ახლოს იყო, რომ ყვირილის და ხმაურის გაგება შეეძლო, მაგრამ არაფერი მოიმოქმედა ბატონის დასაცავად, სასტიკად ისჯებოდა. მათ აწამებდნენ და სიკვდილით სჯიდნენ. საინტერესოა ერთი გარემოებაც, მონების სიკვდილით დასჯამდე აკრძალული იყო მოკლული მონათმფლობელის ანდერძის გამოქვეყნება, ხომ შეიძლებოდა, რომ დაღუპულის მემკვიდრეს, გარკვეული მოსაზრებით, ხელი შეეშალა მონების ასეთი განუკითხავი დასჯისათვის, როცა ბრალეულ და უბრალო მონას თანაბრად სჯიდნენ, ეს იყო გაბოროტებული მონათმფლობელების ნების გამომხატველი კანონმდებლობა, რომელსაც იმდენად დამნაშავეის დასჯა არ აინტერესებდა, რამდენადაც ცოცხლად დარჩენილ მონათა დაშინება, მათთვის „კუქის სწავლება“. ამიტომ გასაგებია, რომ ზემოთ ხსენებული სენატუსკონსულტის კანონების გამოკარგბასაც კი ჰქონდა ადგილი დროთა ვითარებაში, უკვე სჯიდნენ ბატონის მკვლელ მონებთან ერთად თანამცხოვრებთა არა მარტო ყველა სრულწლოვან მონას, არამედ მცირეწლოვან მონებსაც და გააზატებულ მონებსაც კი.

ბატონებს აეკრძალათ იმ მონების გააზატება, რომლებიც ოდესღაც მათ დაბოროტი ჰყავდათ, როგორც არაკეთილსაიმედო და მიღებული იქნა ღონისძიებები, რომ ჯარისკაცებსა და მოხელეებს უფრო ეფექტურად ეძებნათ გაქცეული მონები.

მაგრამ კანონმდებლობაში თანდათან გამოიკვეთა მეორე ტენდენციაც. ბატონებს უკვე ეკრძალებოდათ მონების მიმართ მეტისმეტად მკაცრი ზომების მიღება.

ახალი წელთაღრიცხვის პირველი საუკუნის დასასრულიდან და განსაკუთრებით კი მეორე და მესამე საუკუნეებში მონების მესაკუთრეებს — მონათმფლობელებს და მუნიციპალიტეტების მაგისტრატებს აეკრძალათ მონების სიკვდილით დასჯა, მათი გლადიატორებად და მხეცებთან მებრძოლებად — ბესტიარუსებად დასპეციალება; აკრძალა მონების მთელი სიცოცხლე ბორჯილებში ტარება და მათი ერგასტულუმში (სატუსალოში) დამწყვდევა, თუ მონა ისეთ დანაშაულს ჩაიდენდა, რომლისთვისაც მძიმე საჯარო სასჯელი იყო თავისუფალთათვის კანონში გათვალისწინებული, საქმე სამართალს, სასამართლოს უნდა გაერჩია. ბატონი ასეთ მონას თვითნებურად ვერ დასჯდა.

მართლაც, ახ. წ. პირველი საუკუნის დასასრულიდან რაღაც ახალი სიო შემოიჭრა რომის ცხოვრებაში, ანტონინუსთა დინასტიის თითქმის საუკუნოვანი (96-192 წწ.) ეპოქა ზოგიერთმა მკვლევარმა რომის ისტორიის ოქროს ხანად ჩათვალა. ეს შეფასება შეიძლება გადაჭარბებულიც კი იყოს, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს იყო გარკვეული მოწესრიგებისა და სტაბილიზაციის ხანა, მართლაც, იმპერიის გავლენის სფეროების გაფართოებისათვის კვლავ იბრძოდნენ, მაგრამ ეს მიხეც იყო „რომაული მშვიდობიანობის“ ხანა.

იმპერატორ ანტონინუს პიუსის (138-161 წწ.) შესახებ ამბობდნენ, რომ

მას მთელი თავისი მმართველობის მანძილზე არ დაუღვრია არც ერთი წვეთი სისხლი — არც რომაელისა და არც ბარბაროსის²⁷.

არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ მარკუს ავრელიუსი (161-180) — ფილოსოფოსის მსოფლიო იმპერიის ტახტზე.

ერნსტ რენანი წერდა: „ანტონინუსისა და მარკუს ავრელიუსის მმართველობა განსაკუთრებით კეთილისმყოფელი აღმოჩნდა მონებისათვის. მონობის ზოგიერთი არაადამიანური სისასტიკე აღკვეთილ იქნა... მონის მოკვლა დანაშაულად ცხადდება. დანაშაულადვე ეთვლება პატრონს მონის წამება და დასახიჩრება... მონა პირველად იღებს სასამართლოს წინაშე წარდგომის უფლებას და პიროვნება, სახელმწიფოს წევრი ხდება. ის თავისი საკუთრებისა და ოჯახის პატრონია. ქმრის, ცოლისა და მათი ბავშვების ცალ-ცალკე გაყიდვა იკრძალება; ზოგიერთი კერძო შემთხვევის გარდა, პატრონს უფლება არა აქვს გლადიატორად გაყიდოს მონა, ხოლო მონა ქალი, რომელსაც იმ პირობით ჰყიდიან, რომ მან არ იმრუშოს, დაზღვეულია ლუბანარში (საროსკიპო) მოხვედრისაგან; ძალაში შედის „ფავორ ლიბერტატის“ (განთავისუფლების წყალობა); საქოჭმანო შემთხვევაში დასაშვებია კანონის ინტერპრეტაცია განთავისუფლების სასარგებლოდ. სასამართლოს ჰუმანურობა არბილებს კანონის სიმკაცრეს“²⁸. რომელი იურისტი ულპიანე დომიციუსი (იგივე დომიციუს ულპიანუსი), რომელიც დაახლოებით 170-228 წწ. ცხოვრობდა, ითვალისწინებდა, რა II-III საუკუნეების მიჯნაზე მომხდარ ცვლილებებს რომის ცხოვრებაში, წერდა: მონები შეიძლება სამართალში იქნენ მიცემული ყველა სახის დანაშაულისათვის, გარდა ისეთისა, რომლის სასჯელად ქონების კონფისკაციაა დაწესებული, რამდენადაც მონებს ქონება არ გააჩნიათ (დიგესტები, 48, 2, 12, 4).

სეპტიმიუს სევერუსი (146-211) რომის პრეფექტის მოვალეობათა და უნუსტების დროს იხსენებდა შემთხვევას იმ დავის გარჩევის შესახებ, როდესაც ბატონები უჩიოდნენ მონებს, რომ ისინი მრუშობდნენ მათ ცოლებთან (დიგესტები, 1, 12, 5). როგორც ჩანს, დრო ისე შეიცვალა, რომ რომაელთა შეზღუდულებით, ისეთი მძიმე დანაშაულისთვისაც კი, როგორც მონის მხრივ ბატონის ცოლთან მრუშობაა, უკვე ბატონი მონას თვითნებურად ვერ დასჯიდა და სასამართლოსათვის უნდა მიემართა. თუ მონა ბატონის ბრძანებით ჩადიოდა დანაშაულს, პასუხს მაინც თვითონ აგებდა და არა ბატონი ამასთან დაკავშირებით სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია საკმაოდ საფუძვლიანი მოსაზრება: „...მიუხედავად იურისტების მიერ არაერთხელ გამოთქმული თეზისისა ბატონების ძალაუფლების დაურღვევლობის შესახებ, ოჯახის (ფამილია) სამყაროს შეკრული წრე მნიშვნელოვანწილად დაძლეული იყო. მონები რამდენადმე არა მხოლოდ მათი ბატონების, არამედ სახელმწიფოს ქვეშევრდომნიც გახდნენ.“²⁹ ეს მოსაზრება იმითაც მტკიცდება, რომ სახელმწიფო დებულებად და იხილავდა მონათა საჩივარს ბატონების მხრივ ცუდი მოპყრობის შესახებ, ცუდად გამოკვების შესახებ, და თუ მონის საჩივარი დადასტურდებოდა, მომჩივან მონას დამნაშავე ბატონს წაართმევდნენ და სხვა ბა-

²⁷ სწორედ ამ ანტონინუს პიუსის თანამედროვე უნდა ყოფილიყო იბერიის მეფე ფარმან მცორე, რომელიც არმაზის ბილინგვაში იხსენიება.

²⁸ ციტირებულია წიგნიდან — მარკუს ავრელიუსი. „ფიქრები“, ბ. ბრეგვაძის თარგმანით და წინასიტყვაობით. თბ., 1972, გვ. 19.

²⁹ ე. მ. შტაერმანი, ციტ. თხზ., გვ. 231.

ტონს მიჰყიდინებ.

მონათა შორის გაჩნდა მნიშვნელოვანი ფენა, რომელსაც ერთგვარად უწოდებენ პეკულიუმში, მცირე საკუთრება გააჩნდა და აწარმოებდა საკუთარ საქმეებში ხელმწიფოს და სამართალს ეს გარემოება მხედველობაში უნდა მიედო და მართლაც, დაიწყო ქონებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგება არა მარტო თავით მონებს შორის, არამედ მონებსა და გარეშე პირებს შორის, დასასრულს, საჭირო გახდა ბატონებსა და პეკულიუმის მქონე მონებს შორის ურთიერთობის მოწესრიგებაც. სამართალი იძულებული იყო მოეწესრიგებინა ურთიერთობა გააჩაბებულთა და ბატონთა შორისაც.

ზემოთ მოტანილ ერნსტ რენანის ერთი თხზულების ციტატიდან ჩანს, თუ როგორ დადებითად აფასებს ის მონებისათვის ანტონიუს პიუსისა და მარკუს ავრელიუსის ზეობის ხანას.

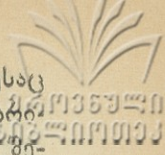
აქ შეიძლება დავუმატოთ, რომ სწორედ ამ ხანებში ახ. წ. II საუკუნეში, რომმა ქვეყნიერებას აჩვენა თავისი განვითარებისუნარიანობა და ჩამოაყალიბა პროგრესის პრინციპი „ფავორ ლიბერტატის“ (favor libertatis) სახით, რომლის მიხედვითაც, თუ რაიმე მიზეზით საეკვო ვახდებოდა ადამიანის სტატუსი ან მონის უფლება თავისუფლებაზე და საქმე სასამართლომდე მივიდოდა, სასამართლოს თავისუფლება უნდა მიენიჭებინა მათთვის, ეკვი თავისუფლების სასარგებლოდ მოქმედებდა.

ამავე პრინციპის თანახმად, თუ მონას თავისუფლება უნდა მიეღო რაიმე პირობის შესრულების შემდეგ, მაგრამ მას ამ პირობის შესრულებაში ხელს უშლიდნენ, ის მაინც ღებულობდა თავისუფლებას.

შეიძლებოდა, რა თქმა უნდა, მონის გათავისუფლება ანდერძის მეშვეობით და არაიშვიათად, ბატონები წერილობითი ანდერძით ათავისუფლებდნენ მონებს. ცხადია, უმეტეს შემთხვევაში ეს ხდებოდა რაღაც დამსახურებისათვის. ღარიბებისთვის დახმარების გაწევა და მონების გათავისუფლება ძველთაგან საქმეობარ საქმედ ითვლებოდა ანტიკურ და შემდეგ ფეოდალურ სამყაროშიც. ეს ჩანს რუსთაველთანაც. მოვიგონოთ სიტყვები ავთანდილის „ანდერძიდან“: „მიეც გლახაკთა საქურჭლე, ათავისუფლე მონები“.

ძველ რომში, როგორც ჩანს, ყოფილა შემთხვევები, როდესაც სამკვიდროს დამტოვებელი (მამკვიდრებელი) ანდერძით მონას თავისუფლებას ანიჭებდა. ხოლო სამკვიდროს შიშობები ანდერძის ყველა მოთხოვნას არ ასრულებდა, მონას თავისუფლებას არ ანიჭებდა. ანდერძს მალავდა, ასეთ შემთხვევაში მონას შეიძლებოდა ეჩივლა ბატონისათვის. მონას, რომელმაც თავისუფლება მიიღო ანდერძით, მაგრამ ამის შემდეგ ანდერძი ბათილად იქნა ცნობილი, თავისუფლებას მაინც არ ართმევდნენ.

მკვლევარები დაობენ იმის შესახებ, თუ რითი იყო გამოწვეული რომის სამართლის და რომაული სოციალური პრაქტიკის ასეთი ჰუმანიზაცია. ზოგიერთები ამის მიზეზად ასახელებენ ჰუმანიტური ფილოსოფიის გავლენას სამართალზე, ზოგნიც მას იძულებით პოლიტიკურ ნაბიჯად მიიჩნევენ. შესაძლოა, იგი გამოწვეული იყო მიზეზთა მთელი ნაკადით, სადაც ჰუმანიტურ ფილოსოფიასა და პოლიტიკურ გონიერებასაც თავისი ადგილი ეძებნება. საზოგადოებაში არაიშვიათად, თეორიული სამართლებრივი ნორმებისაგან დამოუკიდებლად, ყალიბდება ფაქტობრივი ურთიერთობა, რომელიც დაფარული უფლებებისა და სამართლის ნორმების ნაცვლად გვევლინება როგორც მოზეიმე ფაქტები. სწორედ ასეთი სტიქიურად წარმოშობილი ფაქტობრივი ურთიერთ-

ბისთვის უხდებოდა ანგარიშის გაწევა იმპერატორ დიოკლეტიანეს, როდესაც მან ავტომატურად მიანიჭა თავისუფლება იმ მონებს, რომლებიც ფაქტობრივად უკვე ოცი წელიწადი ცხოვრობდნენ როგორც თავისუფალნი და ამის შესახებ მათმა ბატონებმაც მშვენივრად უწყოდნენ (იუსტინიანეს კოდექსი, VII, 22, 2).

თანდათან იშლებოდა მონების კლასი, რამდენადაც წარმოების მონური წესი თავის არაეკონომიურობას, არაეფექტურობას და არასამართლიანობას ვერ მალავდა. თვით ოჯახის შემადგენლობაც იცვლებოდა. მათში თავისუფალი მსახურებიც შევიდნენ. რამაც მათი უფლებების შეზღუდვაც გამოიწვია. ძველი, რესპუბლიკური ხანის სამართალი უარყოფდა რომის მოქალაქის მონად გადაქცევის შესაძლებლობას, თვითდამონების, თავისუფალის მხრივ თავის გაყიდვის შესაძლებლობას, მაგრამ თუ II საუკუნის ბოლოდან არა, III საუკუნიდან მაინც, დაიშვებოდა 25 წელს მიღწეული რომის მოქალაქის მხრივ თავის თავის გაყიდვა. ერთი მკვლევარის სიტყვებით რომ ვთქვათ, იურიდიულად ასე ფორმდებოდა მონათა კლას-წოდების რღვევა, რომელთა ერთი ნაწილი საწარმოო საშუალებათა მესაკუთრედ იქცეოდა, ხოლო მეორე ნაწილი მღაბიოდ და ა. შ.

გვგონია, რომ მართებულად მიუთითებს ე. მ. შტაერმანი რომაული კანონმდებლობის ორჭოფობაზე, მის ორაპრობაზე, როდესაც საქმე ეხება ოჯახთან „ფამილიასთან“ დამოკიდებულებას. „ერთი მხრით მონები იძენენ გარკვეულ უფლებათუნარიანობას, მეორე მხრივ ეკონომიურ კრილში pater familias ძალაუფლება წინანდელი რჩებოდა. არა მხოლოდ მონა, არამედ მამის ძალაუფლების ქვეშ მყოფი ვაყიშვილი იურიდიულად არ შეიძლება ყოფილიყო რაიმეს მესაკუთრე. ვაყიშვილის მიერ დადებული გარიგებისათვის პასუხს აგებდა მამა. ყველაფერი, რასაც შეიძენდა ვაყიშვილი, მამის საკუთრება ხდებოდა. აქედან ვამონაკლისს შეადგენდა მხოლოდ ის, რასაც ვაყიშვილი შეიძენდა სამხედრო სამსახურში და სამხედრო სამსახურის მეშვეობით — ე. წ. „ბანაკის პეკულიუმი“. მაგრამ თუ ჯარისკაცი მემკვიდრეობას მიიღებდა რომელიმე კერძო პირისაგან ის, ისევე როგორც მონისთვის დატოვებული ქონება, ეკუთვნოდა „პატერ ფამილიას“-ს³⁰.

რომაელი იურისტების აზრით, ის ვინც მამის ან ბატონის ძალაუფლების ქვეშ იმყოფება, სამართლებრივი გაგებით ნებასაც მოკლებულია.

„დიგესტებში“ მოთავსებულია ცნობილი იურისტის ულპიანე დომიციუსის (III საუკუნე) აზრი იმის შესახებ, რომ არ შეიძლება სურდეს („ველლე“) ან არ სურდეს („ნოლლე“) იმას, ვინც მამის ან ბატონის ძალაუფლებას ემორჩილება (50, 17, 4). „როდესაც პერეგრინუსს უბოძებდნენ რომის მოქალაქეობას, ის ლებულობდა patria potestas-საც — რადგანაც ის რომის მოქალაქის განუყრელ კომპონენტად ითვლებოდა. ეტყობა, როგორც წინათ, ახლაც, მოქმედებდა მოსაზრება ოჯახის, როგორც ძირითადი საწარმოო უჯრედის მიმართ, რომლის მთელი რესურსებიც მისი მეთაურის ხელში უნდა ყოფილიყო თავმოყრილი (შტაერმანი).³¹ ოჯახის თავი — „პატერ ფამილიას“ ერთმართველიც იყო და ერთპიროვნულად პასუხისმგებელიც იმაზე, თუ როგორ კეთილსინდისიერად ეწეოდა ოჯახი მეურნეობრიობას და ის დარწმუნებული იყო იმაში, რომ ოჯახი, როგორც სამეურნეო ერთეული, საჭირო იყო როგორც სა-

³⁰ შტაერმანი, ციტ. თხზ.: გვ. 232.
³¹ იქვე.

ერთო სახალხო სარგებლიანობისადვის, ასევე ოჯახის წევრთა განსაკუთრებულ ბავშვების კეთილდღეობისათვის. ბავშვები მამის სიცოცხლეში უნდა იყვნენ მფლობელებად — quasi domini ითვლებოდნენ, ამიტომაც მემკვიდრეობის მიღება მათთვის ითვლებოდა ბატონობის გაგრძელებად, როდესაც ღებულობდნენ ქონების თავისუფლად განკარგვის უფლებას (დიგესტები, 23, 2, 11). საკუთრადღებოა, რომ ანდერძის შედგენა განეკუთვნებოდა არა კერძო, არამედ საჯარო სამართალს (დიგ. 28, 1, 3). დიგესტების 27-ე თავში ვხვდებით ცნობილი იურისტების მოსაზრებებს მეურვეობასთან დაკავშირებით (1, 8) მეურვეს მაგისტრატი ნიშნავდა, მაგრამ თუ მცირეწლოვანს არაკეთილსინდისიურ მეურვეს დაუნიშნავდა, მას პასუხი უნდა ეგო სასამართლოს წესით.

ქანონი ზრუნავდა ოჯახის განმტკიცებისათვის, იმისათვის, რომ საოჯახო ზნეობა, პატივი და ღირსება არ დაეკმუთყო, რომ ქალიშვილები არ დაჩაგრულიყვნენ ოჯახში და მათ ვაჟიშვილების გვერდით ჰქონოდათ უზრუნველყოფილი ცხოვრება. ოჯახს უნდა უზრუნველყო ქალიშვილი მზითევით (დიგ. 23, 3, 2). ოჯახი, „ფამილია“, რომელის წარმოდგენაში ინდივიდთა მექანიკური გაერთიანება კი არ იყო, არამედ გარკვეული ორგანიზაციული ერთობა. ამიტომაც წყაროებში კოლეგიებსა და კორპორაციებს არაიშვიათად ფამილიასაც უწოდებდნენ. იურისტები აღიარებდნენ, რომ სახელწოდება ფამილია შეიძლება მიესადაგოს კორპორაციასაც, რომელსაც საკუთარი წესდება გააჩნია (დიგ. 50, 16, 197).

ე. მ. შტაერმანი აღნიშნავს, რომ ასეთივე ორჭოფობა იგრძნობა იმპერიის ხანის კანონმდებლობაში საკუთრებითი ურთიერთობის მოწესრიგების საქმეში და პირველ რიგში მიწის საკუთრებასთან დაკავშირებით.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთხელ იყო აღნიშნული, რომ იმპერიის ხანაში მიწაზე საკუთრება კარგავს კოლექტიურობის ყველა ნიშანს და მთლიანად კერძო ხდება.

ამ თვალსაზრისის სასარგებლოდ ლაპარაკობს ზოგიერთი ფაქტი. თუმცა სხვა რიგი ფაქტებიც გაგვაჩნია. ასე, არამართო პროვინციებში, არამედ იტალიაშიც, განსაკუთრებით მის ჩრდილოეთ ნაწილში, არსებობდნენ პავუსები და სოფლები, სადაც თემური ურთიერთობის ელემენტები საკმაოდ ძლიერი იყო. ამასთან ეს თემური ურთიერთობის ელემენტები სამართლებრივ ნორმებში ვერ აისახა გვიანდელი იმპერიის კანონმდებლობამდე. ჩანს, რომ რომის კანონმდებლობა თემიდან კერძო პოსესორების გამოყოფას არა თუ ხელს არ უშლიდა, არამედ ხელსაც კი უმართავდა, ამ კერძო პოსესორების უფლებებს კი სამართალი იცავდა.

მკვლევარებს შენიშნული აქვთ, რომ ყოველგვარი სოციალური ჯგუფის წევრი, რომლებიც საერთოდ ფლობდნენ ქონებას, იქნებოდნენ ისინი თანამემკვიდრენი თუ საქმიანი ამხანაგობები, უფლებამოსილი იყვნენ მოეთხოვათ ქონების გაყოფა და მათი მოთხოვნა მყისვე კმაყოფილდებოდა მოსამართლის ან არბიტრის მიერ. საინტერესოა ის ცვლილებები საკუთრებით ურთიერთობაში, რომელიც ძვ. წ. I — ახ. წ. I-III-ს მოხდა და აისახა რომის სამართლის ტერმინოლოგიაშიც.

© „სამართალი“, 1992 წ.

**რედაქციის მისამართი: 380046, თბილისი, გრიბოედოვის 19
ტელ. 99-02-45, 99-41-50, 99-51-01**

გადაეცა წარმოებას № 04. 92 წ. ხელმოწერილი დასაბეჭდად 5. 06. 92 წ.
ფორმატი 70X105¹/₁₆. ფზიკური ნაბეჭდი ფურცელი 5. პირობითი ნაბეჭდი ფურცელი 7.
საყიდი ცხვო-სიგამომცემლო თაბახი 6,5 შეკვ. № 568. ტირაჟი 6,000. ფასი 1 შან. 40 კაპ.

**საპარტიალო მონაწილე-გაზეთების გამომცემლობა „სამართალი“ სტამბა.
380009, თბილისი, შ. კოსტავას 14**

«САМАРТАЛИ» («ПРАВО») (на грузинском языке). Ежемесячный научно-практический журнал Союза юристов Республики Грузия.

Адрес редакции: Тбилиси, Грибоедова, 19, тел.: 99-02-45, 93-41-50, 99-51-01.

**Типография Грузинского журнально-газетного издательства «Самшобло»,
380009, Тбилиси, ул. М. Костава, 14.**

052060 70185

83/49

ქართული
ენციკლოპედია
საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

052060 70185